

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Tomáš Michalica

Komparace historického vývoje židovských obcí v Kroměříži a v
Holešově s využitím tohoto tématu v edukační praxi

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a zdrojů v seznamu literatury.

V Olomouci dne.....

.....

Bc. Tomáš Michalica

Poděkování

Chtěl bych poděkovat PhDr. Pavlu Kopečkovi, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při vypracování práce a za čas, který mi věnoval při konzultacích. Dále bych chtěl poděkovat zaměstnancům Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně za poskytnutí potřebných materiálů k vypracování mé práce.

Obsah

Úvod	6
1. Dějiny Židů v Čechách a na Moravě od jejich příchodu do českého prostoru až po nacistickou okupaci	8
1.1. Od příchodu Židů do českého prostoru po nástup Habsburků na český trůn	8
1.2. Od nástupu Habsburků na český trůn po revoluční rok 1848	15
1.3. Od počátků emancipace českého a moravského židovstva po Hilsnerovu aféru	22
1.4. První světová válka a Židé v Československu	28
1.5. Období nacistické okupace a důsledky holocaustu	31
2. Komparace historického vývoje židovských obcí v Kroměříži a v Holešově	34
2.1. Od vzniku středověkých židovských obcí k prvním násilnostem	34
2.2. Třicetiletá válka, první pogromy a vyrovnání se s jejich důsledky	36
2.3. Od války o rakouské dědictví po první „rituální“ vraždu v roce 1774	39
2.4. Od revolučního roku 1848 k dalším obviněním a výhrůžkám	41
2.5. Od demonstrace ke krvavým důsledkům v roce 1899	45
2.6. Pozůstatky první světové války a poslední přednacistický pogrom v českých zemích	47
2.7. Od druhé republiky k holocaustu a jeho důsledkům	49
2.8. Závěrečné shrnutí a představení paralel v historickém vývoji obou židovských obcí	53
3. Uplatnění regionálních dějin v běžné výuce na základních a středních školách	56
4. Návrh vyučovací jednotky pro ZŠ	59
5. Aplikace tématu práce ve společenskovedních a dějepisných seminářích na gymnáziích	68

6. Uplatnění tématu v mimotřídní výuce	79
6.1. Vlastní návrh odborné exkurze	80
7. Další možnosti využití tématu v edukační praxi	88
Závěr	91
Seznam pramenů a literatury	93
Seznam příloh	101
Anotace	116

Úvod

Historický vývoj Židů v českém a moravském prostředí se v poslední době stává velmi populárním tématem mnoha regionálních prací a výzkumů. Jedním z důvodů může být poměrně značné množství dochovaných pramenů, se kterými se pojí i vysoká míra uplatnitelnosti v různých oblastech historiografie. Pro lepší představu lze uvést příklady zahrnující dějiny každodennosti židovské komunity v konkrétní židovské obci, demografický vývoj této židovské pospolitosti ve sledovaném regionu, izolovaný výzkum historického vývoje jednotlivých židovských obcí, nebo zkoumání konkrétního historického období, ve kterém byla židovská pospolitost nucena reagovat na společenské změny. Dějiny Židů jsou ale také neodmyslitelně spojeny s dějinami násilí a perzekuce, které představují určité pojitko pro celý židovský národ, bez ohledu na zemi, či region. Na jejich základě tak lze srovnávat unikátní vývoj dvou židovských obcí v konkrétním regionu, což je hlavním cílem mé diplomové práce.

Práce se zaměřuje především na komparaci historického vývoje židovských obcí v Holešově a v Kroměříži, jejichž dějiny byly až dosud zkoumány izolovaně, a to i přestože se mezi nimi nachází určitá propojenost a kontinuita. Kladu si především otázku, jak se v obou městech vyvíjel a proměňoval vztah mezi židovskou menšinou a křesťanskou většinou, neboť i jejich vzájemné soužití je neodmyslitelně spjato s jednou z nejstarších nenávistí v podobě antisemitismu, pramenícího většinou z neznalosti a nepochopení židovského způsobu života a specifické kultury. Tato nenávist se v mnoha podobách vyskytuje i v dnešní moderní společnosti, a právě proto je dle mého názoru velmi důležité přiblížit danou problematiku žákům základních a středních škol, kteří se tak naučí vnímat celospolečenské události na mikroúrovni regionu, ve kterém žijí. Přiblížení zmíněné regionální problematiky může žákům pomoci snáze pochopit historické souvislosti a zároveň také napomáhá podvědomému předcházení a odbourávání negativních předsudků a stereotypů, které by mohly výrazně ovlivnit budování hodnotových postojů u žáků. V návaznosti na tento předpoklad je mým druhým cílem vytvořit konkrétní návrhy uplatnění zkoumaného tématu v edukační praxi.

Práce je tedy rozdělena na teoretickou a praktickou část. První z nich se skládá ze dvou samostatných kapitol, ve kterých se věnuji práci s prameny a odbornou literaturou zaměřenou na dějiny Židů. Aby bylo možné pochopit specifický historický vývoj obou obcí, je nezbytné čtenáři přiblížit komplexní historický vývoj židovské komunity v českém a

moravském prostoru, jenž má napomoci uvědomění si provázanosti regionálních a národních dějin. První kapitola tak vytváří obecný vzor, na jehož základě lze analyzovat specifický průběh historických událostí ve zkoumaném regionu. Při její tvorbě jsem vycházel z latinsky psaného pramene „Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae“, který představoval odrazový můstek pro detailní rozbor historického vývoje Židů v Čechách a na Moravě. Oporu při konstrukci kapitoly samozřejmě tvořila i odborná literatura, a to především „Historie Židů v Čechách a na Moravě“ od Tomáše Pěkného a „Encyklopedie dějin antisemitismu“ od Ivo Budila. Na základě obou prací byla vytvořena obecná struktura kapitoly, která je doplněna poznatky z dalších literárních zdrojů (viz seznam pramenů a literatury).

Druhá kapitola se tak v logické návaznosti věnuje regionální problematice, při jejíž analýze jsem vycházel z vlastní interpretace místních dostupných pramenů, kterými byla „Kronika města Holešova II“ a dva díly německy psané „Geschichte der Juden in Kremsier mit Rücksicht auf die Nachbargemeinden“ od kroměřížského rabína Adolfa Frankl-Grüna. Pramenná základna je také obohacena o využití dobového, regionálního, antisemitského tisku „Žihadlo. Obrana lidu československého“, který byl vydáván na přelomu 19. a 20. století redaktorem Hugo Dvořákem v Kroměříži. Kromě pramenů jsem čerpal z místní odborné literatury, ze které stojí za zmínku „Dějiny města Kroměříže“ od Václava Františka Peřinky, německy psané „Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart: Ein Sammelwerk“ od Hugo Golda a „Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí“ od Zdeňka Fišera, jež obsahuje i přetištěný soudní proces s pogromisty z roku 1918. Bylo by chybou opomenout i práci Petra Pálky, jenž v rámci každoročně pořádané kroměřížské konference „Židé a Morava“ publikoval řadu odborných statí.

V praktické části je třetí kapitola věnována otázce, jaký prostor dávají rámcové vzdělávací programy pro ZŠ a pro gymnázia výuce regionálních dějin. Zaměřuji se především na problematiku časové dotace. Současně také usiluji o představení důležitosti a nenahraditelnosti regionálních dějin v edukačním procesu. V následující čtvrté a páté kapitole jsou představeny konkrétní návrhy vyučovací jednotky na ZŠ a v seminářích na gymnáziích. Tyto návrhy se skládají nejen z obecného vymezení a didaktického ukotvení aplikovaných metod, ale také z podrobného scénáře hodiny, jenž je doplněn pracovními listy. Obdobný obsah má i šestá kapitola, jež se skládá z návrhu odborné exkurze, který koresponduje se zkoumanou regionální problematikou. Práci nakonec uzavírá sedmá kapitola obsahující další možnosti edukačního využití tématu práce.

1. Dějiny Židů v Čechách a na Moravě od jejich příchodu do českého prostoru až po nacistickou okupaci

1.1. Od příchodu Židů do českého prostoru po nástup Habsburků na český trůn

Počátky židovských osad v Čechách a na Moravě dle většiny historiků spadají již do doby římské. Ústní tradování předpokládá možnou existenci židovských kolonií v blízkosti římských táborů, jež se na našem území nacházely. Patrně se jednalo o obchodníky a kupce, kteří s karavanami křižovali římské silnice. Nicméně se žádné písemné prameny dokládající existenci těchto osad nedochovaly.¹

Prvním písemným pramenem dokládajícím existenci Židů v českém prostoru je tedy tzv. Raffelstettenské šetření o clech (*Inquisitio de theloneis Raffelstettensis*) východofranckého krále Ludvíka IV. z let 903–906.² Je zde popsán příchod východofranských židovských obchodníků na území Velkomoravské říše, kde se tito cizinci pravidelně účastnili významných moravských trhů. V sousedních Čechách je to s prameny o něco komplikovanější, neboť někteří historikové poukazují na možnost využití literárních pramenů, a to především českých legend, ve kterých se Židé v Čechách objevují již za vlády knížete Václava (921–935). Stálé osídlení židovského obyvatelstva je však prokazatelné až za vlády Boleslava I. (935–972), který údajně Židům svěřoval plnění diplomatických úkolů.³ Tento fakt dokládá i známější a jednoznačnější zpráva židovského arabsky mluvícího diplomata, lékaře a především obchodníka Ibrahima ibn Jakuba, jenž v letech 965–966 navštívil střední Evropu. Ve své zprávě o Praze dokonce informuje o přítomnosti židovských obchodních osad, ovšem není zde jednoznačně řečeno, zda se jedná o usedlé kupce nebo o procházející obchodníky, jejichž karavany zprostředkovávaly dálkový obchod mezi Asií a Evropou.⁴

¹ KIEVAL, J. Hillel. Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918. In: BERGEROVÁ, Natalia, (ed.). *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. Praha: Mladá fronta, 1992. s. 23. ISBN 80-204-0305-1.

² FRIEDRICH, Gustav (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (= CDB). Praha 1904-1907, s. 33-36, č. 31.

³ PUTÍK, Alexandr – SIXTOVÁ, Olga. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě: [Maiselova synagoga] I, Od počátků po emancipaci*. Praha: Židovské muzeum, 2005. Průvodce expozicí. s. 15. ISBN 80-86889-00-9.

⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. Judaika; Sv. 2. s. 13-14. ISBN 80-900895-4-2.

Druhým písemným pramenem je Kosmova Kronika česká, která se zmiňuje o nově vznikajících kupeckých osadách (Praha, Brno, Jihlava, Olomouc atd.), jejichž existenci dokládají památky hmotné kultury v podobě náhrobních kamenů z 11. století. Vznik těchto obchodních center a židovských obcí svědčí o určitém právním postavení židovské komunity, jež se vždy v historii opírala o privilegia vydaná panovníkem.⁵ Z období raného středověku se však žádná listina pro české Židy nedochovala, a lze pouze usuzovat, že disponovali stejnými právy jako obyvatelé pražských kolonií románských a německých kupců. Ta vycházejí z nejstarší úpravy právního postavení cizích kupců obsažených v privilegiích Soběslava II. z let 1174–1178, která doplňuje ještě starší výsady knížete Vratislava z roku 1092. Dle těchto pramenů židovské obce disponovaly plnou vnitřní autonomií jak správní, tak i soudní a jejich obyvatelé směli naplno využívat osobní svobody. Ovšem v případě závažných sporů, či obvinění podléhali přímé jurisdikci panovníka.⁶

Zajímavostí je, že v první fázi soužití židovské a křesťanské komunity se příliš neprojevoval křesťanský antijudaismus. Hlavními motivy občanského útisku, napadání a vraždění Židů se tak s velkou pravděpodobností staly ekonomické zájmy křesťanského obyvatelstva. Tuto skutečnost potvrzuje i zvláštní ochrana panovníků, která dle většiny historiků představovala spíše monopol na okrádání židovského obyvatelstva než cílené zajištění bezpečí.⁷ Skutečně náboženské motivy pronásledování naplno propukly až za první křížové výpravy (1096–1099). Tehdy Prahu zasáhly rozsáhlé protižidovské bouře, v jejichž důsledku jedna z pražských židovských osad zanikla. Obdobně tomu bylo i v případě Moravy, kde např. v Brně docházelo vedle drancování a ničení židovského majetku také k násilnému vynucování křtů na židovském obyvatelstvu. Reakcí na tyto události měl být hromadný odchod Židů do Uher a Polska, kterému se snažil zabránit Břetislav II. (1092–1100) tím, že násilně konfiskoval židovský majetek.⁸

Protižidovské útoky doprovázely i další křížové výpravy, které výrazně napomohly rozšíření antijudaistických argumentů, jež byly nesený náboženskou ideologií po celé Evropě. V českých zemích se tak od 12. století objevují: nařčení Židů z bohovraždy, trávení studní,

⁵ ŠEDINOVÁ, Jiřina. Židé v Čechách a na Moravě. In: PAVLÁT, Leo (ed.). *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. Praha: Židovské muzeum, 2007. s. 35-36 s. ISBN 978-80- 86889-59- 7.

⁶ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. B.v. Praha: Středisko pro výchovu k lidským právům, 1997. Člověk a jeho práva, Sv. 11. s. 7-8. ISBN 809023450X.

⁷ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. Plzeň: Západočeská univerzita, [2013]. s. 89. ISBN 978-80-261-0206-9.

⁸ PAŘÍK, Arno. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě. In: FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. s. 6. ISBN 80-900895-1-8.

znesvěcování hostií a především z rituálních vražd křesťanských dětí a dívek.⁹ Je ale nutno dodat, že proti obviněním vystoupili mnozí křesťanští učenci a panovníci, odsuzující tyto nesmyslné pověry. Nicméně v návaznosti na obvinění a s cílem jasně vymezit společenské postavení Židů vydal IV. lateránský koncil v roce 1215 usnesení, které přímo potvrzovalo perzekuci Židů, jež se tak stala oficiální součástí církevní a státní ideologie. Krátce po uveřejnění tohoto usnesení došlo k zavádění konkrétních opatření vedoucích přímo k segregaci a izolaci židovské části obyvatelstva. Židé museli na svých oděvech nosit různá barevná označení a žít pouze v uzavřených čtvrtích (ghettech). Pod trestem smrti byly také zakázány smíšené sňatky, vlastnictví půdy nebo zaměstnávání křesťanů.¹⁰ Tato opatření z velké části přebralo městské právo, jímž se Židé vedle vlastního rabínského práva museli řídit, neboť se jednalo o platné právo hostitelské země. Mnozí historici však poukazují na fakt, že se městské právo většiny zemí západní a střední Evropy značně odlišovalo v tvrdosti dodržování jednotlivých protižidovských opatření. V potaz byla brána specifika charakteristická pro konkrétní region a dobu.¹¹ Hlavně z pragmatických důvodů byla některá pravidla přehlížena, případně obcházena, ovšem vždy bylo možné se k nim vrátit, pokud se situace v zemi zhoršila.

Omezující nařízení z let 1179 a 1215 měla ryze praktický účel, neboť zavedená společenská segregace predestinovala Židy k uplatnění v peněžnictví, které představovalo pro křesťany z náboženských důvodů jedno ze zakázaných odvětví. Především se jednalo o půjčování peněz na úrok (lichva), které bylo ve středověku pro křesťana něco nečistého. Kromě půjčování peněz se Židé uplatnili v oblasti mezinárodního a vnitrostátního obchodu. Pracovitost a výborná orientace v hospodářské a finanční problematice jim umožnila kumulaci peněžního majetku, což z Židů dělalo pro křesťanské panovníky ideální zdroj příjmů a půjček. Jako protislužba byla vydávána tzv. panovnická privilegia neboli diaspory, která ve 13. století určovala právní postavení židovského obyvatelstva v dané zemi.¹²

Nejdůležitější středověká privilegia pro české Židy byla vydána 29. března 1254 Přemyslem Otakarem II. (1253–1278) a vešla ve známost jako Statuta Iudaeorum. Tento soubor zákonů byl vytvořen na základě vzoru privilegií pro rakouské Židy vydaných Fridrichem II. v roce 1244. Přemyslova statuta zaručovala nedotknutelnost života a především

⁹ PAVLÁT, Leo. Persekuce Židů jako historický fakt. In: VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách: Soubor přednášek na FF UK*. B.v. Praha: Karolinum, 1997. s. 125-146. ISBN 978-80- 86889-59- 7.

¹⁰ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 89-90.

¹¹ PUTÍK, Alexandr – SIXTOVÁ, Olga. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě: [Maiselova synagoga] I, Od počátků po emancipaci*. c. d., s. 25-28.

¹² ŠEDINOVÁ, Jiřina. *Židé v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 36-37.

majetku Židů. Doslovně je zde uvedeno: *Na zranění a zabití žida ustanovují se těžké pokuty. Odvedení dítěte židovského trestá se jako krádež. Kdoby násilný útok na hřbitov židovský učinil, má hrdlo ztratiti i jměním komoře královské propadnouti; kdoby prostopázně na školu židovskou hodil, má pokutován býti. Obviňování židů, že by se myli v krvi křesťanské, nemá se více dopouštěti, jakož i ubytování a přenocování po domech židovských nebud' trpěno. Cla mají platiti židé na cestách tatáž jako měšťané města, kde sídlí, a když vezou mrtvé tělo svých přátel ku pohřbu ze vzdáleného místa, mají býti osvobozeni od mýt na cestě.*¹³

Zároveň je těmito třiceti dvěma paragrafy výrazně ovlivněno právní a společenské postavení židovského obyvatelstva, které již nebylo chráněno jako svobodní lidé, ale jako přímí podřízení krále. Židé se tak prakticky stali majetkem krále, jenž jim přislíbil ochranu a určitou míru autonomie, včetně náboženských svobod, což dokládá listina z 23. října 1254. *Král Přemysl Otakar II. vyhlašuje dvě bully papeže Innocence IV., kterými nařizuje se křesťanům pod trestem vyobcování z církve, aby neutlačovali židův, nenutili jich k víře křesťanské, nečinili jim příkoří v čas slavností náboženských, neničili jich hřbitovy a nevytýkali jim, že při bohoslužbě krve lidské užívají. Zvláště pak přikazuje král úředníkům svým a obyvatelstvu, aby židův i jich škol a hřbitovu s pokojem nechali.*¹⁴ Na oplátku však byli Židé zatíženi nejen daněmi, ale také nepravidelnými půjčkami a platbami dle králových potřeb. Jednalo se tak čistě o pragmatické opatření, které mělo zajišťovat prospěch oběma stranám. Pro Moravu byla stejná privilegia vydána v roce 1268, čímž mělo být zajištěno relativní bezpečí pro všechny Židy v zemi.¹⁵ Přestože Přemyslova privilegia opětovně potvrdil i jeho syn Václav II. (1283–1305), zasáhla jeho vládu řada protižidovských pogromů (např. v Praze roku 1290). Královská ochrana se tak ukázala být spíše příslibem než aktivním činem. Vláda Přemyslovců byla násilně ukončena roku 1306, kdy byl v Olomouci zavražděn poslední potomek vládnoucího rodu Václav III. (1289–1306).

O čtyři roky později přešla česká koruna do rukou Lucemburků, za jejichž vlády se v Čechách a na Moravě pevně zakotvilo stavovské uspořádání, které se formovalo již od dob Přemyslovců. Duchovenstvo, šlechta a měšťané postupně získaly na panovníkovi vyšší stupeň nezávislosti a větší podíl na politické moci. V reakci na zmíněný mocenský vývoj v českých zemích se značná část Židů začala usazovat v moravských poddanských městech (např. v Mikulově a ve Slavkově) nebo na statcích církevních hodnostářů a vrchností, zejména pak u

¹³ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis regni Bohemiae pars. I.* (= CIM), Sbírká pramenů práva městského království českého. Praha, 1886. s. 5-9, č. 3. Tato listina se nevyskytuje v CDB.

¹⁴ Tamtéž, s. 9-12.

¹⁵BOČEK, Antonín (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae pars I.* (= CDM), Olomouc, 1836. s. 17, č. 16.

olomouckého biskupa (např. v Kroměříži, nebo v Třebíči).¹⁶ S nástupem Lucemburků se také stupňoval ekonomický tlak na Židy, jenž vyvrcholil za vlády Jana Lucemburského (1310–1346), který se při vymáhání peněz od Židů neváhal uchýlit k vydírání, mučení a přímým loupežím. Jako příklad lze uvést popravu čtyřiceti pěti židovských poddaných, kteří roku 1336 byli odsouzeni na základě falešných obvinění z rituálních praktik. Tato obvinění měla zastřít skutečný záměr panovníka, jímž byla konfiskace židovského majetku.¹⁷

Tento ryze praktický přístup lze spatřit i u jeho nástupce Karla IV. (1346–1378), za jehož vlády v roce 1348 propukla rozsáhlá epidemie moru, což pochopitelně představovalo další záminku k násilnostem páchaných na židovském obyvatelstvu. Nejčastější obvinění se týkala šíření moru prostřednictvím otrávených studní. Nejhorší byla situace v německy mluvících zemích, odkud Židé prchali do českých zemí, kde byla situace o něco klidnější díky opětovnému potvrzení Statuty Iudaeorum roku 1356. Nicméně i tak k násilnostem docházelo (např. v Chebu roku 1350, kdy tamější Židé byli zcela vyhlazeni) a mnozí historici přímo uvádějí, že Karel počítal s pogromy, pro něž uděloval předběžné odpuštění, jako se zdrojem financí, který napomáhal zlepšit ekonomickou situaci v říši.¹⁸ Obecně se však dá říci, že v českém prostoru byli násilníci povětšinou stíháni, zatímco v říši byl císař k násilníkům tolerantnější.¹⁹

O podobně orientovanou politiku usiloval i Karlův syn Václav IV. (1378–1419), jenž byl svými odpůrci častován jako zvláštní přítel Židů. Proto je určitým paradoxem, že právě za jeho panování zažilo pražské židovské ghetto nejničivější pogrom ve své historii. O jeho průběhu se dochovaly dvě soudobé zprávy. Jednou z nich je latinsky psaná a Židům nepřátelská „Pašije pražských Židů“, zatímco druhou je hebrejská elegie „Všechno to neštěstí“ od přeživšího Rabiho Avigdora Kary.²⁰ Dle pramenů pogrom vypukl v období oslav židovského svátku Pesach (18. dubna 1389), jenž předcházel křesťanským Velikonocím. Hlavní impulz k protižidovským bouřím dali křesťanští kněží, kteří ve svých kázáních obvinili Židy ze znesvěcení hostie při pouliční šarvátce. Původní vyhrožování přerostlo v rozsáhlé drancování, loupení, vraždění, upalování a mučení Židů. Pro lepší představu je zde uveden popis událostí z latinsky psaného pramene: *Rozdělili mezi sebou jejich šaty, jeden*

¹⁶ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. Přeložil Klára MÍČKOVÁ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé - dějiny - paměť. s. 26-27. ISBN 978-80-7422-307-5.

¹⁷ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 90-91.

¹⁸ Tamtéž, s. 91.

¹⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 29-33.

²⁰ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 6. ISBN 80-7187-040-4

*každý kolik mohl uloupiti, a nemetali o ne los, nýbrž vcelku a po hromadách pobrali nejen šaty, nýbrž i všechny poklady a nářadí jejich s nimi. Všickni pak, kdož tam přítomni, vztáhli ruce své, bijíce je bez milosrdenství a utínajíce jim nejen uši, nýbrž i hlavy, ruce a nohy.*²¹ Plenění zasáhlo i židovský hřbitov, jehož hroby byly násilně rozbíjeny a vykrádány. Celkově tak bylo během pogromu zmasakrováno tři tisíce Židů. Nutno ještě říci, že v době pogromu se král Václav IV. nacházel mimo Prahu, takže nemohl uvedenému násilí zabránit.²²

Po smrti Václava IV. se naplno rozběhla husitská revoluce, se kterou Židé v českých zemích sympatizovali a mnohokrát při ní i hmotně pomáhali (např. s opevňovacími pracemi při obléhání Vyšehradu v roce 1420). Přestože husitští ideologové velmi ostře odsuzovali půjčování peněz na úrok, nedocházelo mezi husitskou stranou a Židy k výrazným excesům. Za výjimku lze považovat rok 1421, kdy došlo k protižidovským bouřím v Chomutově a o rok později v Praze. K ochraně židovského obyvatelstva patrně přispělo ztotožnění se nejradiálnějších husitů s biblickým Izraelem. Mezi dalšími důvody sblížení je třeba uvést reformační důraz na starozákonní texty a kritiku soudobé církve.²³ Oceněna údajně byla i materiální (dovoz zbraní) a finanční podpora husitských revolucionářů. V důsledku výše popsané koexistence došlo alespoň k částečnému uvolnění společenských vazeb, což mělo za následek dočasné zrušení některých židovských omezení. Židé se tak na chvíli mohli v omezené míře věnovat řemeslům a částečně i zemědělství. Je tedy pochopitelné, že po ukončení revoluce došlo k šíření nových obvinění, která se opírala o spolupráci Židů s husity.²⁴

S koncem husitských válek odstartoval i proces konsolidace českého státu. Projevilo se tak úsilí o překonání následků izolace, což přirozeně vedlo ke změně předválečných vnitropolitických poměrů. Tato změna se nejvíce promítla v mocenském oslabení krále, ze kterého nejvíce těžila šlechta a města. Důsledkem pak byla i ztráta výhradní pravomoci panovníka nad Židy. Toho ihned využili měšťané, kteří díky své nově nabyté mocenské působnosti usilovali o vypovězení Židů z královských měst, kde pro ně představovali nežádoucí konkurenci v obchodu a nově také v oblasti peněžnictví. Měšťané nakonec uspěli za vlády Albrechta II. Habsburského (1437–1439), který na základě obvinění měšťanů pokládal Židy za sympatizanty husitů. Jako první postihly tyto změny Jihlavu, která byla roku 1426 prvním a jediným královským městem na Moravě, které vypovědělo židovské

²¹ HAVRÁNEK, Bohuslav, (ed.) – HRABÁK, Josef, (ed.) – HAVRÁNEK, Bohuslav, (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, c. d., s. 596.

²² Tamtéž, s. 594-598.

²³ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 92.

²⁴ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 14-16.

obyvatelstvo ještě v době husitských válek. Na toto vypovězení navázal Ladislav Pohrobek (1453–1457), jenž v prvním roce svého panování (1454) vypověděl Židy z Brna, Znojma, Olomouce a Uničova. Vliv na mladého krále měl v této záležitosti i ostře kritický františkánský mnich Jan Kapistrán, jenž si vysloužil přídomek „Vymrskávač Židů“. ²⁵

Vypuzení Židé našli útočiště v menších poddanských městech a na panských velkostatech, kde se mohli podílet na rozvoji místního obchodu a řemesel. Tato proměňující se sídelní struktura výrazně ovlivnila profesní zaměření zvláště moravských, ale i českých Židů. Jak již bylo výše uvedeno, impulzem ke změnám byla úprava ekonomických pravidel středověké společnosti na konci 15. století. Křesťané nově mohli začít podnikat v bankovníctví, čímž začali konkurovat Židům, kteří přestávali být pro své pány užiteční. Tudiž bylo třeba najít nové zdroje obživy v poddanských městech, jež Židům vedle tradičního půjčování peněz a drobného obchodu nabídla uplatnění v oblasti řemesel, která dříve v královských městech přísně kontrolovaly cechy. Začali se tak objevovat první židovští řezníci, kloboučníci, krejčí, koželuhové a ševci.²⁶ Prosazení se v nových odvětvích ale nebylo snadné, neboť s rostoucím počtem židovských řemeslníků rostla i obava křesťanských podnikatelů z nově vzniklé konkurence vedoucí k protižidovským náladám. Přesto našli Židé na Moravě a v Polsku dobré uplatnění a odbytiště pro své výrobky.

V Čechách byla situace poněkud komplikovanější, neboť zdejší Židé po husitských válkách spadali pod přímou moc aristokracie, ze které se jim nepodařilo vymanit ani za pomoci Jiřího z Poděbrad (1458–1471). O podobný počín se pokusil i Vladislav II. Jagellonský (1471–1516), jehož vládu lze charakterizovat jako permanentní zápas mezi panovníkem a aristokracií o uplatnění vlivu nad židovským obyvatelstvem. Obdobně tomu bylo i v případě českých měst, která nechtěla ustoupit králi a tím se dobrovolně vzdát zisku ze židovského podnikání. Pro židovské obyvatele je dané období značně nákladné, neboť museli platit daně jak konšelům, tak i pánům a králi.²⁷ Napjatá situace nakonec vyvrcholila pražským pogromem v roce 1483, který přiměl Vladislava II. k potvrzení židovských výsad, čímž se pokusil o opětovné získání privilegovaného vlivu panovníka nad židovským obyvatelstvem v českých zemích. Nicméně se tento akt z roku 1484 nesetkal s příliš velkým

²⁵ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 26-27.

²⁶ Tamtéž, s. 28-30.

²⁷ PAŘÍK, Arno. *Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 5-11.

úspěchem. Úspěšný při svých snahách o opětovné ovládnutí příjmu z židovských obcí nebyl ani jeho nástupce Ludvík Jagellonský (1516–1526).²⁸

1.2. Od nástupu Habsburků na český trůn po revoluční rok 1848

Svůj vliv upevnil až Ferdinand I. (1526–1564), jenž spolu s posílením centrální moci na úkor stavů usiloval o znovuzískání kontroly nad židovským obyvatelstvem v českých zemích. Svě úsilí podpořil zřízením tzv. české komory (pověřena vyřizováním finančních záležitostí, tedy i výběrem a správou židovských daní) a potvrzením starých židovských privilegií v roce 1527. S tím pochopitelně vzrostly daňové povinnosti Židů, ale nový vladař pro ně představoval určitou naději ochrany proti nepřátelským snahám městských rad, které vnímaly Židy jako nebezpečné protivníky.²⁹ Přestože Ferdinand prosazoval prokatolickou politiku, která byla vůči Židům více méně neutrální, nakonec podlehl nátlaku ze strany měst a roku 1541 přistoupil k prvnímu oficiálnímu vyhnání Židů z království. Hlavním impulzem k vyhnání byl požár, který 2. června 1541 zničil téměř celou Malou Stranu, velkou část Hradčan a značně poškodil i Pražský hrad. Po požáru došlo k rozsáhlému zatýkání Židů, vynucování jejich doznání o založení požáru a o provádění špionáže ve prospěch Turků. Usnesení o vypovězení židovského obyvatelstva platilo i pro Moravu, nicméně díky výraznému odporu moravské šlechty nedošlo k jeho důslednému naplnění.³⁰

Nařízení o vypovězení židovského obyvatelstva bylo odvoláno až v roce 1563, kdy byl Ferdinand I. zproštěn papežem přísahy o vypovězení Židů. Situace se definitivně zlepšila až za vlády Maxmiliána II. (1564–1576), jenž jako samostatný vládce roku 1567 potvrdil židovská privilegia a zároveň přislíbil, že Židé nebudou z království opětovně vypovídáni. Přesto měla židovská pospolitost zakázán pobyt v horních městech. Jeho syn Rudolf II. (1576–1611) jako první habsburský panovník přesídlil do Prahy, čímž se tehdejší pražské židovské obci otevřely nové možnosti. Byla dokonce nazývána „město a matka v Izraeli“. Císař Rudolf II. podporoval pražskou židovskou komunitu výměnou za její finanční výpomoc, kterou využíval pro válku s Turky. Potvrdil jí také stará privilegia (1577) a ubezpečil ji o tom, že již nebudou z českých zemí vypovězeni. Obdobně si vedl i jeho nástupce Matyáš, jenž roku 1611 potvrdil všechna privilegia a výsady.³¹

²⁸ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 93.

²⁹ PUTÍK, Alexandr – SIXTOVÁ, Olga. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě: [Maiselova synagoga] I, Od počátků po emancipaci*. c. d., s. 10-11.

³⁰ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 52-60.

³¹ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 16-19.

Zlatý věk židovské kultury byl násilně přerušena třicetiletou válkou (1618–1648), která zpustošila venkov střední Evropy, zdecimovala obyvatelstvo a zničila městskou ekonomiku. Díky potřebné finanční podpoře Židů pokračoval Ferdinand II. (1620–1637) v nastoleném ochranně-kořistnickém zacházení s těmito poddanými. Vybrané peníze od českých a moravských Židů napomohly potlačit vzpouru českých stavů již v letech 1618–1620 a vést dlouholetou válku s Turky. Na oplátku jim v roce 1623 potvrdil stará privilegia, která byla doplněna o garanci určité svobody pohybu, povolání a práva na pobyt.³² Za Ferdinandovy vlády dokonce dosáhla pražská židovská obec dosud největšího územního rozšíření ghetta. Počátek třicetileté války ovšem předznamenal konec tohoto rozmachu. Postupující morová epidemie v Židovském Městě pražském (1639) a stále se zvyšující daně (1638) přivedly židovskou obec téměř k zániku. I přes obrovské vyčerpání se obyvatelé obce roku 1648 zúčastnili obrany Prahy před švédskými vojsky a výměnou za jejich pomoc jim byla udělena další privilegia (např. užívat vlastního znaku).³³

Důležité je poukázat na fakt, že Židé snášeli hrůzy třicetileté války stejně jako křesťané v celé zemi, mnoho jich zahynulo a velké množství obcí bylo na pokraji finančního vyčerpání. Nicméně zdecimované židovské obce byly posíleny imigrací uprchlíků z Polska (Židé prchali před povstáním Bogdana Chmelnického v letech 1648–1658) a později také z Vídně (Židé byli roku 1669 Leopoldem I. vyhnáni), jež vedla k obrovskému populačnímu růstu židovských obcí v Čechách a na Moravě (např. Pražská židovská obec vzrostla přibližně z 3000 obyvatel kolem roku 1600 na 11 500 na konci 17. století). Na základě demografických změn se projevila snaha posílených venkovských obcí získat samostatné postavení.³⁴ Právě zde je možné sledovat jeden ze základních rozdílů v historickém vývoji židovských obcí na Moravě a v Čechách. Zatímco Čechy disponovaly přirozeným centrem samosprávy židovských obcí, kterým byla Praha, na Moravě žádné takové samosprávné centrum nebylo vytvořeno. Hlavní příčinou byl odlišný vzorec usazování židovského obyvatelstva po vyhnání Židů z královských měst v polovině 15. století. Jak již bylo výše řečeno, Židé se usazovali v menších poddanských městech, což vedlo ke vzniku několika desítek židovských obcí, které mezi sebou soupeřily na hospodářské, demografické a náboženské úrovni. Jako příklad lze uvést židovskou obec v Mikulově, která byla sídlem moravského zemského rabinátu, a v

³² KIEVAL, J. Hillel. *Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*. c. d., s. 28-31.

³³ PAŘÍK, Arno. *Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 14-15.

³⁴ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 22-24.

Prostějově, jehož židovská obec byla přezdívána Jeruzalém na Hané (nejbohatší židovská obec na Moravě až do 19. století).³⁵

I přes absenci přirozeného centra se dokázaly jednotlivé náboženské židovské obce na Moravě spojit a na konci 15. století vytvořit samosprávnou reprezentaci (zemská rada moravských Židů), která zastupovala židovské zájmy vůči zemské správě. Krom toho byla tato reprezentace zodpovědná za rozdělování a vybírání daní. Vrcholným dokumentem, který zastřešoval tuto samosprávu, byla „židovská ústava“ (Šaj takanot) se závaznými statuty, jejichž konečná redakce byla přijata roku 1651. V 311 bodech byly obsáhnuty všechny aspekty společenského života židovské obce. Nejvyšším reprezentantem moravského židovstva se stal moravský zemský rabín, jenž sídlil v Mikulově. Disponoval jednak soudní pravomocí, ale zasahoval také ve věcech náboženských a světských. Podléhala mu šestičlenná tzv. Malá rada (vaad katan), která byla složena ze šesti členů (dva zástupci z každé ze tří provincií). Tato rada zasedala každoročně. Existovala také tzv. Velká zákonodárná rada (vaad gadol), která se scházela jednou za tři roky a pokaždé v jiné obci. Její poslední zasedání se uskutečnilo v roce 1748. Dodnes dochovaný soubor zákonů moravské židovské rady (1650–1748) představuje jeden z nejvýznamnějších dokladů samosprávy židovských obcí své doby ve střední Evropě.³⁶ V Čechách se podobné statuty objevují až v letech 1659, 1669 a 1693.³⁷

Výše uvedené demografické a správní změny bylo možné uskutečnit pouze díky překotnému růstu počtu židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě, jenž nastal zrovna v období, kdy v důsledku třicetileté války došlo k rapidnímu úbytku počtu křesťanského obyvatelstva takřka ve všech částech kontinentální Evropy. V některých regionech dokonce převyšoval počet židovského obyvatelstva počet křesťanů (např. v Mikulově a v Prostějově), což přimělo české a moravské stavy k zavedení opatření, která měla zastavit masivní nárůst židovské populace. Ferdinand III. (1637–1657) tak na nátlak zemských sněmů nařídil vykázat Židy z oblastí, kde ještě v roce 1618 nesídlili, tedy krátce před vypuknutím třicetileté války. Jeho syn a nástupce Leopold I. (1657–1705) posunul tento časový mezník na rok 1657, čímž de-facto akceptoval polské a ukrajinské Židy, kteří do českých zemí přišli za vlády jeho otce, ovšem chtěl zabránit usazování nových běženců, kteří do českých zemí mířili za jeho vlády.³⁸

³⁵ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 14.

³⁶ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 24-26.

³⁷ MARADA, Miroslav. Židovské obce na Moravě. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1994*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1995, s. 9.

³⁸ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 35-40.

V souvislosti s útlakem a omezováním židovstva se v letech 1679–1726 objevuje nový termín tzv. úřední antisemitismus, jenž se netýkal pouze aktivit měst, ale byl podporován i dvorskou politikou. Tento druh antisemitismu vrcholí ve 20. letech 18. století za vlády Karla VI. (1711–1740), který svými vládními výnosy z let 1726 (tzv. translokační reskript) a 1727 (tzv. familiantský zákon) uzavřel židovské obyvatelstvo do samostatných čtvrtí (ghett) a zavedl omezující právo sňatku pouze na prvorozeného syna.³⁹ Touto cestou přirozeně pokračovalo úsilí o redukci počtu židovské populace v Čechách a na Moravě. Pro větší přehlednost vznikl i první soupis židovských rodin pro Čechy (1726) a pro Moravu (1727). V Čechách tehdy žilo mimo Prahu na 30 000 Židů a na Moravě přibližně 20 000 Židů. Následně byl stanoven přesný počet Židů, který v Čechách čítal 8451, na Moravě 5106 a ve Slezsku 1245 osob.

Židovským jednotlivcům (tzv. familiantům) byla v každé zemi přidělena zvláštní „familiantská čísla“, která je opravňovala k uzavření legitimního sňatku a založení rodiny. Když familiarant zemřel, přecházelo jeho familiantské číslo a veškerá práva s ním spojená na prvorozeného syna. V případě nečekaného dřívějšího úmrtí prvorozeného syna, bylo možné familiantské číslo převést na syna druhorozeného. Pokud ale familiarant neměl mužské potomky, nebo konvertoval ke křesťanství, jeho familiantské číslo bylo považováno za „propadlé“. V takových případech mohla krajská kancelář předat vysoce žádané familiantské číslo dalšímu židovskému žadateli.⁴⁰ Tento postup výrazně napomohl růstu korupce ovlivňující nákup a prodej familiantských čísel, ze kterých se stal hlavní artikl úředního obchodování.⁴¹ V případě, že chtěl uzavřít sňatek i druhorozený syn a nedisponoval dostatečným finančním obnosem na zakoupení familiantského čísla, měl na výběr pouze ze dvou možností. Buď konvertovat ke katolické víře, nebo emigrovat ze země. Pokud zvolil způsob emigrace, získal status cizince a již se nesměl do českých zemí vrátit. Trestem za porušení familiantského zákona přetrvávajícího až do roku 1849, bylo veřejné bičování a vypovězení ze země.⁴²

Vyvrcholení protizidovských opatření v podobě lakonického ediktu je spojováno s vládou Marie Terezie (1740–1780), která jej vydala 18. prosince 1744 pro Čechy a 2. ledna 1745 pro Moravu a české Slezsko. Edikt nařizoval vyklizení pražského Židovského města do

³⁹ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 95-97.

⁴⁰ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 46.

⁴¹ FRANKL-GRÜN, Adolf. *Geschichte der Juden in Kremsier mit Rücksicht auf die Nachbargemeinden I. Theil (1322-1849)*. Breslau, 1896. s. 172-173.

⁴² PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 71-78.

konce ledna s návazností, že celý český prostor musí Židé opustit do konce června. Hlavním důvodem vydání této perzekuce byla obvinění ze „zemské zrady“, která se však nikdy neprokázala. Mělo se jednat o údajnou spolupráci s pruskou armádou, pro kterou Židé měli vykonávat špionážní služby. Záhy po jejich odchodu přišel značný hospodářský úpadek, což zapříčinilo rostoucí zájem šlechty na tom, aby byl Židům umožněn návrat. Vedle šlechty intervenovaly ve prospěch Židů i vysoce postavené osobnosti, vyslanci Holandska, Anglie, Dánska, Turecka, a dokonce i sám papež.⁴³ Přes mimořádnou počáteční neústupnost se panovnice nakonec v září 1748 uvolila umožnit návrat všem Židům, i když původní plán byl udělit výsadu pouze těm bohatým. Výměnou za povolení k pobytu na deset let, museli Židé každoročně zaplatit tzv. toleranční daň 300 000 zlatých rýnských. V roce 1758 uplynula desetiletá lhůta jejich pobytu, která byla neprodleně prodloužena. Přesto bylo roku 1762 opětovně zavedeno povinné zvláštní označení židovského obyvatelstva v podobě žlutého soukenického pásku pro židovské muže a žluté stuhy ve vlasech pro židovské ženy.⁴⁴

Panovnice také výrazně zasáhla do vnitřních záležitostí především moravských, ale částečně i českých Židů. První výrazný krok přišel roku 1750, kdy byl přeložen do němčiny Šaj takanot („ústava moravských Židů“) a na základě tohoto překladu došlo roku 1754 k vydání Generálního policejního, procesuálního a komerčního řádu pro židovstvo v Markrabství moravském, jehož nařízení se dělila do tří oddílů. Jako první je uveden policejní řád (Polizei-Ordnung), který upravoval otázky obecní, náboženské a především vzdělávací. Druhým byl pak procesní řád (Prozess-Ordnung), jenž upravoval občanskoprávní záležitosti mezi Židy. A poslední obchodní řád (Kommerzial-Ordnung) velmi omezoval maximální výše úvěru a upravoval druhy zajištění půjčky. Přestože ustanovení Šaj takanot zůstala povětšinou nedotčená, byl odstraněn nejvyšší orgán moravské židovské samosprávy na nadobecní úrovni (zemská rada moravských Židů). Tento krok vedl k posílení centralizačních tendencí, o něž panovnice svou vládou usilovala. I přes tato opatření značná část funkcí zůstala zachována, neboť měly neodmyslitelnou úlohu při výběru daní. Další zásah se týkal zrušení českého vrchního rabína sídlícího v Praze, jehož funkce v roce 1749 přebralo dvanáct krajských rabínů. Zde se opět odlišuje historický vývoj Židů na Moravě a v Čechách, neboť na Moravě funkce zemského rabína zůstala zachována, jelikož napomáhala propojení mezi moravskými židovskými obcemi a státem.⁴⁵

⁴³ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 97-98.

⁴⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 79-85.

⁴⁵ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 52-56.

Výrazné zásahy vyústily v proces „modernizace“, jenž započal v osmdesátých letech 18. století a pokračoval až do šedesátých let 19. století. Za odstartování procesu mohou zejména dva základní elementy. Prvním z nich byl stát, který v dané době charakterizovaly zaváděné osvícenské reformy, a druhým židovští zastánci osvícenských reforem. Naplňováním ducha osvícenství byla nejvíce poznamenána vláda císaře Josefa II. (1780–1790), který již od roku 1764 působil po boku své matky jako spoluvládce, což vedlo k častým názorovým konfliktům týkajících se modernizace země. V čem se ovšem tyto osobnosti naprosto shodovaly, bylo úsilí o centralizaci habsburské monarchie, jež se skládala z nesourodých území a těžko ovladatelného obyvatelstva. Ucelený stát měl být charakterizován industriální ekonomickou základnou a racionálně vystavěným byrokratickým systémem.⁴⁶

Hlavním nástrojem sloužícím k naplňování stanoveného cíle bylo přibližně 6000 zákonů a patentů, které Josef II. za svého života vydal. Reformy směřovaly k vytvoření pevného centralizovaného státu a v jeho politickém a ekonomickém systému měly být začleněny všechny společenské vrstvy obyvatelstva. Jinak řečeno, každý občan měl být pro stát co nejvíce užitečný. V případě Židů to znamenalo rozšíření státní jurisdikce o sféry, které v minulosti spadaly do kompetencí autonomních židovských obcí. Došlo k postupnému omezení právní autonomie židovských obcí státem výměnou za odstranění některých diskriminačních opatření, která život Židů v minulosti značně omezovala (např. povinnost nosit židovské znamení, uplatnění v dříve zakázaných pracovních odvětvích, studium na univerzitách, zrovnoprávnění judaismu s ostatními konfesemi).⁴⁷

Kromě výše uvedeného přinesla Josefova toleranční politika dalekosáhlejší změny i v oblasti kultury, které se nejvíce promítly do židovského vzdělávacího systému. Židovské obce v Čechách a na Moravě byly přímo nabádány k zakládání vlastních škol (tzv. normálních škol), ve kterých měla být výuka rozšířena o matematiku, mravouku (etiku), zeměpis a především německý jazyk.⁴⁸ Němčina jako úřední a školní jazyk představovala hlavní nástroj, který by umožnil racionalizaci státní správy. Jednotný jazyk měl přirozeně napomoci zamýšlené centralizaci státu nikoli ke „germanizaci“. V rakouském osvícenství nabývaly

⁴⁶ KIEVAL, J. Hillel. *Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*. c. d., s. 40-41.

⁴⁷ FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. s. 6-10. ISBN 80-85608-96-0.

⁴⁸ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 98.

nacionalistické tendence sekundární funkci, přesto jimi bylo židovské obyvatelstvo v našich zemích značně ovlivněno.⁴⁹

To potvrzuje aktivita představitelů židovského osvícenského hnutí „Haskala“, které se nejvíce ztotožňovalo s modernizací židovského vzdělávacího systému. Představitelům židovského osvícenství se nejvíce líbil příslib, že budou moci řídit rozsah i obsah židovského vzdělávání pro příští generace. Tím pádem mohli vytvářet a ovlivňovat postoje, stejně jako lidské chování nebo loajalitu nově formovaného jedince. Nový typ vzdělaného Žida v západních vědách a jazycích spojoval tradiční představy judaismu s moderními prvky, které se projeví v úvahách nad otázkami hodnot a pravdy. Takový člověk by byl věrný svému panovníkovi i zemi, což z něj dělalo dokonalý prototyp užitečného občana, který mohl být asimilován do většinové společnosti.⁵⁰

Kromě toho měla usnadnění procesu asimilace pomoci i další nařízení, u kterých jsou germanizační tendence nepřehlédnutelné. Jako příklad lze uvést zákon o povinném přijetí německého křestního jména a příjmení Židy (na výběr měli ze seznamu 109 mužských jmen a 35 ženských jmen), který vešel v platnost roku 1787. Nakonec byly hlavní myšlenky všech dalších a výše uvedených nařízeních shrnuty v „Židovském systemálním patentu“ (Judensystemalpatent), který roku 1797 vydal František II. (1792–1835). Tím byl položen základ právního postavení Židů v habsburské monarchii až do poloviny 19. století.⁵¹

Přestože nové zákony měly napomoci asimilaci židovské komunity do většinové společnosti, i nadále zůstávaly v platnosti některá omezení, která tento proces značně brzdila. Je tím míněn především tzv. familiantský zákon, který představoval nejtěžší omezení Židů v českých zemích. To poukazuje na fakt, že Josef II. usiloval o transformaci stávajících židovských obyvatel na rovnoprávné občany, kteří by svému státu přinesli více užítku, nikoli o rozšíření židovské populace v monarchii. Přesto roku 1787 poskytl moravským Židům dalších 294 familiantských čísel, která však ve výsledku měla velmi malý reálný dopad. Naproti tomu v Čechách se po roce 1797 familiantské zákony mírně uvolnily, což se projevilo u tzv. užitečných Židů (zemědělci, řemeslníci, vojáci, učitelé atd.), kteří i nad rámec českých familiantů (8600) směli uzavírat sňatky, aniž by vlastnili familiantské číslo. Zatěžující byla i existence zvláštní židovské daně, kterou Josef II. modifikoval do dvou samostatných daní (rodinnou a potravní). Od roku 1788 byla na moravských Židech vymáhána i zvláštní daň

⁴⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 92.

⁵⁰ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Přeložil Klára MÍČKOVÁ. Litomyšl: Paseka, 2011. s. 15. ISBN 978-80-7432-174-0.

⁵¹ KIEVAL, J. Hillel. *Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*. c. d., s. 41-43.

válečná, hradící nákladná vojenská tažení proti Turecku. V neposlední řadě došlo k omezení pravomocí a výsadních práv moravského zemského rabína, který i nadále představoval nejvyšší náboženskou autoritu, ale už mu nepříslušela pozice nejvyšší soudní autority moravských Židů. Židovské soudní záležitosti tak spadaly pod pravomoc regionálních soudů.⁵²

1.3. Od počátků emancipace českého a moravského židovstva po Hilsnerovu aféru

Celkově by se Josefova toleranční politika dala charakterizovat jako zásadní zvrat v po celá staletí pevně dané koexistenci židovské menšiny a křesťanské většiny. A to i navzdory faktu, že se Josef II. ani jeho nástupce Leopold II (1747–1792) nikdy nezabývali formálním a politickým zrovnoprávněním Židů v rakouské monarchii. Přesto mělo Josefovo reformní úsilí zásadní vliv na již zmíněný proces sociální a kulturní integrace českého židovstva, který se po jeho smrti téměř zastavil.⁵³ Následujících sedm desetiletí od vydání tolerančního patentu až po revoluci roku 1848 je charakterizováno tříbením názorů na židovskou otázku jednak uvnitř nábožensky profilované židovské pospolitosti, ale také uvnitř křesťanské většinové společnosti. Židovská pospolitost se rozdělila na konzervativní skupinu, která se obávala odcizení se původní náboženské tradici díky sílícím germanizačním tendencím. Protipól tvořila skupina mladých židovských liberálů, kteří velmi aktivně přijímali nové kulturní impulzy z Německa. Sřet protichůdných názorů na židovskou otázku byl patrný i v křesťanské společnosti, ačkoliv tam nebyla pocíťována s takovou intenzitou.⁵⁴

Setkávání a vzájemné ovlivňování bylo stále intenzivnější, což mělo za následek mnohdy ostré střety kultur (české, německé, židovské). Vyvrcholení přišlo v roce 1848, kdy odstartovala nová kapitola židovských dějin. Touha po změně a po svobodě spojovala Židy i křesťany, kteří vůbec poprvé v naší historii usilovali o společnou věc. Mnozí představitelé židovské inteligence se velmi aktivně zapojili do společenského dění, někteří z nich padli, byli popraveni, nebo uvězněni.⁵⁵ Názorným příkladem byl moravský zemský rabín Samson Raphael Hirsch, jenž se pasoval do role hlavního moravského židovského protagonisty

⁵² MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 58-61.

⁵³ KREJČÍŘOVÁ, Helena. Židovská komunita v moderní české společnosti. In: VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách: Soubor přednášek na FF UK*. B.v. Praha: Karolinum, 1997. s. 17-18. ISBN 8071844234.

⁵⁴ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. c. d., s. 11-12.

⁵⁵ FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. c. d., s. 11-12.

revoluce, ve které spatřoval příležitost ke sjednocení moravských Židů pod jediným rabínským patronátem. V průběhu revoluce se soustředil na boj za občanskou a politickou rovnoprávnost Židů, což byl jeden z hlavních důvodů jeho přijetí židovskou veřejností.⁵⁶

Ovšem první impulzy k revoluci nepřicházely z Moravy, ale z Vídně, kde mnozí Židé z českých zemí studovali, nebo byli zaměstnáni jako žurnalisté. Velmi citlivé reakce na vídeňské události se následně projeví i v pražské společnosti, která s vídeňskými představiteli úzce spolupracovala. To se projevilo v aktivitě prvního parlamentu v Rakouské monarchii, kde zasedali i židovští zastupitelé. Židé po revoluci požadovali zrovnoprávnění a už v roce 1848 docílili zrušení toleranční daně i vynucované segregace, což vedlo k opouštění židovských ghett. Dalším důležitým krokem bylo přijetí ústavy v březnu 1849, která jako první svého druhu obsahovala rozhodnutí o naprosté rovnosti všem občanů monarchie před zákonem. Tento akt byl potvrzen i novým císařem Františkem Josefem I. (1848–1916).⁵⁷

Nicméně revoluce nakonec ukázala, že ochota Židů překonat na základě občanských východisek vzájemné problémy narazila na nepřipravenost křesťanské společnosti, která chápala otevření ghett jako revoluci pro Židy (tzv. ukradenou revoluci). Možná právě tyto falešné představy stály u zrodu antisemitských vystoupení, jejichž nejvýraznějším projevem bylo drancování židovských příbytků.⁵⁸ V Praze se útoky na Židovské město vyznačovaly takovou silou, že i Národní garda, která město chránila, měla problémy se svou bezpečností. Násilnosti ještě přizívovali měšťané odvolávající se na tradiční středověké protižidovské pověry, které měly zakrýt strach z nově vzniklé židovské konkurence. Přestože k ukončení násilností došlo krátce po jejich vypuknutí, antisemitsky orientované nálady přetrvávaly v pozadí společenského dění až do konce 19. století. Důsledkem zklamání z reakcí většinové společnosti byl také prudký nárůst počtu židovských emigrantů směřujících do Ameriky.

Demografické změny se v porevolučních letech výrazně projeví i v českém prostoru, kde se dají charakterizovat rozptýlením židovských rodin směřujících z ghett do nedalekých městeček a vesnic. Ještě výraznější vlna stěhování přišla poté, co Židé v Rakousko-Uhersku dosáhli plné občanské a politické rovnoprávnosti, kterou jim zaručovala ústava z roku 1867.⁵⁹ Docházelo tak přirozeně k zakládání mnoha nových židovských obcí, jejichž číslo se v roce 1872 vyšplhalo na 327. Vrcholem demografického růstu byl rok 1890, kdy žilo v Čechách

⁵⁶ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. c. d., s. 176-187.

⁵⁷ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. c. d., s. 12-13.

⁵⁸ KREJČÍŘOVÁ, Helena. *Židovská komunita v moderní české společnosti*. c. d., s. 19.

⁵⁹ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 32-34.

94 529 a Moravě 45 324 Židů. Tento vrchol demografického vývoje je v českých zemích spojován s rozsáhlou migrací židovských rodin do větších měst, která představovala centra společenského života a kultury. V jejím důsledku zaniklo mnoho historických židovských obcí. Mimo Vídeň odcházeli Židé i do dalších evropských velkoměst a často, jak již bylo výše zmíněno, i do zámoří.⁶⁰

Dalším fenoménem, který revoluční změny přinesly, byl problém národnostní otázky, která se zhruba od 70. let týkala vedle Čechů a Němců i Židů, což postupem času vedlo k vykrytalizování existence dvou asimilačních táborů (českého a německého). Při zpětném ohlédnutí by se mohlo zdát, že protižidovské reakce z revolučních let 1848 a 1849 výrazně ovlivnily rozhodování Židů, ke které národnostní skupině obyvatelstva se přikloní. Nicméně podobných důvodů mohlo být více, neboť německá kultura výrazně ovlivňovala židovskou pospolitost už od dob toleranční politiky Josefa II. Navíc byl asimilační proněmecký trend podpořen i vídeňskou vládou, vůči které Židé pocítovali velký vděk za ústavu z roku 1867 a otevření ghett. Naproti tomu snahy o českožidovskou asimilaci byly zaznamenány až v pozdějších letech. Důležitou roli při nich sehrál intenzivnější společenský styk s českými vlastenci a českým jazykem po značném roztroušení Židů na území Čech a Moravy. Příkladem takového styku a vzájemného ovlivnění byl židovský spisovatel Siegfried Kapper (1821–1879), který jako první židovský spisovatel představil svůj vztah k českému národu v básnické sbírce „České listy“ (1846), která se ale nesečkala s většími ohlasy a jeho snahy zůstaly téměř nepochopeny. To se změnilo s kulturním, ekonomickým a politickým růstem významu českého národa v 70. letech 19. století, ve kterých vznikla řada českožidovských spolků (např. Spolek českých akademiků).⁶¹

I přes tyto snahy se rodící česká buržoazie dívala na Židy (hlavně na židovské podnikání) jako na zničující konkurenci, které se obávali dělníci, u nichž se později zrodil stereotyp Žida „vykořisťovatele“. ⁶² Tím byl vykonstruován nový typ městského sociálního antisemitismu, jehož ohlasy najdeme i u českého spisovatele Jana Nerudy, jenž roku 1869 v Národních listech (periodikum mladočechů) publikoval politický spis nazvaný „Pro strach židovských“.⁶³

⁶⁰ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 34-35.

⁶¹ FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. c. d., s. 27-31.

⁶² BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 101.

⁶³ NERUDA, Jan. *Pro strach židovský: Politická studie*. 2. vydání. Praha: Jaroslav Slavata, 1935. Traktáty mladého Československa; Sv. 1 a, b. s. 14.

Odlišná situace panovala na českém a moravském venkově, kde přetrvával náboženský antijudaismus se svými různými pověrami a předsudky. Zde protižidovská orientace v závěru 19. století získala podobu bojkotu židovských obchodníků, jehož následkem zkrachovala řada židovských podniků. Nejčastěji byli Židé považováni za přívržence německého tábora, a jako takoví představovali hrozbu pro české vlastenecké obchodníky. Docházelo tak k symbolickému vyloučení z křesťanské společnosti, které mělo podobu ponižujících rituálů (např. posměšky, pejorativní nápisy na židovských obchodech a domech nebo rozbíjení oken). Charakteristické pro první polovinu devadesátých let 19. století jsou i velmi časté sociální nepokoje vyvolané pracujícími v průmyslové sféře, při kterých docházelo k postupné transformaci tradičních rituálů vyloučení v otevřenou protižidovskou násilnost, které byly stále více posilovány antisemitskou propagandou.⁶⁴ Nejčastějším podnětem k sociálním nepokojům bylo znovuzkřížené obvinění z rituální vraždy, která mohla posloužit k utajení sebevražd těhotných a svobodných dívek, případně to umožňovalo maloměstským společností zavrhnout možnost, že by v jejich středu žil brutální vrah.⁶⁵

Situace se ještě zhoršila po roce 1895, kdy se novým starostou Vídně stal Karl Luegr, jehož volební kampaň byla postavena na otevřeném antisemitismu, který se ovšem pro něj po volbách stal bezpředmětným.⁶⁶ V roce 1897 uspěl ve volbách i český antisemita Václav Březnovský, jehož nová populistická politika odstartovala sérii veřejných protestů proti židovstvu v Čechách a na Moravě. Důsledky voleb z roku 1897 výrazně zasáhly i veřejnou sféru a především knižní trh. Zde se začaly objevovat antisemitské knihy a pamflety. Proněmecky orientovaní, asimilující se Židé v českém prostoru se tak stali jakousi menšinou v menšině. To přirozeně vedlo k umocňování oprávněného pocitu odcizení.⁶⁷

Ještě výrazněji do českých, a tím pádem i židovských dějin zasáhl haličský místodržitel Kazimír Badeni, jenž byl roku 1895 jmenován předlitavským ministerským předsedou. Úkolem jeho vlády bylo najít řešení národnostní otázky, která vedla k dlouhodobým konfliktům zejména v Čechách. Při řešení tohoto problému Badeni usiloval o získání podpory ze strany českých nacionalistů. Výsledkem jednání bylo vydání jazykových nařízení z dubna 1897, jež zaváděla nejpozději do pěti let v Čechách a na Moravě češtinu i do

⁶⁴ FRANKL, Michal. *"Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2007. s. 249. ISBN 978-80-7185-882-9.

⁶⁵ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. c. d., s. 103-104.

⁶⁶ SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů: historie, náboženství, antisemitismus*. Vyd. 1. Praha: NS Svoboda, 2003. Vědět a znát. s. 98-99. ISBN 80-205-1036-2.

⁶⁷ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. c. d., s. 104-108.

vnitřního úřadování. Tento krok však nebyl projednán s německými politiky, což vedlo k vyvolání ostré vnitropolitické krize. Největší protesty přicházely ze strany českých Němců, neboť předpokládaná znalost obou zemských jazyků znesnadňovala jejich uplatnění ve veřejné správě. Bouřlivé demonstrace a podzimní německá obstrukce v parlamentu vedly k pádu Badeniho vlády. O rok později byl k vyřešení národnostních sporů vybrán bývalý český místodržitel Franz Thun, ovšem i on byl nakonec odvolán a v českých zemích nadále platilo úřadování podle Stremayrových jazykových nařízení z roku 1880.⁶⁸

Karta se obrátila prakticky ihned po odstoupení Badeniho z ministerského postu, kdy odstartovaly ostré protesty tentokrát na straně českých nacionalistů, které přerostly v tzv. prosincové bouře představující otevřený střet Čechů, Němců a následně i Židů. Zpočátku se jednalo o spontánní protiněmecká vystoupení, která zakrátko nabyla téměř ryze antisemitské podoby. Drancování židovského majetku a přímé fyzické napadání nakonec přispěly k nevyhnutelnosti zásahu vojenských jednotek. Podobné nacionalistické protestní demonstrace se neodehrávaly jenom v Praze, ale lavinovitě se šířily po českém a moravském venkově.⁶⁹ Útoky nejčastěji vedly skupiny mladých dělníků, které házely kameny do oken židovských domů, bytů a synagog. Výjimkou nebyly ani vytloučené výlohy v obchodech, nebo napadení továren.⁷⁰

Prosincové bouře výrazně zhoršily vztahy mezi Židy a Čechy a zasadily těžkou ránu českožidovskému hnutí. Vinu za násilnosti nejčastěji dávaly Národní listy německým a židovským provokacím, což jen poukazuje na přetrvávání antisemitských nálad i po uklidnění protižidovských a protiněmeckých demonstrací. Antisemitismus se tak v českém a moravském prostoru i nadále rozvíjel ze dvou hlavních zdrojů. Prvním byl tzv. latentní antijudaismus starého typu, který je charakterizován jako nábožensky motivovanou zášť zděděnou z minulosti, přetrvávající především na venkově a u méně erudované veřejnosti. Za druhý lze považovat nově formovaný nacionalistický a sociální antisemitismus, který představoval odpor k „vykořisťujícím“ židovským podnikatelům. Tento druh nenávisti byl pěstován spíše v intelektuálních kruzích (např. mladočeská strana) a pravděpodobně pramenil ze zklamání, že se židovská komunita nepřipojila k radikálnímu českému národnímu úsilí.⁷¹

⁶⁸ PÁNEK, Jaroslav a kol. *Dějiny českých zemí*. c. d., s. 354-356.

⁶⁹ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. c. d., s. 14.

⁷⁰ FRANKL, Michal. *"Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století*. c. d., s. 251-259.

⁷¹ BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 103-105.

Třetím zdrojem by mohl být i tzv. rasistický antisemitismus, který se ovšem v českém prostředí před nacistickou okupací příliš neuchytil. Přesto lze jeho konkrétní znaky sledovat v průběhu Hilsnerovy aféry, kterou většina historiků považuje za symbolické vyvrcholení protižidovských nálad 19. století v českých zemích.⁷² Pro přiblížení se jednalo o případ Leopolda Hilsnera, který byl obviněn z vraždy devatenáctileté švadleny Anežky Hružové, jejíž tělo bylo nalezeno 1. dubna 1899 v lese Březina nedaleko obce Polná. Smrt byla způsobena řeznou ránou na krku, jež zapříčinila vykrvácení, i přestože se na místě činu nacházela pouze malá kaluž krve. Této skutečnosti chtěli využít radikálové, kteří si ve svých veřejných excesech troufali rozhodnout o vině obžalovaného předem na základě chybějící krve (důkaz o rituální vraždě) či pouhé fotografie obviněných, tedy jejich „rasové fyziognomie“. Nicméně právní diskurz zvítězil a Hilsner byl podle platných rakouských zákonů v září 1899 odsouzen porotním soudem v Kutné Hoře k trestu smrti.⁷³ Mnozí historici poukazují na skutečnost, že z celé řady obvinění z vraždy doložených v závěru 19. století v Rakousko-Uhersku šlo o jediný případ, kdy byl domnělý židovský pachatel skutečně shledán vinným a odsouzen.⁷⁴

Zarážející ale zůstává, že rozsudek byl vyneseno i přes nedostatek přímých důkazů a na základě vynucených doznání, což přimělo českého profesora Tomáše Garrigua Masaryka k otevřenému vystoupení na obranu obviněného. Masaryk zásadně odmítal veřejností přijímané obviňování z rituální vraždy, čímž si vysloužil u mnohých autorů přívlastek český Émil Zola.⁷⁵ Své odmítnutí pověry o rituální vraždě publikoval v pamfletu „Nutnost revidovati proces polenský“, který mimo jiné obsahoval i Hilsnerovu obhajobu. Masarykovy snahy nakonec vedly k druhému soudnímu procesu konanému v Písku, kde byl Hilsner opětovně shledán vinným, ovšem trest mu byl pozměněn na doživotní vězení. Nakonec byl za vlády císaře Karla I. (1916-1918) v roce 1918 předčasně propuštěn.⁷⁶

Jedinečnost Hilsnerova případu nespočívala pouze v uznání obžalovaného vinným, nebo v rozsahu soudního procesu. Byl to také mimořádně silný impulz, který v moravských a českých městech rozpoutal vlnu protiněmeckých, protivládních a protižidovských demonstrací, jejichž

⁷² STROBACH, Vít. *Židé: národ, rasa, třída: sociální hnutí a "židovská otázka" v českých zemích 1861-1921*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Knižnice Dějin a současnosti. s. 75. ISBN 978-80-7422-377-8.

⁷³ Tamtéž, s. 76.

⁷⁴ FRANKL, Michal. *"Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století*. c. d., s. 281-291.

⁷⁵ Spojitost s Dreyfusovou aférou (viz BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. c. d., s. 110-115.)

⁷⁶ KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. c. d., s. 110-115.

časové rozmezí se pohybuje od 17. října do 4. prosince 1899.⁷⁷ Nepokoje zachvátily 177 obcí, ve kterých bylo celkově napočítáno 256 demonstrací a výtržností, z nichž přibližně 160 bylo ostře namířeno proti Židům. Nejvíce zasáhla vlna moravská města, a to především Přerov, Vsetín a Holešov, kde si vyžádala i několik mrtvých občanů.⁷⁸ Události výrazně přispěly ke zpochybnění možnosti řešení židovské otázky cestou asimilace. Bylo tak třeba najít novou cestu, kterou představoval vznik židovského národního hnutí, nazývaného sionismus, který v duchu novodobých koncepcí přetvářel náboženské ideje, vyjadřující touhu Židů po návratu do původní vlasti.⁷⁹

Sionistické hnutí, postavilo židovskou menšinu před problém sebeuvědomění si židovské národní identity. První kroky tedy spočívaly v rozvíjení specifických kulturních a duchovních hodnot, jež byly při asimilačních snahách potlačovány. Existence prvních sionistických spolků (např. Bar Kochba) v českých zemích je spojena s německy mluvícími studenty v období před první světovou válkou, kdy zájem o sionismus nebyl příliš velký. To se změnilo až v prvních desetiletích 20. století, kdy se stal východiskem z deziluzí, které vyvolávala česká a německá nesnášenlivost.⁸⁰ Druhá vlna přijímání sionismu odstartovala v přímé závislosti na vzniku a šíření nacismu.

1.4. První světová válka a Židé v Československu

Po vypuknutí první světové války museli Židé stejně jako čeští vlastenci narukovat a sloužit Rakousko-Uherské monarchii. Zde je důležité poukázat na skutečnost, že během války se mnozí z nich podíleli na domácím (Mafie) nebo zahraničním (přes 600 legionářů) odboji. Ani to však nezabránilo antisemitským vystoupením, která probíhala během i krátce po první světové válce, kdy se konstitoval nově vznikající stát.⁸¹ Tyto excesy nabývaly různé podoby od nadávek, přes tendence k separaci židovského obyvatelstva až po otevřené násilí a drancování. Lze je ovšem považovat za doprovodný znak hospodářských potíží z doby první světové války, s nimiž se muselo vypořádat i nově vzniklé Československo. Nicméně anarchie doprovázející dobu přechodu státní moci byla budováním nového státu jeho institucí

⁷⁷ PÁLKA, Petr. Žihadlo - boje antisemitského tisku v Kroměříži koncem 19. století. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2005*. Muzeum Kroměřížska: Kroměříž, 2006, s. 125-142.

⁷⁸ FRANKL, Michal. "Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století. c. d., s. 248-260.

⁷⁹ FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. c. d., s. 33.

⁸⁰ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. c. d., s. 14-15.

⁸¹ Tamtéž, s. 15.

a politického systému postupně potlačena, což vedlo k odstranění dočasných projevů antisemitismu.⁸²

První sociální nepokoje se v českém a moravském prostoru objevují již v roce 1915, tedy necelý rok po zahájení první světové války. Hospodářská situace se v českých zemích rok od roku zhoršovala, tudíž je pochopitelné, že největšího rozsahu a intenzity dosahují nepokoje v závěrečných letech války. Jednalo se o pestrou škálu násilností a spontánních protestů, které velmi často přerostly v násilné rabování židovských domů, továren a obchodů. První z nich lze charakterizovat, jako tzv. hladové demonstrace žen a dětí (1915 a 1916), jež později (1917 a 1918) přerostly v masová shromáždění, čítající až tisíce demonstrantů. Hlad a vysoká cena základních potravin vedly k častým střetům s četníky a vojskem, čímž se umocňovalo sociální napětí. Nicméně mnozí historici upozorňují na skutečnost, že není jednoduché v praxi přesně vymezit ty případy násilí, které byly explicitně orientovány na židovské obyvatelstvo, neboť z dochovaných pramenů lze jen těžko odhadovat pravý záměr (hlad, nenávisť, nebo oboje) násilníků.⁸³

Obdobné demonstrace doprovázely i provolání samostatného československého státu (28. října 1918). Provokace a tendence k násilnostem se z Prahy rozšířily do dalších měst (např. Kroměříž). Změny ve státním zřízení vytvořily prostor pro vznik mocenského vakua, ve kterém stát ztratil monopol nad násilím. Toho využívali především dezertéři nebo demobilizovaní vojáci, kteří tak představovali značné problémy pro úřady v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Pogromy a protižidovské výtržnosti, jež se roku 1918 odehrály v novém československém státě, byly součástí vlny protižidovských bouří, která odstartovala ve východní Evropě (Polsko, Maďarsko, Ukrajina). Nejproblematictější byla moravsko-slovenská hranice, konkrétně celá oblast okolo Nového Hrozenkova, Hovězí, Horní Bečvy a následně také Holešova, kde se v prosinci 1918 odehrál poslední přednacistický pogrom.⁸⁴ Ovšem s rostoucí stabilitou nově vzniklé republiky byly protižidovské nálady odsunuté do pozadí a Židé se stali nepostradatelnou součástí nově budovaného státu. Postupně se naplňovala humanistická představa prezidenta Masaryka, která říká že: *Láska k národu vlastnímu nemusí a nemá znamenat nenávisť k národu jinému.*⁸⁵

⁸² FRANKL, Michal – SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé - dějiny - paměť, svazek 02. s. 11. ISBN 978-80-7422-422-5.

⁸³ Tamtéž, s. 26-30.

⁸⁴ Tamtéž, s. 47-65.

⁸⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malého národa*. 4., (třetí knižní) vyd. Praha: Čin, 1947. Živá věda. s. 10.

Díky znovunabytým sociálním jistotám a zaručené rovnoprávnosti se Židé mohli aktivně podílet na budování silného ekonomického československého státu. Své uplatnění našli krom obchodu a bankovníctví, také v československém průmyslu, kde výrazně ovlivnili jeho rozmach. Stejnou měrou byli Židé zastoupeni i v široké škále selského stavu. Najdeme je i mezi politiky a ministry první republiky (např. Adolf Stránský, Lew Winter, Ludwig Czech), stejně jako v diplomatických službách a městských radách jednotlivých obcí.⁸⁶ Z Československé republiky se tedy až na drobné excesy stala jakási „oáza“ pro Židy uprostřed středoevropského regionu. V tomto demokratickém ostrůvku v Evropě se Židé mohli svobodně přihlásit k židovské národnosti, což učinilo přibližně 30% židovské populace žijící na území československého státu. Na Moravě se k židovské národnosti přihlásila přibližně polovina z celkové židovské populace (tj. příslušníků náboženských obcí).⁸⁷ Svoboda se projevila i v možnosti založení sionistické politické strany (tzv. Židovská strana), jejíž dva zástupci zasedali jako poslanci v Národním shromáždění. Což vzbuzovalo opětovně odpor různých radikálních skupin české společnosti, které s obavami a odporem přihlížely přílivu uprchlíků, prchajících od počátku 30. let do Československa ze zemí ohrožených postupně sílícím nacismem.

Židé tak alespoň na chvíli našli v Československu bezpečné útočiště, které ovšem také nebylo antisemitských projevů prosto. Nicméně tyto výstupy nebyly tak rozsáhlé a agresivní, jako v předcházejícím století.⁸⁸ Situace se výrazně zkomplikovala po podepsání Mnichovské dohody 29. září 1938, kdy byl občanský princip postupně nahrazován nacionálními východiský, jež přerůstaly v šovinismus. Období tzv. druhé republiky (1. října 1938 – 14. března 1939) lze charakterizovat zmatkem a strachem. Uprchlíci z pohraničí prchali do středu země, sionisté usilovali o emigraci, která nebyla proveditelná ve větším masovém měřítku, a celou situaci zhoršovaly prvotní snahy o vyloučení Židů ze společenského života, které se naplno projevily po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939.⁸⁹

⁸⁶ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. c. d., s. 15-16.

⁸⁷ MARADA, Miroslav. Židovské obce na Moravě. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1994*. Muzeum Kroměřížska: Kroměříž, 1995, s. 12.

⁸⁸ KREJČÍŘOVÁ, Helena. *Židovská komunita v moderní české společnosti*. c. d., s. 22.

⁸⁹ NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. c. d., s. 16.

1.5. Období nacistické okupace a důsledky holocaustu

Tímto aktem se řešení židovské otázky dostalo do pravomoci německých okupantů a říšského protektora Konstantina von Neuratha. Již na první schůzi protektorátní vlády byl odsouhlasen zákaz vykonávání praxe židovským lékařům ve veřejných institucích a vláda vzala na vědomí i zastavení praxe židovských advokátů ze strany advokátní komory. Dále pak měli být Židé odstraněni ze všech vedoucích pozic v průmyslových podnicích a dalších organizacích. Bylo také schváleno vydání zvláštního označení „árijských“ obchodů. Židovský majetek měl být postupně přebrán českou správou, což ale nebylo říšským protektorem schváleno, neboť německé průmyslové kruhy a okupační úřady nebyly ochotné připustit arizaci židovského majetku do českých rukou.

Tomu chtěl říšský protektor zabránit vydáním vlastního nařízení o židovském majetku 21. června 1939. Zde mimo jiné byla na území Protektorátu pro definici židovství poprvé uplatněna rasová kritéria tzv. norimberských zákonů. Tímto aktem říšský protektor de-facto převzal veškerou iniciativu v protižidovské legislativě do svých rukou. Židům byl zabavován movitý i nemovitý majetek. Dále jim byl zakazován vstup do některých ulic, náměstí, parků, lesů a dalších veřejných míst. Stejně tak se od září 1939 nesměli po 20. hodině nacházet mimo svůj domov. Židé také měli zákaz navštěvovat kina a divadla, kavárny, plovárny a knihovny. Účastnit se nemohli ani sportovní akcí. Jasně stanoveny byly i nákupní hodiny pro Židy (dvakrát dvě hodiny denně), které o pár let byly ještě zredukovány na pouhé dvě hodiny denně. Vedle omezování v odběru potravin nesměli chovat ani domácí zvířata, nebo vlastnit rozhlasové přístroje.⁹⁰ Společenskou segregaci doprovázelo i vyloučení židovských dětí z německých a od srpna 1940 i českých veřejných i soukromých škol. Téměř znemožněn byl i náboženský život, neboť bohoslužby byly zakázány a židovské náboženské obce, s výjimkou pražské, byly postupně rušeny. Majetek obcí dohromady s majetkem zrušených židovských organizací a spolků i majetkem jednotlivců byl shromažďován v Praze, kde se synagogy postupem času proměnily ve skladiště.⁹¹

Je třeba také upozornit na počáteční snahu o emigraci, kterou nacistické úřady zpočátku okupace podporovaly. Dokonce byla v červenci 1939 zřízena podle vídeňského vzoru Adolfa Eichmanna Ústředna pro židovské vystěhovalectví, jež představovala jediný legální způsob emigrace. S postupem času byla emigrace čím dál obtížnější, neboť se snižoval

⁹⁰ Ghetto bez zdí. In: *Holocaust.cz* [online]. ©2019. Poslední změna 26. 09. 2011 [cit. 27-02-19]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/>

⁹¹ FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. c. d., s. 54-55.

počet států, které přijímaly židovské emigranty. Po vypuknutí války se počet možných cílových států dále snížil na země Jižní Ameriky a Šanghaj. Podle oficiálních údajů se v roce 1939 se z protektorátu legálně vystěhovalo 19 016, v roce 1940 ještě 6176 Židů, ale v roce 1941 to bylo už jen 535 a v průběhu následujících dvou let pouhých 93 osob. Celkem se tak z protektorátu podařilo legálně uniknout 26 093 Židů. K nim je třeba přičíst ty, kteří z protektorátu utíkali ilegálně. Po sečtení se odhaduje, že dohromady z protektorátu uniklo zhruba 30 000 Židů, z nichž se velké množství uprchlíků zapojilo do zahraničního odboje. Řadu z nich zastihlo také „konečné řešení židovské otázky“ v jiné zemi okupované nacistickým Německem. Příkladem mohou být transporty více než 600 bývalých československých občanů z Francie do Osvětimi.⁹²

Právě s transporty Židů do ghatt a koncentračních táborů se otevřela další fáze tzv. konečného řešení židovské otázky. I když v protektorátu oficiálně rozhodoval o osudu Židů říšský protektor, faktická moc byla plně v rukou RSHA-IV-b4 v Berlíně. Tu reprezentovali Heydrich a výše zmíněný Eichman se svým plánem zvaným „Zentralstelle für jüdische Auswanderung“. Ten byl uveden v platnost v létě 1939, kdy odjízděly dva transporty (1 300 mužů) ostravských Židů z českých zemí do Niska nad Sanem. Ovšem systematické deportace Židů z území protektorátu začaly až 16. října 1941 transportem do ghetta v Lodži (1 000 Židů). Židé měli být postupně vysídleni z Říše a z protektorátu do nově podmaněných území na východě. Dočasně tak mělo být 60 tisíc Židů soustředěno právě v Lodži, ovšem kvůli přeplnění ghetta bylo deportováno pouze 20 tisíc Židů, z toho pět tisíc z protektorátu. Přelidnění a problémy se zásobováním potravinami vedly nakonec v lednu 1942 k dalším deportacím do nedalekého Chelмна, kde byli Židé likvidováni za pomoci pojízdných plynových komor.⁹³

Od 24. listopadu 1941 mířil další proud transportů do posádkového severočeského města Terezín. Terezínem si prošla většina deportovaných Židů z Čech a Moravy, neboť se jednalo pouze o dočasné shromaždiště, odkud od 9. ledna 1942 odjízděly transporty dále na východ (především do Osvětimi). I přesto v Terezíně umíralo v důsledku špatné hygieny, množství infekčních nemocí a nedostatku jídla přibližně 25% vězňů. Podle výsledných úředních statistik žilo k 15. březnu 1939 na území Protektorátu Čechy a Morava 118 310

⁹²Protizidovská politika po zřízení Protektorátu Čechy a Morava. In: *Holocaust.cz* [online]. ©2019. Poslední změna 26. 09. 2011 [cit. 27-02-19]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/>

⁹³ Transporty. In: *Holocaust.cz* [online]. ©2019. Poslední změna 26. 09. 2011 [cit. 27-02-19]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/>

Židů. Celkový počet obětí holocaustu, které na počátku okupace žily na území Protektorátu Čechy a Morava, činí téměř 80 000 Židů.⁹⁴ Doposud není znám přesný počet židovských mrtvých, kteří spáchali sebevraždu ještě před deportací, nebo zemřeli při pokusu o ilegální přechod hranic.

Po ukončení druhé světové války bylo díky obrovským ztrátám značně obtížné znovu oživit zdecimovanou židovskou pospolitost v československém prostoru. Svou činnost obnovilo 52 židovských obcí, které čítaly k roku 1948 asi 20 000 obyvatel českých zemí a 24 500 na Slovensku.⁹⁵ Ne všechny obnovené obce ale byly životaschopné jako samostatné jednotky, což vedlo k několika správním reformám. Počet židovských obcí se v českých zemích nakonec ustálil na devíti.⁹⁶ Do roku 1968 se počet členů židovských obcí v Československu ustálil na přibližně 18 000 Židů, z nichž po roce 1968 přibližně třetina emigrovala. Tento počet výrazně ovlivnilo nařízení, že se obnovené židovské obce musejí v prvních poválečných letech postarat nejen o své členy, ale i o „Židy bez vyznání“ spadající do kategorie B. Byly zde zahrnuty osoby, které nebyly židovského vyznání, ovšem v období nacistické okupace trpěly stejně jako členové náboženských obcí. Po únorovém převratu se tyto obce dostaly pod kontrolu státního a stranického aparátu. Stejně jako jiné církve musely i židovské náboženské obce podléhat státnímu církevnímu úřadu, kterému bylo nadřazeno oddělení sekretariátu ÚV KSČ.⁹⁷

Teprve listopadová revoluce v roce 1989 a následná léta umožnila Židům svobodně rozvíjet svůj náboženský a kulturní život v jeho plné šíři a bohatosti. Dodnes svou aktivní činnost vykazují židovské náboženské obce v Praze, Plzni, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Liberci, Děčíně, Brně, Olomouci a v Ostravě. V mnoha menších městech existují synagogální sbory a celkově je tak registrováno přibližně 3000 lidí hlásících se k židovské víře. Ovšem celkový počet židovské populace v České republice se odhaduje na 15–20 tisíc.⁹⁸

⁹⁴ FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. c. d., s. 56-61.

⁹⁵ PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. c. d., s. 36-37.

⁹⁶ BROD, Petr. Židé v poválečném Československu. In: VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách: Soubor přednášek na FF UK*. B.v. Praha: Karolinum, 1997. s. 159. ISBN 978-80- 86889-59- 7.

⁹⁷ Tamtéž, s. 159-162.

⁹⁸ SEDLÁK, Petr. Obnovování a organizace židovských náboženských obcí v českých zemích po druhé světové válce. In: *fzo.cz* [online]. ©2010 [cit. 2019-02-14]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/o-nas/historie/>.

2. Komparace historického vývoje židovských obcí v Kroměříži a v Holešově

2.1. Od vzniku středověkých židovských obcí k prvním násilnostem

Již na počátku existence obou obcí se projevuje značná diferenciacie v postupu a časovém rozmezí jejich založení. Z dostupných písemných pramenů je patrné, že historicky starší je obec v Kroměříži, již od roku 1110 drželi olomoučtí biskupové a od roku 1777 arcibiskupové. Samotný příchod Židů do Kroměříže je spjat olomouckým biskupem Konrádem (1316–1326), kterého si velmi oblíbil král Jan Lucemburský. Svědčí o tom privilegium vydané 9. srpna 1322, kterým král dovolil, aby biskup ve svých čtyřech městech Kroměříži, Mohelnici, Svitavách a Vyškově vlastnil po jednom lichevním Židu.⁹⁹ Udělené právo mělo pro biskupa velkou cenu, neboť možnost držet na svém panství Židy měl ve středověku na základě tzv. židovského regálu pouze panovník. Tímto aktem tak poprvé v historii českých zemí došlo k narušení královské výsady (*servi camerae regiae*). Nově tak žila v Kroměříži jedna židovská rodina. Nelze přesně určit, jak dlouho zde žila pouze tato rodina, ale již ve druhé polovině 14. století dle písemných pramenů výrazně narůstal počet nově budované židovské komunity, která se řídila vlastním právem a podléhala přímo olomouckému biskupovi.¹⁰⁰

Naproti tomu o městě Holešov se první zmínka objevila v listině olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1151) z roku 1131 uvádějící, že k olomouckému proboštví sv. Václava patřila i malá osada Holešov.¹⁰¹ Nicméně první zpráva o Židovi v bezprostřední blízkosti Holešova pochází až z roku 1391, podle které měl Žid Pešak (Pessach) z Brna získat dvůr v Kostelci u Holešova. Počátky trvalého židovského osídlení Holešova se vztahují až k vypovězení Židů z moravských královských měst. Především se jednalo o imigranty z Olomouce, kteří museli hledat útočiště v poddanských městech.¹⁰² Pro židovskou komunitu v Holešově tak bylo vyhrazeno místo ležící severně od města na levém břehu řeky Rusavy, kde vzniklo ghetto, jež se postupem času transformovalo v samostatné město.

⁹⁹ CHYTIL, Josef (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae pars VI.* (= CDM), Brno, 1854. s. 159, č. CCXIII.

¹⁰⁰ PEŘINKA, František Václav. *Dějiny města Kroměříže. Díl 1, Obsahující dobu po rok 1620.* Kroměříž: Obecní rada, 1913. vii, s. 36-37.

¹⁰¹ *Malý průvodce po historii města Holešova - osobnosti. 1. část, Historikové, archeologové, archiváři, kronikáři: metodický průvodce pro školy.* Holešov: Městské kulturní středisko Holešov, Městská knihovna, 2007. s. 32. ISBN 978-80-254-1636-5.

¹⁰² FREIMANN, J. *Geschichte der Juden in Hollerschau.* In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart: Ein Sammelwerk.* Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929. s. 233.

Po vypovězení Židů z královských měst došlo k mohutnému navýšení počtu židovských obyvatel také v Kroměříži, kde se pod ochranou církevní vrchnosti židovské komunitě poměrně dařilo, což dokládají i ochranné (tzv. fedrovní) listy, zaručující židovským obchodníkům na cestách do Vratislavi, Lipska a Hamburku bezpečnou cestu. Stejně tak bylo Židům pomáháno při vymáhání pohledávek a peněžních půjček. Přízeň vrchnosti však nebyla zdarma, což se promítlo do pravidelně odváděných vysokých poplatků.¹⁰³ Koncem 15. století tak lze sledovat ustálení profesní orientace kroměřížských Židů především na obchodníky a lichváře.¹⁰⁴ Zatímco v Holešově se Židé vedle obchodu s kůžemi, lnem a peřím uplatnili jako krejčí, koželuzi a jircháři. Podrobnější informace o nejstarší historii holešovských Židů nejsou k dispozici, neboť většinu tehdejších písemných pramenů zničil požár v roce 1560. Po této katastrofě získali Židé povolení od Jindřicha ze Šternberka k novému vybudování svých příbytků a tzv. staré synagogy. Zde je vhodné poukázat na další rozdíl mezi židovskými obcemi. Zatímco Kroměříž podléhala vrchnosti církevní, vyznačující se konzistentním postojem zaručujícím ochranu svým Židům, tak holešovské Židy po husitských válkách držela ve svých rukou vrchnost světská (šlechtická), která se příliš velkou stálostí svých rozhodnutí nevyznačovala. Jedním z důvodů mohla být i častá změna šlechtických majitelů města. I přesto však vešla v platnost roku 1599 opatření vrchnostenské ochrany, kdy do hlavních knih městských bylo zapsáno nařízení, že kdokoli by Židům učinil příkoří, nebo je napadl, bude potrestán pokutou deseti dukátů.¹⁰⁵

Práva a především povinnosti v obou židovských obcích tak určovala vrchnostenská privilegia. V Kroměříži byla nejstarší listinná privilegia vystavena 25. 2. 1571 biskupem Vilémem Prusinovským z Víckova (1565–1572), pro kterého Židé výměnou za svá práva museli chovat koně. Tato povinnost byla roku 1577 nahrazena platem 10 zlatých ročně. Výraznější rozdílnosti lze sledovat až za kardinála Františka z Dietrichštejna (1599–1636), který svým výsadním listem ze dne 16. února 1606 opětovně upravil a výrazně rozšířil dosavadní výsady židovské komunity v Kroměříži. Jednalo se především o povolení k bydlení ve 21 domech Židovské ulice, včetně vybudování špitálu. Podstatné bylo také právo mít vlastní školu (v synagoze) a rabínský dům. V Kroměříži tak mohlo v relativním poklidu žít 25 až 30 židovských rodin, což z kroměřížské židovské obce dělalo tehdejší nejpočetnější

¹⁰³ ZAMAZALOVÁ, Jana. Osudy židů v Kojetíně a v Kroměříži od 14. do 18. století [online]. Brno, 2008 [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/wok5ut/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Zbyněk Sviták, CSc.

¹⁰⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. 1. vyd. Kroměříž: PÁLková, 1996. s. 3.

¹⁰⁵ KVASNIČKA, Pavel – KRATOCHVÍL, Augustin, (ed.). *Vlastivěda moravská*. Brno: Nákladem Musejního spolku, 1929. s. 161.

poddanskou židovskou obec na Moravě. Je tak patrné, že soužití Židů a křesťanů v Kroměříži bylo daleko snesitelnější, než v jiných městech. Církevní ochrana byla o to důraznější, neboť zdejší Židé měli ve svých pronájmech biskupská svá mýta, pálenice a kořalny, ze kterých odváděli nemalé poplatky.¹⁰⁶ Relativně příznivá doba 16. století se projevila i v historickém vývoji holešovských Židů, jenž byl ale značně zbrzděn výše zmíněným požárem. Rychlému zotavení nakonec napomohly velmi čilé obchodní styky v rámci Moravy a blízkých zemí. Krom převažujícího obchodu se židovští obyvatelé uplatnili také v řemeslech, kde bylo jejich právní postavení upraveno listinou z roku 1584, vydanou Ludmilou z Miličina.¹⁰⁷ Nicméně lze konstatovat, že i přes znovuoživení společenského a hospodářského života židovské obce v Holešově, byla na tom ve svém vývoji její kroměřížská souputnice lépe. To potvrzuje i skutečnost, že roku 1585 žilo v holešovské židovské čtvrti 11 židovských rodin.¹⁰⁸

2.2. Třicetiletá válka, první pogromy a vyrovnání se s jejich důsledky

Situace se výrazně proměnila za třicetileté války, jež velmi citelně zasáhla obě židovské obce. Jednalo se prakticky o největší pohromu, která kroměřížské Židy v jejich přednacistické historii postihla. Tehdy byla Kroměříž bráněna jak biskupským vojskem, tak i bojeschopným obyvatelstvem, včetně židovského před švédskou armádou generála Torstensonova čítající 16 000 mužů. 26. června 1643 byla Kroměříž dobyta a město spolu s židovským ghettem vyplněno švédskými žoldnéři.¹⁰⁹ Zavražděno bylo více než 70 obyvatel židovského ghetta. Prameny také popisují páchaní dobrovolných sebevražd čtyř židovských žen, které se raději utopily v židovských lázních, než aby byly zneuctěny švédskými vojáky.¹¹⁰ O události vypráví žalozpěv „selicha, hazkara, Schwedenhazkara“ od očitého svědka hrůzných událostí.¹¹¹ Tato zpráva se záhy po útoku roznesla po Evropě a židovské komunity pořádaly sbírky na osvobození válečných zajatců. O necelý rok později žádala městská rada biskupa Leopolda Viléma (1638–1662) o zákaz, jenž by Židům znemožnil znovupostavení svých domů. To ovšem biskup neschválil a listem z 1. 7. 1649 nařídil svým poddaným Židům návrat do Kroměříže. Jejich opětovné usazení potvrzovala listina z 26. 6.

¹⁰⁶ PEŘINKA, František Václav. *Dějiny města Kroměříže. Díl 2. Část 1, Kroměříž za války třicetileté*. Kroměříž: Obecní rada města Kroměříže, 1940. s. 149-150.

¹⁰⁷ KLENOVSKÝ, Jaroslav – MARADA, Miroslav – OLŠINA, Miroslav – RICHTER, Jiří. *Židovské památky Holešova*. 3., upr. vyd. Holešov: Město Holešov, 2010. Knihovnička Holešovska. s. 3. ISBN 978-80-254-8959-8.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁹ FRANKL-GRÜN, Adolf. *Geschichte der Juden in Kremsier mit Rücksicht auf die Nachbargemeinden I. Theil (1322-1849)*. c. d., s. 96-100.

¹¹⁰ PEŘINKA, František Václav. *Dějiny města Kroměříže. Díl 2. Část 1, Kroměříž za války třicetileté*. s. 563.

¹¹¹ Dnes je tento žalozpěv uložen ve Státním židovském muzeu v Praze. Kompletní překlad pramene uvádí: KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 50-51.

1657, nicméně kroměřížská židovská populace tehdejší doby byla chudá a nepočetná. Přesto byla tato privilegia potvrzena i v roce 1665 biskupem Karlem z Lichtenštejna (1664–1695), 1708 biskupem Karlem III. Lotrinským (1695–1711), 1713 kardinálem Wolfgangem Hanibalem Schrattenbachem (1711–1738) a 1745 biskupem Jakubem Arnoštem (1738–1745).¹¹²

Obdobně se třicetiletá válka zapsala i do historie židovské komunity v Holešově. Ovšem zde přišla válečná pohroma již v roce 1622, kdy byla obec vypleněna uherskými vojsky Gábora Bethlena a následně pak švédskou armádou roku 1643, kdy téměř dvě třetiny domů lehly popelem. Vyvrcholením ovšem byla morová epidemie, která zasáhla město v roce 1645. V této tíživé situaci nezbylo Židům nic jiného, než požádat svého pána Jana hraběte z Rottalu (1605–1674) o možnost znovuvybudovat své příbytky a o potvrzení svých privilegií, jež obdrželi od předchozích držitelů. Jan z Rottalu koupil Holešov 17. prosince 1651 a už 1. května Židům vyhověl a vydal privilegia potvrzující jejich svobody a práva.¹¹³ Tento pramen, který lze brát jako doklad zájmu zemského hejtmana o prosperitu vlastního majetku, je uveden v „Pamětní knize města Holešova“.¹¹⁴ Je z něj také patrná velkorysost hraběte z Rottalu, jež lze demonstrovat na příkladu růstu židovské populace. V roce 1667 Židé v Holešově obývali 23 domů, zatímco roku 1674 se jejich počet vyšplhal na 48 domů. Ovšem i přes štedrost svého pána nebylo postavení holešovských Židů v druhé polovině 17. století příliš jisté. Na vině bylo nedostatečné finanční zabezpečení židovské obce a časté spory s křesťanskými spoluobčany, jimž zůstala trnem v oku výše zmíněná privilegia. I přes špatný stav se postupně zotavující obec stala roku 1653 místem konání prvního synodálního rabínského shromáždění, na kterém byly rozšířeny a upraveny staré statuty moravských židovských obcí. Stejně tak se ukázala vzájemná solidarita moravské židovské komunity, kterou charakterizuje půjčka 100 zlatých od holešovských Židů sousední židovské obci v Kroměříži z roku 1657. Důvodem k půjčce byl rozsáhlý požár, který 5. června 1656 zničil velkou část Kroměříže, s níž Židům shořela i synagoga a škola v dnešní Vodní ulici.¹¹⁵ Požár navíc přišel v období, kdy se město nestačilo ještě vzpamatovat válečných útrap. Půjčka tak

¹¹² KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 3-4.

¹¹³ KVASNÍČKA, Pavel – KRATOCHVÍL, Augustin, (ed.). *Vlastivěda moravská*. c. d., s. 164-166.

¹¹⁴ Kompletní překlad pramene uvádí: PÁLKA, Petr. Postavení holešovských Židů v polovině 17. století a Rottalovo „Židovské privilegium“. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava*, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1998, Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1999. s. 60-68. ISBN 80-85945-18-5.

¹¹⁵ PINKAVA, Jaroslav. Kroměříž po švédském vpádu. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1986. 5-7 s.

měla posloužit ke stavbě nové synagogy, která ovšem byla postavena až v letech 1689–1694.¹¹⁶

Špatná finanční situace zároveň reflektuje značný úbytek židovských obyvatel jednotlivých obcí během války, kteří se finančně podíleli na jejich chodu. Změna nastala až v roce 1648, kdy židovským obcím nepřímo napomohlo vypuknutí Chmelnického povstání, protože to vedlo k masivní židovské emigraci z východu (Ukrajina, Polsko, Halič). Obdobně tomu bylo i v roce 1670, kdy vypovězení Židé z Vídně hledali útočiště na Moravě. V Kroměříži už 2. 8. 1670 povolil biskup Karel z Lichtenštejna přijetí osmi rodin židovských emigrantů z Vídně a umožnil jim zde realizaci jejich obchodu s kůžemi, sukmem a plátnem.¹¹⁷ To pro zdejší židovskou obec znamenalo velké navýšení finančních prostředků, protože nově příchozí na rozdíl od chudých domácích Židů disponovali značným majetkem a měli obchodní styky po celé Evropě. Díky oživenému obchodnímu ruchu přicházeli do města další vídeňští souvěrci. Nicméně rozdílnost původních a přistěhovaleckých skupin vedla k mnoha konfliktům a vzájemné nevraživosti. Ovšem i přes tato negativa výrazně narůstal význam židovské obce, což potvrzovalo pronajímání kupeckých krámů v přízemí městské radnice a některých měšťanských domů v křesťanské části města na počátku 18. století.¹¹⁸

Podobný průběh lze zaznamenat i v Holešově, kde posílená židovská populace i přes zákaz zakupovala měšťanské domy na náměstí. Došlo to až tak daleko, že Židé na počátku 18. století disponovali téměř jednou třetinou pozemkové držby v Holešově. To se pochopitelně nelíbilo křesťanským sousedům, u kterých postupně rostla nevraživost vůči Židům. Změna přišla ve 30. letech 18. století, kdy na základě tzv. úředního antisemitismu císařské administrativy došlo k násilné segregaci Židů do ghett a nově také k zavedení familientských čísel.¹¹⁹ Toto přísné oddělování židovského obyvatelstva od křesťanů mělo agresivnější průběh v Holešově než v Kroměříži, kde Židy chránila církevní vrchnost, pro kterou od počátku 18. století židovští obchodníci nakupovali a dodávali drahé kovy do biskupské mincovny. Dalšími důvody mohlo být oslabení křesťanské populace po morové epidemii

¹¹⁶ PÁLKA, Petr. Postavení holešovských Židů v polovině 17. století a Rottalovo „Židovské privilegium“. c. d., s. 61-66.

¹¹⁷ FÁRBER, František. K historii Židů v Kroměříži. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1994*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1995. s. 96-99.

¹¹⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 4-5.

¹¹⁹ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Zlínského kraje*. Vyd. 1. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše ve spolupráci s Muzeem Kroměřížska, 2010. s. 18-21. ISBN 9788086886350.

z roku 1715, nebo důsledky požáru z roku 1706, kdy plamenům podleho sedm židovských a pět křesťanských domů.¹²⁰

2.3. Od války o rakouské dědictví po první „rituální“ vraždu v roce 1774

Vzápětí přišla další pohroma v podobě války o rakouské dědictví, během které se v Kroměříži uskutečnil druhý pogrom v dějinách tamější židovské obce. Důvodem mohla být nahromaděná nevraživost měšťanů, která se naplno projevila po odchodu pruských okupačních vojsk z Kroměříže. Poslední kapkou mohla být skutečnost, že židovská obec získala u Prusů na rozdíl od města ochranný list zaručující jí klid od drancování. Protižidovské násilnosti odstartovaly 13. dubna 1742 po příjezdu uherského jízdního vojska do města. Při vyhledávání ubytovacích prostor vtrhli husaři do dvou ulic tvořících jádro židovského města, dnes známých jako Moravcova a Tylova ulice. Spolu s Uhry zaútočili i katoličtí obyvatelé města, kteří při drancování a loupení zavraždili tři Židy. Zbylí obyvatelé ghetta se schovávali do sklepů nebo na střechy domů, které pro ně na chvíli představovaly bezpečný úkryt. Nakonec vydal velitel uherských vojáků rozkaz k rozestavení hlídek, které měly zabránit dalším nočním nepokojům. Nicméně i přes toto opatření násilnosti páchané na Židech pokračovaly i následujícího dne.¹²¹

V roce 1741 násilně pronikli Prusové do Holešova, kde na rozdíl od Kroměříže nakázali Židům zaplatit výpalné 2301 zlatých, jež se následující rok zvýšilo na 5000 zlatých. Proto bylo určitým paradoxem obvinění z vyzvědačství a spolčení se s Prusy, které se stalo záminkou pro vydání vypovídajícího reskriptu z 18. prosince 1744. Jméno židovské obce bylo zabaveno, značná část obyvatel byla uvězněna a holešovská synagoga úředně uzavřena. Nicméně některé prameny dokládají solidaritu křesťanské obce holešovské, která vystoupila na jejich obranu a dosvědčila jejich věrnost císařovně Marii Terezii.¹²² Zkázou dovršil roku 1745 požár, který zničil téměř třetinu domů v židovském ghettu. Nařízení o vypovězení bylo nakonec z ekonomických důvodů roku 1748 odvoláno, ale židovská komunita se

¹²⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 5-6.

¹²¹ SVÁTEK, Josef. Pogromy v okrese Kroměříž. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1986. s. 10.

¹²² KVASNIČKA, Pavel – KRATOCHVÍL, Augustin, (ed.). *Vlastivěda moravská*. c. d., s. 161-164.

v následujících desetiletích potýkala s finančními problémy, neboť k obnově ghetta bylo zapotřebí velikého zadlužení.¹²³

Roku 1762 vymírá po meči rod Rottalů a Holešov přechází do držení rodu Vrbnů, za jehož působení dochází k prvnímu rozsáhlému holešovskému pogromu. Ten vypukl 5. dubna roku 1774, kdy byly vyrabovány téměř všechny domy v židovském městě, a to včetně vzácné Šachovy synagogy z roku 1560. Ožebračeno a vykradeno bylo celkem 120 židovských rodin. Za výtržnosti bylo odsouzeno osm účastníků rabování (většinou se jednalo o mladé muže z okolních obcí), které vrchní soud v Brně odsoudil k pěti ranám karabáčem před městskou radnicí a k následné půlroční nucené práci v železech. Později byl odsouzen i Antoš Kocourek z Rymic, který obdržel šest ran karabáčem.¹²⁴

Hlavním podnětem k těmto násilnostem mělo být obvinění z údajné rituální vraždy dvacetileté křesťanské služebné Josefy Trnečkové, jež byla nalezena 30. března 1774 v domě holešovského Žida Abrahama Arona. Starosta města dal zatknout pět židovských občanů, mezi nimiž byla i manželka majitele domu Nissa Aronová, neboť majitel domu nebyl na místě činu nalezen. Krátce po zatčení byli vězni převezeni do strašné brněnské pevnosti Špilberk, kde až po absolvování těžkých výslechů byla prokázána jejich nevina. Jejich propuštění a bezpečný návrat domů do Holešova měl zajistit dopis z nejvyššího soudního tribunálu, který obsahoval výzvu nakazující ochranu navracejícím se Židům před útoky křesťanských spoluobčanů. Jediným podezřelým tak zůstal Abraham Aron, jenž byl nakonec zatčen v Boršicích u Uherského Hradiště a také převezen na Špilberk. Zde se po krutých výsleších doplněných častým mučením k vraždě přiznal. Motivem vraždy byl podle Aronovy výpovědi pokus o vydírání ze strany Josefy Trnečkové, která jej chtěla obvinít ze zneužití, pokud jí nezaplatí určitý finanční obnos. Aron se s ní chtěl nejprve dohodnout, ovšem situace se výrazně zkomplikovala a výsledkem bylo zabití mladé ženy. Jeho trestem měla být smrt stětím mečem. Rozsudek byl vykonán o šabatu 4. června 1774.¹²⁵

Krátce po vraždě se v okolí Holešova roznesla fáma, že se jednalo o rituální vraždu, což mělo dalekosáhlé důsledky nejen pro Holešov, ale také pro Kroměříž, kde se odehrál třetí

¹²³ ČAPKA, František. K historii židovské obce v Holešově. In: *Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780-1918): XXVI. mikulovské sympozium: 24.-25. října 2000 = Mährische Juden in der österreichisch-ungarischen Monarchie (1780-1918) : XXVI. Nikolsburger Symposium: 24.-25. Oktober 2000*. Mikulov: V Brně: Státní okresní archiv Břeclav; Rakouský ústav pro východní a jihovýchodní Evropu, pobočka Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003. s. 287-288. ISBN 8072750178.

¹²⁴ SVÁTEK, Josef. Pogromy v Holešově v letech 1774-1918. In: *Židovská ročenka*. Praha: [Ústřední církevní nakladatelství, 1954], 1979-1980. s. 37-38. ISSN 0514-3616.

¹²⁵ FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí*. Kojetín: KATOS, 1996. Obrázky z historie Kroměřížska. s. 65-68. ISBN 80-85945-06-1.

protižidovský pogrom, o jehož průběhu nejsou známy bližší informace, a pro Vsetín.¹²⁶ Tyto události zneužil po 119 letech antisemitský časopis *Žíhadlo*¹²⁷, o kterém bude pojednáno v následující podkapitole. V důsledku těchto vážných událostí, které holešovskou židovskou komunitu dostávaly často do bezvýchodných situací, se mezi místními Židy prosazovalo v 17. a 18. století mesianistické hnutí šabatianismu.¹²⁸

2.4. Od revolučního roku 1848 k dalším obviněním a výhrůžkám

Teprve až revoluční rok 1848 přispěl k odstranění středověkých předsudků a k získání plných občanských práv. Před rokem 1848 existovalo na Moravě 52 starých židovských obcí. Po vyhlášení zatímního obecního zákona ze 17. března 1849 si svou veřejnoprávní subjektivitu uchovalo pouze 25 židovských obcí. V preambuli tohoto zákona je totiž psáno, že základem svobodného státu má být svobodná obec, jejíž povinností je především zaopatřování finančních prostředků na chod svých institucí a udržování pořádku v obci a okolí. Pokud menší obce nedisponovaly dostatečným finančním obnosem, aby zabezpečily naplnění svých povinností vůči státu a občanům, měly se úředním rozhodnutím spojit v jednu obec s obcí křesťanskou. Dobrovolně se z původních 52 židovských obcí sloučily s křesťanskými pouze dvě (v Bučovicích a ve Valašském Meziříčí). Dalších pětadvacet bylo víceméně nátlakem donuceno transformovat samostatnou židovskou obec pouze v židovskou čtvrť, která byla součástí křesťanské obce. Zbylých pětadvacet obcí nátlaku odolalo a svou samostatnost si uchovalo.¹²⁹ Zde je patrný jeden ze zásadních rozdílů v historickém vývoji kroměřížské a holešovské židovské obce.

Zatímco v Kroměříži Židé roku 1849 spojili svou obec s městem, židovská komunita v Holešově si uchovala svou samostatnost a dala tak vzniknout Židovskému městu Holešov. Kroměříž byla také prvním městem mocnářství, ve kterém bylo povoleno zbourat brány do ghetta. Po volbách v roce 1850 měli Židé v obecním výboru i svého zástupce (Josua Adler) a dva náhradníky, což vedlo k výraznému ovlivňování kroměřížské politiky ve prospěch židovské menšiny. Politicky samostatná židovská obec ukončila svou existenci v roce 1851 a působila zde pouze jako obec náboženská. Nejvýznamnějšími předsedy náboženské obce se

¹²⁶ SVÁTEK, Josef. Pogromy v okrese Kroměříž. c. d., s. 10.

¹²⁷ PÁLKA, Petr. *Žíhadlo - boje antisemitského tisku v Kroměříži koncem 19. století*. c. d., s. 125-142.

¹²⁸ HRUŠKOVÁ, Andrea. *Případ krvavého obvinění v Holešově* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2019-03-01]. s. 52-62. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/wd9n78/>>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. Tamás Visi, Ph.D., M.A.

¹²⁹ PÁLKA, Petr. Konec Židovského města a vznik jednoho Holešova. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2009*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2010. s. 121-123. ISBN 978-80-85945-60-7

stali Leopold Färber a Max Färber, jejichž řídicí období bylo dobou rozmachu obce, a to nejen na poli kulturním, ale i společenském a hospodářském. Nicméně i tento rozmach byl doprovázen spory s křesťanskými spoluobčany, které vyvrcholily v roce 1855, kdy byla pobořena ohradní zeď starého židovského hřbitova a vypálena márnice. Těmto vandalským útokům bylo zamezeno v roce 1882, kdy výbor židovské obce odprodal za zvýhodněných podmínek starý hřbitov městské radě. Tím bylo zamezeno dalším střetům, které by ohrožovaly poklidné soužití obou skupin obyvatel města.¹³⁰

V Holešově proběhly volby roku 1850 odděleně v tzv. Křesťanském městě Holešov a v Židovském městě Holešov. V čele vlastní židovské samosprávy stál starosta a židovská obecní rada. Čestný úřad starosty převzal roku 1854 Rudolf Karel Evžen hrabě z Vrbna a Bruntálu, který jej zastával až do své smrti v roce 1883. Rudolf byl obdařen přízní císařské rodiny a dvorskými úřady. Současně byl skvělým hospodářem, a to nejen na holešovském panství.¹³¹ Po jeho smrti se v čele židovské obce vystřídalo do roku 1918 ještě sedm starostů. Pro křesťanské spoluobčany byla místní židovská samospráva obce solí v očích, neboť užívala němčiny jako úředního jazyka. Tím Židé výrazně posilovali německé strany ve volbách, což se českým vlastencům nelíbilo. Výsledkem byla veřejná demonstrace proti židovské rodině Fischerových v roce 1850. Celá situace se ale rychle uklidnila a ke ztrátám na majetku ani na životech nedošlo. Nicméně postupné zakládání židovských továren a výrobních firem v průběhu 60. let 19. století, neustále posilovalo protižidovské smýšlení, které bylo na čas odsunuto do pozadí.¹³² Neboť nově vzniklé židovské podniky nabízely řadu pracovních příležitostí pro křesťanské obyvatelstvo města. Jako příklad lze uvést Beerovu továrnu na oděvy, nebo koželužnu bratří Zwillingerů, kde působili křesťanští pracovníci.

Obdobně tomu bylo i v Kroměříži, kde lze jako příklad uvést Brauchbarovu pekárnu, zaměstnávající křesťanské dělníky. Proto je velmi zajímavé, že v poslední čtvrtině 19. a na počátku 20. století měly otevřené nacionální a politické rozdíly mezi na jedné straně českými vlastenci a na straně druhé Němci a Židy v Holešově vždy krvavé dopady, zatímco v Kroměříži se všechny demonstrace obešly bez obětí na životech. Nicméně je třeba dodat, že u nábožensky orientovaných nepokojů, které byly nejčastěji reprezentovány nebezpečnou a neopodstatněnou představou křesťanů o rituálních vraždách prováděných Židy, nedocházelo ke ztrátám na životech. Ovšem rasový podtext, který byl častokrát maskován, doprovázel i

¹³⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 8.

¹³¹ PÁLKA, Petr. Konec Židovského města a vznik jednoho Holešova. c. d., s. 123-124.

¹³² ČAPKA, František. K historii židovské obce v Holešově. c. d., s. 290-291.

politické a nacionální spory.¹³³ Ty byly v Kroměříži výrazně zmírněny obezřetným jednáním místního učeného rabína a historika PhDr. Adolfa Frankl-Grüna (1847–1916), který zde působil v letech 1877–1911. Vedle něj je třeba zmínit i dva hlavní představitele kroměřížské městské správy JUDr. Vojtěcha Kulpu a po něm JUDr. Josefa Poštěckého, kteří rovněž napomohli při udržení pořádku a zabránění třem připravovaným kroměřížským pogromům v letech 1889, 1893 1896.¹³⁴

V prvním z nich se měl stát hlavním hrdinou antisemitského příběhu právě rabín Adolf Frank-Grün, který si roku 1889 na svátek Pesach objednal soudek červeného vína k náboženským účelům. Patrně díky poškození soudku a hloupým vtipům železničních zřízců byla po Kroměříži roznesena fáma o tom, že na stanici byla přivezena bedna, z níž byly slyšet vzdechy a která měla skrývat bezvládné tělo krvácející křesťanské dívky. Po jejím osvobození a přivedení k životu měla být tato žena skryta ve špitále milosrdných sester. Fáma pochopitelně pobouřila křesťanskou veřejnost a uklidnit ji se podařilo až městskému fyziku Juliu Suchému a purkmistrovi Vojtěchu Kulpovi. Po několika dnech však vyšel článek v katolicky orientovaném listu „Hlas“ vycházejícím v Brně o tzv. příšerné zásilce. To vedlo k opětovnému povzbuzení protižidovských nálad, u kterých sehrála důležitou roli i nově objevená informace, že zásilka dorazila z nedaleké židovské obce v Holešově. Ta od počátku devadesátých let neměla obsazen post místního rabína, takže zde dohlížel na náboženský život určený zástupce, kterým byl právě kroměřížský rabín Adolf Frankl-Grün (1890–1895). Jeho dočasné působení bylo i v nedalekém Kojetíně (1892–1894), po kterém se zpráva o kroměřížské zásilce roznesla rychlostí blesku. Jelikož si Frankl-Grün moc dobře uvědomoval důsledky, jaké by tato falešná informace mohla přinést, zaslal do redakce výše zmíněných novin náležité vysvětlení, čímž se mělo předejít možným nepokojům. K tomuto kroku byl od počátku nabádán zemským rabínem dr. Oppenheimem, který mu připomněl protižidovské bouře v Kojetíně z roku 1887, jež měly také svůj původ ve smyšleném příběhu o rituální vraždě křesťanské dívky. I přesto došlo v Holešově k násilnostem, které se naštěstí obešly bez lidských obětí.¹³⁵

Právě v Holešově se v roce 1893 objevilo další obvinění z pokusu o rituální vraždu, které je spojováno s životním příběhem holešovského židovského obchodníka s kůžemi

¹³³ PÁLKA, Petr: O důsledcích moderních postojů kroměřížských Židů ve druhé polovině 19. století. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1997*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1998. s. 76.

¹³⁴ SVÁTEK, Josef. *Pogromy v okrese Kroměříž*. c. d., s. 11.

¹³⁵ PÁLKA, Petr: O důsledcích moderních postojů kroměřížských Židů ve druhé polovině 19. století. c. d., s. 74-76.

Davida Tandlera. Ten byl v noci z 18. na 19. listopadu 1892 obviněn z napadení své služebné Karolíny Šnulové (v některých pramenech Staňkové). U výpovědi dívka uvedla, že byla napadena třemi židovskými muži, kteří ji chtěli svázat končetiny a pít její krev. Nakonec se jí podařilo uprchnout a identifikovat jednoho z mužů, kterým měl být její zaměstnavatel. Tandler byl vzat do vazby a jeho dům důkladně prohledali četníci, ovšem žádné další důkazy se nenašly. Nakonec byl obchodník propuštěn a na Staňkovou podal trestní oznámení pro urážku na cti.¹³⁶ Krátce po události vznesla podobné obvinění i Kateřina Schönbaumová, jež pocházela ze Zlechova u Uherského Hradiště. Tandler ji měl údajně vlákat do tmavé komory, ve které se měl odehrát obdobný scénář jako u prvního obvinění. Nicméně při výslechu se projevil nesrovnalosti v určení doby přepadení, kterou oběť stanovila na něco mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou 27. ledna 1893. Podle svědků se však Tandler onu noc nenacházel v Holešově, ale v Kroměříži. Dále pak oběť nebyla schopna identifikovat Tandlerův dům ani ulici, ve které se mělo přepadení odehrát. Výsledkem tak bylo podání trestního oznámení pro urážku na cti i na Kateřinu Schönbaumovou. Obě ženy odsoudil v červnu 1893 soud k několika měsícům žaláře v Uherském Hradišti. Je důležité poukázat na to, co se odehrálo v průběhu šetření obou obvinění. Zatímco se Tandler nacházel ve vazbě, byl jeho dům zasypán kameny a jeho služka zbita. Po návratu dokonce musel s rodinou čelit výhrůžkám shromážděného davu před okny svého domu.¹³⁷

Celou událost velmi barvitě vylíčil ve svém čtvrtém čísle z 8. března 1893 antisemitský tisk „Žihadlo“, později známo jako „Obrana lidu československého“, který Tandlerův příběh ztotožňoval s údajnou rituální vraždou Josefy Trnečkové (viz výše). Toto číslo bylo pro článek „Rituální vražda v Holešově“ konfiskováno z rozkazu c. k. státního návladnictví v Uherském Hradišti.¹³⁸ Jinak by hrozilo rozšíření antisemitských myšlenek z jednoho epicentra po celé Moravě. Takovým centrem byla právě od roku 1893 Kroměříž, ve které bylo Žihadlo redaktorem Hugo Dvořákem vydáváno. Nicméně redaktorova neobratnost, společenská nešikovnost a malé atraktivita jeho slov sehrála svou roli v odmítnutí tohoto antisemitského tisku všemi vrstvami společnosti. Nakonec musel Dvořák z města i regionu

¹³⁶ PÁLKA, Petr. Žihadlo - boje antisemitského tisku v Kroměříži koncem 19. století. c. d., s. 130-131.

¹³⁷ PÁLKA, Petr: O důsledcích moderních postojů kroměřížských Židů ve druhé polovině 19. století. c. d., s. 76-78.

¹³⁸ DVOŘÁK, Hugo. Rituální vražda v Holešově. In: *Žihadlo. Obrana lidu československého*, r. I, č. 4 z 8. 3. 1893, s. 27-28.

odejít.¹³⁹ Zajímavostí je, že jedním z dočasných míst, kde byly noviny později vydávány, se stal i Holešov u Lamberta Klabusaye, který je spojen s dalšími dějinami holešovských Židů.

Kroměřížským Židům se však i s ohledem na všechny výše zmíněné regionální události, podařilo navázat dobré vztahy s novou hlavou olomoucké arcidiecéze Theodorem Kohnem (1893–1904), jenž 6. května 1893 v kroměřížském zámku přijal židovskou delegaci v čele s PhDr. Adolfem Frankl-Grünem. Při audienci arcibiskup přislíbil, že stejně jako jeho předchůdci zachová přízeň svým kroměřížským Židům. Tímto aktem měla být dána jakási záruka, že v Kroměříži nedojde k podobným událostem jako v Holešově a bude tak zachováno poklidné soužití křesťanů a Židů.¹⁴⁰ To neopomněl Dvořák náležitě ve svých novinách okomentovat. *Jak takové jednání arcibiskupovo působilo a působí na lid, jest zřejmo. V lidu křesťanském jest zakořeněn antisemitismus, který na mnohých místech prakticky se začíná provádět a který nedá se ani rozkazem arcibiskupovým zadržet. Hlas lidu, hlas Boží! Židé začínají chápat, jaké nebezpečí jim hrozí, jestli tomuto protižidovskému hnutí se neučiní a proto chápou se všech možných prostředků.*¹⁴¹

2.5. Od demonstrace ke krvavým důsledkům v roce 1899

Hlas lidu se skutečně projevil, ale až roku 1896 a ne v takové míře, v jaké by si Dvořák představoval. Tehdy se v noci ze 4. na 5. října ztratila Františka Junášková, služebná v rodině kroměřížského židovského obchodníka Josefa Fischera. Opět kolovaly zvěsti o rituální vraždě, nicméně dívka byla nakonec nalezena v Hejčíně u Olomouce, kam prchla, neboť ji její matka pravidelně připravovala o výplatu. Díky včasnému zásahu a posílení strážních hlídek v židovské čtvrti nedošlo k připravovaným protižidovským násilnostem.¹⁴² Daleko větší důsledky měly protižidovské bouře o tři roky později (1899) vyprovokované opět v Holešově, kde 21. října odstartoval další krvavý pogrom.

Svůj podíl na násilnostech měla atmosféra panující po zrušení Badeniho jazykových nařízení a vražda Anežky Hružové v Polné, která veřejností silně otřásla. Tyto impulzy vedly nejprve k protiněmeckým a následně k protižidovským bouřím, jež v Holešově trvaly tři dny.

¹³⁹ PÁLKA, Petr. Přechy, přehmaty a pletichy kroměřížského Žihadla - antisemitských novin. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2006*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2007. s. 98-116.

¹⁴⁰ FRANKL-GRÜN, Adolf. *Geschichte der Juden in Kremsier mit Rücksicht auf die Nachbargemeinden II. Theil (1848-1898)*. Pressburg, 1898. s. 102-107.

¹⁴¹ DVOŘÁK, Hugo. *Židé a olomoucký arcibiskup dr. Kohn*. In: *Žihadlo. Obrana lidu československého*, r. I, č. 9 z 8. 6. 1893, s. 67

¹⁴² PÁLKA, Petr: O důsledcích moderních postojů kroměřížských Židů ve druhé polovině 19. století. c. d., s. 78-81.

Předcházely jim násilnosti v jiných moravských městech (např. Přerov a Vsetín), o kterých se holešovští Židé dobře informovali. Na základě těchto zpráv byla zřízena speciální židovská hlídka v čele se starostou židovské obce Salomon Zwinglerem. Přibližně o půlnoci se tato hlídka střetla se třemi opilými, hlasitě zpívajícími občany z křesťanské Holešova. S nimi šel i střizlivý, výše zmíněný majitel holešovské tiskárny Lambert Klabusay. Židovští obránci brali zpěv jako úmyslnou provokaci a starosta Salomon Zwillinger požadoval jejich zatčení, které se transformovalo v potyčku, při níž byl Klabusay lehce zraněn.¹⁴³ Druhého dne se zpráva o zbytém tiskaři velmi rychle roznesla, neboť šlo o známou holešovskou osobnost. Jeho zakrvácená vázanka byla dokonce vystavena za oknem Wilhelma hostince, což přispělo k pobouření katolických obyvatel města. Poslední kapkou bylo vyvedení opilého zákazníka z Grätzrovy palírny, před kterou se vzápětí začal srocovat dav. Následovalo rozbíjení oken. Poté co byla všechna okna vytlučena a palírna vypálena, se dav čítající přibližně 1500 osob přesunul k Židovské (Přerovské bráně, jež byla roku 1906 zbořena), kde se střetli s pěti povolnými četníky. Ti vypálili dvě salvy do davu, což mělo tragické následky. Celková bilance zahrnovala tři mrtvé (dva na místě, jeden po pár hodinách), osm těžce a tři lehce zraněné.¹⁴⁴

Po obnovení pořádku povolalo představenstvo města vojsko z nedaleké Kroměříže, aby 24. října zabezpečilo hladký průběh pohřbu tří mrtvých občanů, kterého se zúčastnilo kolem tří tisíců lidí. Ovšem ani ten se neobešel bez své oběti, kterou se stal devatenáctiletý dělník Albín Kudlík, jenž se při pohřebním průvodu snažil projít policejním kordónem, byl však zastaven bodnutím vojenským bodákem. Mladík pár hodin po události svým zraněním podlehl.¹⁴⁵ Následující vyšetřování nedokázalo objasnit, z jakých důvodů došlo k bezdůvodné střelbě, ani proč byl chlapec pobodán. Výsledkem bylo zatčení 37 osob a s 15 z nich se konal soudní proces, který skončil 30. března 1900. V Holešově se 21. listopadu 1899 konal i okresní soud s členy židovské hlídky, která napadla opilé mladíky zmíněnou noc před pogromem. Starosta Salomon Zwingler byl odsouzen na 3 týdny vězení a spolu s ním bylo odsouzeno dalších pět členů. Byl mezi nimi i Hugo Grätzer, který se stal jednou z obětí posledního přednacistického pogromu v českých zemích.¹⁴⁶

¹⁴³ KVASNIČKA, Pavel. Z minulosti Holešova. In: *Holešov: město a okres*. Praha; Brno; Bratislava: Národohospodářská propagace Československa, 1935. s. 10.

¹⁴⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav – MARADA, Miroslav – OLŠINA, Miroslav – RICHTER, Jiří. *Židovské památky Holešova*. c. d., s. 52-53.

¹⁴⁵ SVÁTEK, Josef. Pogromy v okrese Kroměříž. c. d., s. 12-14.

¹⁴⁶ KLENOVSKÝ, Jaroslav – MARADA, Miroslav – OLŠINA, Miroslav – RICHTER, Jiří. *Židovské památky Holešova*. c. d., s. 52-53.

V regionálním měřítku však pogrom neměl dalekosáhlejší dosah, neboť konkrétní důvody, které vedly k transformaci demonstrace v protižidovské násilnosti, byly velmi specifické (např. napadení Lamberta Klabusaye). Proto se nelze divit, že i když se v Kroměříži také demonstrovalo, nedošlo k násilným protižidovským projevům. Svou roli zde určitě sehrálo i to, že Židé byli díky svému spojení s křesťanskou obcí (viz výše) bráni, jako nedílná součást společnosti, což potvrzuje i jejich společenská aktivita. Ta se projevila v zakládání společných nadací (např. chudinská), nebo různých spolků (např. ženský, studentský, sportovní, atd.) a sdružení. Naproti tomu Židé v Holešově představovali oddělený německý ostrůvek v tomto převážně českém regionu. Jejich hospodářská konkurence a uzavřená komunita značně zdramatizovaly situaci v průběhu první světové války, kdy byli Židé nejčastěji obviňováni z prodeje předraženého zboží a z tzv. keřasení. Tato obvinění a útoky lze sledovat i v dobovém tisku, z něhož se nejčastěji k holešovskému židovství vyjadřovaly noviny Haná, ve kterých první oficiální článek s protižidovskou tematikou vyšel 17. července 1918.¹⁴⁷ K tomu se postupně přidalo obviňování z udavačství, které nikdy nebylo přímo dokázáno, ale místnímu obyvatelstvu se tato představa nepochybně zafixovala v paměti, což dokazují události datované přelomovým rokem 1918.¹⁴⁸

2.6. Pozůstatky první světové války a poslední přednacistický pogrom v českých zemích

Jak již bylo řečeno v první kapitole, nejproblematictější oblastí, ve které na konci první světové války propukalo bezvládí a chaos, byla moravsko-slovenská hranice. Také jsem již uvedl, že nejčastějšími aktéry násilností byli dezertéři, popřípadě navracející se ozbrojení vojáci. Ti operovali v oblastech, kde ještě nebyl příliš funkční nově se konstituující státní aparát. Jedním takovým místem byl právě Holešov, ve kterém se z 3. na 4. prosince 1918 odehrály nejničivější protižidovské výtržnosti sledovaného období. V reakci na holešovské události byly realizovány pokusy o protižidovské akce i v jeho blízkém okolí (např. Kroměříž, Napajedla a Malenovice), zde však nedosáhly takové intenzity, díky zmíněnému funkčnímu státnímu aparátu. Holešovský pogrom se od ostatních odlišoval nejen svým rozsahem, ale také svou organizovaností a promyšleností. Vše začalo již několik dní před pogromem, kdy se po městě pohybovaly neznámé osoby ve vojenských uniformách a od 29. listopadu kolovaly

¹⁴⁷ FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí*. c. d., s. 42-46.

¹⁴⁸ ČAPKA, František. K historii židovské obce v Holešově. c. d., s. 292-293.

fámy, které upozorňovaly na blížící se výtržnosti proti Židům. Nikdo jim však nevěřil. To se změnilo 3. prosince 1918.¹⁴⁹

Jádro pogromistů tvořili vojáci, kteří byli o několik dní dříve převeleni do Kroměříže. Těm se podařilo internovat místní četnickou posádku a získat na svou stranu část vojenského oddílu z Holešova, včetně jejich velitele Jana Zichy. Díky zdařilému pokusu o odříznutí telefonního spojení kolem desáté hodiny večerní, trvalo rabování, ke kterému se postupně přidávali místní občané značně posílněni alkoholem, až do rána následujícího dne. Ráno se přidali i obyvatelé okolních vesnic, kteří do Holešova mířili na trh. Násilností byly potlačeny až v poledne 4. prosince za pomoci přivolané dobře vyzbrojené vojenské jednotky z Brna.¹⁵⁰ Výsledná bilance škod byla zničující, neboť celkově bylo vydrancováno 51 židovských domů, vyrabováno 26 obchodů spolu se čtyřmi hostinci a palírnami. Celkové odškodnění obětí pogromů se odhaduje ve výši 90 tisíc korun.

Nejtragičtější a v českém kontextu výjimečná byla vraždou dvou židovských občanů. Zatímco svou první oběť (Hugo Grätzera) násilníci zastřelili, tu druhou (Heřman Grünbaum) ubodali vojenským bodákem.¹⁵¹ Nejsmutnější na celé události bylo, že oba muži se dva dny před událostí vrátili domů z front první světové války. Zatčeno bylo celkem 15 osob, s nimiž se později v červenci 1919 v Olomouci konal soud, který odsoudil 13 z 15 obžalovaných k těžkému žaláři na dva roky. K pěti letům těžkého žaláře (nejvyšší trest) byl odsouzen Stanislav Hlušík, za prokázané násilnosti, krádeže, vyhrožování a devastaci. Vedle něj byli odsouzeni i Bohumil Křupala, Lazar Prusenovský, Rudolf Janovský a další. Důležité je také uvést rozsudek vojenského soudu, jenž byl 5. listopadu 1920 vynesena nad 21 obžalovanými muži. K trestu nejvyššímu byl odsouzen pěšák Josef Novák, jemuž bylo prokázáno úmyslné zabití mladého Grünbauma, který se jako jediný postavil na odpor plenitelům.¹⁵²

Při podrobnějším zkoumání výše představených událostí lze nalézt souvislosti s krvavými demonstracemi z roku 1899. Je tedy velmi pravděpodobné, že značná část občanů brala pogrom jako zúčtování za rok 1899. To by dle mnohých regionálních historiků

¹⁴⁹ FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí*. c. d., s. 47-48.

¹⁵⁰ FRANKL, Michal – SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. c. d., s. 64-65.

¹⁵¹ KLENOVSKÝ, Jaroslav – MARADA, Miroslav – OLŠINA, Miroslav – RICHTER, Jiří. *Židovské památky Holešova*. c. d., s. 54-58.

¹⁵² Kompletní přepis procesu s obžalovanými účastníky holešovských protižidovských bouří před zvláštním senátem krajského soudu v Olomouci z roku 1919 In: FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí*. c. d., s. 147-169.

vysvětlovalo, proč se právě v Holešově odehrály násilnosti v takové míře a rozsahu. Pro upřesnění představ je možné uvést příklad propojenosti v nedostatečně prošetřené vraždě Hugo Grätzera, který byl v roce 1899 jedním z členů židovské hlídky, která napadla a brutálně zbilavala vydavatele Lamberta Klabusaye.¹⁵³ Nicméně toto téma už by si zasloužilo vlastní hlubší badatelskou činnost. S jistotou lze ale říci, že oba pogromy vedly k narušení důvěry mezi Židy a křesťany, což výrazně přispělo k migraci židovské části obyvatelstva do větších a bezpečnějších měst, mezi které patřila i Kroměříž. Ačkoliv i zde po rozpadu Rakousko-Uherska roku 1918 došlo k pokusu o pogrom vyvolaný skupinou výtržníků tvořenou z velké části českými nacionalisty. Výsledkem bylo podpálení a zničení skladu a obchodu s nábytkem. Dále následoval nevydařený pokus o napadení palírny v Mostní ulici, patřící manželům Knöpfelmacherovým, kteří se v dané době ukrývali v domě Ignáce Bauchbara (narozen 2. února 1870 v Kroměříži – zemřel 19. listopadu 1943 v koncentračním táboře Terezín). Na odpor výtržníků se postavili Brauchbarovi pekařští dělníci s dřevěnými tyčemi v rukou, kterých se pogromisté zalekli a rozešli se.¹⁵⁴

Opět jsou zde patrné společenské vazby židovské a křesťanské skupiny kroměřížských obyvatel, které se v jednotné obci měly možnost vytvářet od jejího sjednocení. Naproti tomu v Holešově existenci Židovského města Holešov ohrozil až pogrom z 3. na 4. prosince 1918. Zoufalá situace, ve které se holešovská židovská komunita po pogromu octla, vedla k tomu, že se unavení a vyčerpaní holešovští Židé nebránili zrušení samostatnosti své židovské politické obce. K úřednímu převzetí všech aktiv a pasiv židovské obce Holešov došlo 10. ledna 1919 v židovském obecním domě, kde bylo také dohodnuto, že si Židé smějí zachovat obec náboženskou.¹⁵⁵ Tento krok měl zamezit dalším možným střetům obyvatelstva města a otevřít tak cestu k prolínání obou kultur (např. uzavírání smíšených manželství), v demokratickém duchu první republiky.

2.7. Od druhé republiky k holocaustu a jeho důsledkům

Tato situace bez větších obtíží vydržela až do realizace nového pořádku nacistů. Jak již bylo řečeno v první kapitole podepsání Mnichovské dohody a obsazení československého pohraničí vedlo k emigraci mnoha uprchlíků. Do Holešova dorazila tato uprchlická vlna

¹⁵³ MICHALICA, Tomáš. Antisemitismus a pogromy na Moravě - Holešovská reflexe [online]. Brno, 2017 [cit. 2019-03-05]. s. 40-42. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/wy4yrb/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Slavomír Lesňák, PhD..

¹⁵⁴ SVÁTEK, Josef. Pogromy v okrese Kroměříž. c. d., s. 11-12.

¹⁵⁵ PÁLKA, Petr. Konec Židovského města a vznik jednoho Holešova. c. d., s. 124-135.

v říjnu 1938 a výrazně ovlivnila řešení zdejší bytové otázky. Ještě na konci roku 1938 bylo v Holešově 331 uprchlíků ubytovaných v prostorách staré hospodářské školy, v Orlovně nebo ve skladišti hotelu Central. Nedostatek ubytovacího prostoru lze sledovat už v roce 1930, kdy před příchodem uprchlíků žilo v Holešově 6738 obyvatel (z nichž 193 Židů se hlásilo ke své národnosti a 273 ke svému náboženskému vyznání). O osm let později ve městě žilo 341 židovských obyvatel, kteří již začali pociťovat prvotní náznaky útrap, které je v budoucnu čekaly.¹⁵⁶ Obdobně tomu bylo i v Kroměříži, kde se začátek vážných protizidovských aktivit váže k polovině května 1938, kdy v noci na 15. 5. byly ve městě podle hlášení policejní stanice v Kroměříži z auta nezjistitelné značky rozhazovány letáky upozorňující na příchod židovské sebranky, která by neměla být ve městě vítána ani podporována.¹⁵⁷

S rostoucím tlakem a vyhlášením protektorátu se pojí i první oběti nacistické okupace. Jednalo se o sebevraždu holešovského Žida Klopera, který se 16. března 1939 zastřelil. Ve stejný den si vzala život oběšením i židovská majitelka holešovského papírnictví paní Súsová.¹⁵⁸ Oba případy poukazují na nesnesitelnou tíseň místních Židů, neboť sebevražda je v židovském náboženství naprosto nepředstavitelný a nepřípustný akt.

Další oběti jsou spojovány s promyšlenou akcí Albrecht I., která měla za úkol po přepadení Polska zajistit rukojmí z řad Židů, sokolů, skautů a představitelů kulturního života. Cílem bylo zabránit veřejným protestům obyvatelstva protektorátu. Již 1. září 1939 bylo v Holešově zatčeno celkem deset občanů, z nichž bylo pět židovského původu. Jednalo se o Josefa Redlicha, Rudolfa Müllera, Arnošta Michalovského, Otto Hájka a Lea Kämpfa. Rukojmí byli následně převezeni do budovy kroměřížské reálky, která se nacházela na tř. 1. máje.¹⁵⁹ Zde se k nim připojili zajatci z řad kroměřížských Židů, kterými byli Otto Herz, lékař Presser, obchodník Zwilling, advokátní koncipient dr. Adolf Grimm, obchodník František Färber a jeho strýc Max Färber, stávající předseda Židovské náboženské obce v Kroměříži.¹⁶⁰ Společně byli převezeni do věznice na Špilberku v Brně, odkud se po dvouměsíčním věznění dostal jenom Josef Redlich, který byl následně v lednu 1944 transportován do Terezína. Svůj pobyt v táboře ale přežil a po ukončení druhé světové války se vrátil do Holešova, kde 1.

¹⁵⁶ PÁLKA, Petr. Židé v Holešově 1939-1943 a řešení bytové otázky ve městě. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska*, 2007. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2008. s. 175-177.

¹⁵⁷ PÁLKA, Petr. Židé v Kroměříži 1938-1939. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska*, 2011. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2012. s. 254.

¹⁵⁸ Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Ba-2, *Kronika města Holešova II.*, s. 107-108.

¹⁵⁹ PÁLKA, Petr. Židé v Holešově 1939-1943 a řešení bytové otázky ve městě. c. d., s. 177-179.

¹⁶⁰ PÁLKA, Petr. Židé v Kroměříži 1938-1939. c. d., s. 265.

dubna 1962 zemřel. Z tábora se navrátil i holešovský přeživší Arnošt Michalovský, který zemřel v Holešově ve stejném měsíci i roce jako Josef Redlich. Ostatní rukojmí zahynuli buď v koncentračním táboře Dachau u Mnichova, nebo v novějším koncentračním táboře Buchenwald.

Touto akcí zároveň odstartovaly těžké protižidovské postihy, které byly ukotveny v prvních protižidovských vyhláškách, vydaných v září 1939 v obou sledovaných městech. Jednalo se především o zákaz vycházení a návštěv parků. Také bylo stanoveno časového rozmezí povolených nákupů. Výjimkou nebyl ani zákaz navštěvování kulturních akcí a zábavních podniků. Následovalo také zabavování movitého i nemovitého majetku, které zahrnovalo „arizování“ židovských obchodů, podniků a hospod. S tímto bodem souvisí velmi zajímavá situace v Kroměříži, kde všech 48 hospod židovských nájemců nebo majitelů bylo za necelý rok od příchodu nacistů v rukou „árijců“.¹⁶¹ Byl zde tak patrný nátlak ze strany městských orgánů, které podobně jako v Holešově měly zajistit vyvěšení dobře čitelného označení „Jüdisches Geschäft“. Označeny měly být také „árijské“ obchody, ve kterých měli nakupovat spořádaní občané protektorátu.

Samostatnou historickou kapitolu tvořilo vystěhování Židů z jejich domovů. Tento proces odstartoval v červnu 1939, kdy Tajná státní policie v Brně požadovala soupis Židy obývaných bytů v okrese Kroměříž. Ten měl obsahovat základní údaje zahrnující jméno vlastníka nebo nájemce a uvedení všech jeho rodinných příslušníků a počet obytných místností. Tyto záznamy měly být gestapu odevzdány do 25. července 1939.¹⁶² Termín byl závazný i pro Holešov, ve kterém stále zhoršující se protektorátní poměry přivedly městskou radu k myšlence, že využije uvolněné židovské byty pro nově příchozí Němce a úředníky. Měl tak být vyřešen dlouhotrvající bytový problém. Postupně docházelo k vytváření tzv. židovských domů, které připomínaly návrat do doby před rokem 1848, kdy Židé v ghettu disponovali pouze velmi omezeným počtem obytných prostor. Tento počet nesměl být překročen, takže se v jednom domě tísnilo i několik rodin, z nichž každá obývala jednu místnost. Zásadní rozdíl byl v tom, že nedošlo, respektive nestihlo dojít, k naprostému uzavření židovské čtvrti. Důvodem byl brzký transport přibližně 290 Židů do koncentračních táborů na přelomu června a července.¹⁶³

¹⁶¹ LUKÁŠ, Antonín. Začátky holocaustu v Kroměříži. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2005*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2006. s. 161-162.

¹⁶² PÁLKA, Petr. *Židé v Kroměříži 1938–1939*. c. d., s. 258-264.

¹⁶³ PÁLKA, Petr. *Židé v Holešově 1939-1943 a řešení bytové otázky ve městě*. c. d., s. 175-185.

Stejný osud potkal i kroměřížské Židy, v jejichž případě byl určující soupis židovského obyvatelstva ze 14. prosince 1940, uváděl, že ve městě žilo 211 židovských občanů. K nim je nutno připočítat zvláštní kategorii tvořenou 20 árijskými manželkami a míšenci, kteří žili ve společné domácnosti s židovskými otci. Na základě tohoto soupisu byli o dva roky později (26. června 1942) všichni zbývající Židé z Kroměříže převezeni do Olomouce. Zdejším prozatímním útočištěm a shromaždištěm byla budova dnešní základní školy v Hálkově ulici č. 4. Odkud pak bylo 290 osob (z toho 60 dětí a mladistvých) transportováno 8. července do Terezína. Řadu z nich nacisté odeslali do osvětimského „rodinného tábora“, kde byli spolu s osmi tisíci vězni 7. března 1944 zplynováni.¹⁶⁴ V roce 1942, po odjezdu transportu došlo i ke zničení kroměřížské nové synagogy (z roku 1910) a k rozvrácení židovského hřbitova. Vydrancování synagogy datované 5. listopadem 1942 bylo následováno jejích vyhozením do povětří. Nicméně s tímto procesem měli nacisté velké obtíže, neboť po výbuchu zůstaly stát hlavní zdi budovy a až následná výstavba protiletadlových krytů vedla k definitivnímu odstranění zbylých částí stavby.¹⁶⁵

Stejný osud potkal o rok dříve i novou synagogu v Holešově. Písemné prameny představující hlášení z četnické stanice v Holešově, popisují celkem dva pokusy o její zničení. První pokus proběhl v noci na 24. července 1941, kdy se neznámí pachatelé vloupli dovnitř synagogy, nahromadili staré svítky a roucha, které následně polité petrolejem zapálili. Požáru si však všimli místní obyvatelé František Bartoník a Ferdinand Jiříček, kterým se podařilo oheň uhasit dříve, než se stihl rozšířit. Podobným scénářem lze charakterizovat průběh i druhého, tentokrát už úspěšného pokusu o zničení nové synagogy. Ta vyhořela v noci 11. srpna 1941, tak že zůstaly zachovány pouze zděné stěny. Přivolaní hasiči údajně měli zpočátku i zákaz hašení, aby nebylo možné oheň zastavit. Celková škoda se dle správce židovské náboženské obce v Holešově Leo Kleina vyšplhala na 900 000 korun. Následujícího dne byla telefonicky vyrozuměna německá tajná policie ve Zlíně, která opět převzala kontrolu nad tímto případem. Následovala řízená demolice, která byla tajně zaznamenána na videozáznam odvážnými občany Holešova. Německá státní policie viníky nedopadla a v Holešově zůstala pouze stará Šachova synagoga, která jako jediná nacistické řádění přečkala.¹⁶⁶ K ní neodmyslitelně patří i nedaleký židovský hřbitov s obřadní síní, ve které je vyvěšena pamětní deska se jmény obětí holocaustu.

¹⁶⁴ LUKÁŠ, Antonín. Začátky holocaustu v Kroměříži. c. d., s. 165-168.

¹⁶⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 27-40.

¹⁶⁶ PUMPRLA, Stanislav. Zničení nové synagogy v Holešově. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1985. 23-25 s.

Jsou zde uvedena i jména posledních Židů, kteří byli registrováni a připraveni k transportu z Holešova 11. ledna 1943. Deportace do koncentračního tábora nakonec proběhla o sedm dní později. Po přestupní stanici Uherském Brodě, kde se byli Židé nuceni vzdát svého majetku, se ke 273 deportovaným z Holešova a jeho okolí připojili v Uherském Hradišti Židé z Bystřice pod Hostýnem, s nimiž byli 23. ledna 1943 posláni do Terezína.¹⁶⁷ Tím byl dovršen tragický závěr staleté existence židovské komunity v Holešově. Ještě je vhodné doplnit, že ze zrušené židovské náboženské obce v Holešově převezli nacisté roku 1942 do Ústředního židovského muzea v Praze celkem 274 knih, 282 synagogálních předmětů a 5011 archiválií. V konečném výsledku hrůzy války přežilo pouze 15 osob židovského vyznání, kterým se nakrátko podařilo v Holešově obnovit menší náboženskou obec, jež se v 50. letech 20. století přeměnila v pouhý synagogální sbor, spadající pod židovskou náboženskou obec Kyjov. Od roku 1960 tento synagogální sbor spadal pod židovskou náboženskou obec Brno, ale v důsledku úmrtí posledních členů roku 1980 zanikl. V závěru dvacátého století žily v Holešově pouze dvě rodiny židovského původu.¹⁶⁸ Obdobně tomu bylo i v Kroměříži, kde nacistický holocaust způsobil smrt 268 židovských občanů. Jejich jména jsou uvedena na pamětní desce ve vestibulu radnice na Velkém náměstí.¹⁶⁹ Z koncentračních táborů se po druhé světové válce vrátilo celkem 32 lidí, mnozí z nich ale krátce po svém návratu zemřeli. Hrůza přeživších podobně jako v Holešově obnovila roku 1945 židovskou náboženskou obec, která se také transformovala v synagogální sbor patřící pod židovskou náboženskou obec Kyjov a od roku 1960 pod židovskou náboženskou obec Brno. Nicméně díky rapidnímu úbytku jeho členů byl sbor v 70. letech 20. století rozpuštěn.¹⁷⁰

2.8. Závěrečné shrnutí a představení paralel v historickém vývoji obou židovských obcí

Již ve způsobu založení obou židovských obcí lze sledovat základní rozdíly v mocenské struktuře holešovské a kroměřížské skupiny. Kroměřížští Židé byli od prvopočátku bráni jako majetek olomouckého biskupa, který se o něj pochopitelně staral a dohlížel na jejich bezpečnost. Naproti tomu v Holešově docházelo díky velké proměnlivosti

¹⁶⁷ PÁLKA, Petr. Židé v Holešově 1939-1943 a řešení bytové otázky ve městě. c. d., s. 190-191.

¹⁶⁸ Vývoj židovské obce v Holešově. *Holešov jinýma očima* [online]. ©2004–2018 [cit. 2019-03-07]. Dostupné z: <http://holesov.jinak.cz/>.

¹⁶⁹ MERCOVÁ, Markéta. *Paměť města Kroměříže: na tabulkách a pamětních deskách*. Kroměříž: Moravský zemský archiv Brno - Státní okresní archiv v Kroměříži, 2007. s. 20-21. ISBN 978-80-86931-28-9.

¹⁷⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. c. d., s. 8.

majitelů města k poměrně častým antisemitským projevům, které ovšem neměly v rámci regionu větší význam. Přesto by bylo chybou říci, že se násilnosti a drancování kroměřížským Židům zcela vyhýbaly. Naopak, díky neustálému potlačování demonstrativních projevů křesťanů a občasnému protekčnímu chování Židů, nabývaly protizidovské nálady neustále na síle. Jejich vyvrcholením byly nejničivější protizidovské bouře za třicetileté a následně za slezské války, kdy se k drancování připojili vedle husarů i křesťanští obyvatelé města. Podobně žalostná situace byla i Holešově, kde se ale po vyhnání Židů z města projevila určitá solidarita ze strany křesťanských obyvatel, kteří dosvědčili císařovně Marii Terezii, že holešovští Židé s Prusy nikdy nespolupracovali, což se o kroměřížských Židech říci nedá. Přesto zde přetrvával velmi silný strach z židovské konkurence, který bylo možné skrýt za středověké předsudky a pověry, jejichž příkladem je obvinění z údajné „rituální“ vraždy spáchané Židem Abrahamem Aronem roku 1774. Proto se židovská komunita ve sledovaném regionu mohla spolehnout pouze sama na sebe (viz půjčka z roku 1657) a na vydobytá privilegia od své vrchnosti.

Teprve revoluční léta 1848 a 1849 odstartovala novou kapitolu v dějinách obou židovských obcí. V období druhé poloviny 19. století je viditelná největší proměnlivost ve vztazích křesťanské a židovské pospolitosti obou měst. Díky otevřenosti a přizpůsobivosti kroměřížské židovské komunity, která jako první v monarchii strhla hradby oddělující ghetto od křesťanského města, se vztahy v Kroměříži výrazně zlepšily. Samozřejmě je nutné říci, že jedním z rozhodujících faktorů byla nepřerušovaná tradice ochrany od církevní vrchnosti. Nicméně díky umožněnému prolínání obou kultur mohl silně zakořenit pocit sounáležitosti mezi křesťany a Židy. To v Holešově existence samostatné židovské politické obce neumožňovala. Svou roli zde sehrála i skutečnost, že samostatná židovská obec používala jako úřední jazyk němčinu, čímž představovala jakýsi německý ostrůvek, který byl postupně obkloповán mořem českých vlastenců. S posilováním nacionalistických tendencí se stupňovaly i protizidovské a protiněmecké projevy. Za ně se daly zamaskovat sociální problémy a nespokojenost novodobé společnosti, která si tak na základě znovuoživených obvinění z rituálních vražd našla svého viníka. Což se projevilo v krvavých demonstracích z roku 1899, které si v Holešově vyžádaly tři lidské životy. Zde je na místě opět připomenout osobnost kroměřížského rabína Dr. Adolfa Frankl-Grüna, který díky svému obratnému a otevřenému jednání dokázal předejít realizaci antisemitských pogromů.

Po vypuknutí první světové války se v obou městech objevují případy obvinění Židů z prodeje předraženého zboží, které častokrát přerostly v hladové demonstrace. Tato

skutečnost, pouze reflektuje postoj k válce a k utrpení, jež obyvatelům měst přinesla. Vrcholným projevem byl holešovský prosincový pogrom z roku 1918. Ten se ovšem od všech ostatních vymykal svou organizovaností a tím, kdo jej spáchal. Jednalo se o vycvičené vojáky, kteří byli dobře vyzbrojeni a měli jasný cíl. Díky tomu je velmi obtížné porovnávat tuto událost s pokusem o nepokoje v Kroměříži, kde se hlavními aktéry stali téměř neozbrojení členové nacionalistických skupin, které rozehnali zaměstnanci židovského majitele pekárny. Rozhodující v obou případech byl nově konstituovaný státní aparát, který v Holešově na rozdíl od Kroměříže nebyl ještě zcela funkční. Holešovský pogrom tak nakonec přiměl obyvatel židovské politické obce, aby se vzdala své samostatnosti a sloučila se s křesťanským Holešovem. Tento první krok k otevřenosti židovské komunity předznamenal léta poklidného soužití obou skupin, které násilně přerušila až nacistická okupace.

Období holocaustu a nacistické perzekuce předznamenal konec obou židovských obcí, neboť v koncentračních táborech zemřela většina jejich obyvatel. Přesto lze v daném období sledovat určitou solidaritu ze strany křesťanských spoluobčanů, kteří Židům i pod hrozbou těžkých sankcí pomáhali. Příkladem může být překažení prvního pokusu o vypálení nové holešovské synagogy místními obyvateli Františkem Bartoníkem a Ferdinandem Jiríčkem. Jejich společné soužití tak nebylo pouze řetězcem oboustranně nenávistných projevů vyústujících v pogromy, jak to může občas při čtení odborné literatury vypadat.

3. Uplatnění regionálních dějin v běžné výuce na základních a středních školách

Současné trendy v dějepisném vyučování a platné kurikulární dokumenty (Rámcové vzdělávací programy a Školní vzdělávací programy) kladou především důraz na posílení mezipředmětových vztahů a rozvoj žákovských klíčových kompetencí, které jsou nejčastěji formulovány jako dovednost tvořit, hodnotit, analyzovat, aplikovat, rozumět a zapamatovat. Jedná se tedy o to, co si žáci po absolvování tohoto předmětu skutečně odnesou, nikoli o to co se pouze mechanicky naučí a zapamatují.¹⁷¹ Cílem učitelů je tedy žáky připravit co nejlépe do budoucího života. Proto většina učitelů volí variantu obecné vzdělanosti, při jejíž realizaci usilují o předání jakéhosi historické povědomí svým žákům, které tak chtějí seznámit s důležitými mezinárodními a národními osobnostmi a událostmi.

Tuto variantu nepřímo podporuje i malá časová dotace, která je obsažena v závazných Rámcových vzdělávacích programech. Pro lepší představu lze uvést, že pro vzdělávací oblast Člověk a společnost na 2. stupni (v 6. – 9. ročníku) základních škol činí tato dotace 11 hodin. V rámci této oblasti musejí být hodiny rozděleny mezi vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství. Kromě toho vzdělávací obsah této vzdělávací oblasti musí být realizován ve všech ročnících 2. stupně základního vzdělávání.¹⁷² Mohlo by se tedy zdát, že o něco lépe jsou na tom čtyřletá gymnázia, která ve svém Rámcovém vzdělávacím programu mají uvedeno celkem 36 vyučovacích hodin jako minimální časovou dotaci za čtyři roky. Nicméně je třeba si uvědomit, že o tuto časovou dotaci se musejí dělit dvě vzdělávací oblasti (Člověk a příroda, Člověk a společnost), zahrnující celkem sedm vzdělávacích oborů (Fyzika, Chemie, Biologie, Geografie, Geologie, Občanský a společenskovědní základ, Dějepis), jejichž vzdělávací obsah musí být zařazen v prvních dvou ročnících a ve třetím a čtvrtém ročníku jejich zařazení stanovuje příslušný Školní vzdělávací program.¹⁷³

V obou případech je nezbytné brát v potaz ještě existenci disponibilních hodin, které mohou sloužit pro realizaci průřezových témat, pro vytváření profilace škol, pro zavedení dalších vyučovacích předmětů, nebo pro posílení časové dotace jednotlivých vzdělávacích oblastí (oborů). Zatímco základní školy mají k dispozici 18 disponibilních hodin, čtyřletá

¹⁷¹ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Vyd. 1. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. s. 28-30. ISBN 978-80-7368-584-3.

¹⁷² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2016. s. 140-144. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

¹⁷³ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. Praha: MŠMT, 2007. s. 82-85. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>.

gymnázia mohou využít až 26 hodin. Nicméně velké množství ředitelů základních i středních škol využívá disponibilní hodiny k posílení hodinové dotace výuky předmětů s přírodovědným zaměřením včetně volitelných předmětů, nebo k posílení výuky jazyků.¹⁷⁴

Z výše představených časových možností je tedy zřejmé, že dominující obecné a národní dějiny nedávají regionálním dějinám téměř žádný prostor. Je třeba si ale uvědomit, že regionální dějiny mají významnou výukovou, výchovnou a společenskou funkci, jelikož přinášejí lidem informace o minulosti jejich nejbližšího a přirozeného okolí, které výrazně přispívá k budování činnorodého vlastenectví a pocitu sounáležitosti. Učitelé se tak nacházejí v obtížné situaci, neboť jejich povinností je připravit žáky na přijímací zkoušky a maturitu, obsahující konkrétní obecná a národní témata, což ale paradoxně může vést k situaci, kdy žáci budou znát lépe obecné dějiny než dějiny města a regionu¹⁷⁵, ve kterých žijí celý svůj dosavadní život.¹⁷⁶

Tomu se snaží předcházet doporučení Rady Evropy o výuce dějepisu v Evropě 21. století přijaté Výborem ministrů 31. října 2001 na 771. zasedání zástupců ministrů. V příloze k doporučení je přímo uvedeno, že výuka dějepisu v demokratické Evropě by měla: *umožnit občanům Evropy obohatit svou individuální a kolektivní identitu poznáním společného historického dědictví v jeho místní, regionální, národní, evropské a globální dimenzi.*¹⁷⁷ Zařazení výuky regionální historie mezi jednu z priorit evropské dimenze ve výuce dějepisu, je tedy pouze odrazem faktu, že tento druh historie napomáhá interkulturnímu porozumění žáků nebo studentů a současně slouží k odbourávání negativních etnických stereotypů a předsudků z jejich postojů. Její vliv je zřejmý i při budování úcty ke kulturnímu dědictví, od které se odvíjí přirozené posilování potřeb ochrany historických a přírodních památek. Kromě toho přispívají regionální dějiny z hlediska poznávacího k praktickému využití principu od bližšího ke vzdálenějšímu, od známého k neznámému a od konkrétního k obecnému.

¹⁷⁴ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Disponibilní hodiny musejí mít hlavu a patu. In: *ucitelskenoviny.cz* [online], 2003, č. 3. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2609>

¹⁷⁵ *Pro společenské vědy a historii bylo již jednoznačně přijato, že region zde neznamená jenom nějaké území, ale že pod tímto pojmem chápeme společenskou strukturu či lidskou pospolitost na určitém území, tedy teritoriální lidskou skupinu.* In: BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš. *Regionální dějiny: pojetí, poslání, metodika*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. s. 10. ISBN 80-244-0865-1.

¹⁷⁶ ČERNÁ, Monika. Využití regionálních témat ve výuce dějepisu. In: *rvp.cz* [online]. 04. 08. 2011 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/g/13175/VYUZITI-REGIONALNICH-TEMAT-VE-VYUCE-DEJEPISU.html/>

¹⁷⁷ Doporučení Rady Evropy o výuce dějepisu v Evropě 21. století. In: *msmt.cz* [online]. 10. 03. 2003. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuzeni-rady-evropy-o-vyuce-dejepisu-v-evrope-21-stoleti>

Právě proto by měla mít regionální historie v tradičním třídně-hodinovém systému patřičný prostor, a to jak na základních školách, kde pomáhá žákům budovat základní historické vědomí (na základě vlastních zkušeností) a pozitivní vztah k místu bydliště, tak i na střední škole, kde se nejčastěji promítá ve vlastní badatelské činnosti studentů. V každodenní výuce lze využít výklad regionálních dějin ke zpestření výuky a především k přiblížení prezentované problematiky žákům. Zde je dobré poukázat na možnosti dvojího postupu. Lze postupovat induktivně, kdy regionální dějiny představují výchozí bod pro historický výklad o větších územních celcích, nebo deduktivně, kdy je regionální historie brána jako odraz evropských a národních dějin.¹⁷⁸ Výklad ale není jedinou možností učitele k expozici a doplnění učiva. Ovšem výše zmiňovaná časová tíseň mnohdy eliminuje použití dalších inovativních a aktivizačních metod. Existují ale i další možnosti, jež skýtají specializované semináře v posledních dvou ročnících gymnázií, nebo odborné historické kroužky na druhém stupni základních škol.

Zde se nabízí potřebný prostor pro využití pestré škály nejen aktivizačních metod. Velmi populární jsou při seznamování s regionálními dějinami i mimotřídní vyučovací formy, mezi které patří exkurzní vyučování, domácí úkol, kulturně osvětové vzdělávací programy a odborné exkurze. To ale nezbytně předpokládá spolupráci s kulturními a historickými institucemi v daném regionu. Regionální historie je také velmi častým tematickým zdrojem pro projektové vyučování, ve kterém lze uplatnit mezipředmětové vazby s dalšími vzdělávacími obory (např. Český jazyk a Geografie) a propojit výuku s dalšími vzdělávacími akcemi (např. beseda s pamětníkem, přednáška vysokoškolského učitele, nebo historika, návštěva muzea a archivu). V rámci projektového vyučování se nabízí i uplatnění dalších vyučovacích a badatelských metod, ze kterých je třeba zmínit metodu orální historie, práci s hmotnými prameny, s plakátem a s fotografiemi. Chybět nesmí ani využití krásné literatury a komiksu, které v poslední době získává mezi učiteli na oblíbenosti. Četně se používají při výuce i edukační videa, audiovizuální a auditivní nahrávky, což souvisí s využitím pestré škály didaktických technologií a edukačních programů. Podrobnější představení forem, metod a obecných zásad při práci s nimi jsou uvedeny v kapitolách, které obsahují vlastní návrhy uplatnění tématu v edukační praxi.

¹⁷⁸ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. c. d., s. 170-171.

4. Návrh vyučovací jednotky pro ZŠ

Při vytváření mého návrhu vyučovací jednotky pro žáky základních škol vycházím z obvyklého rozdělení vyučovací hodiny na začátek (žáci jsou seznámeni s cílem hodiny, který je dán do souvislostí s předchozími poznatky), střed (expozice nového učiva a jeho následná fixace) a závěr (shrnutí a rekapitulace poznatků). Dále jsem se při tvorbě řídil obecně platnými didaktickými zásadami.¹⁷⁹ Návrh hodiny lze využít nejen v hodinách dějepisu, ale také výchovy k občanství, která se ve svém vzdělávacím obsahu poměrně často dotýká problematiky regionálních dějin (Člověk ve společnosti), lidských práv a diskriminace (Člověk, stát a právo), se kterými připravená hodina koresponduje.

Ročník 8. - 9. třída ZŠ	Vzdělávací oblast Člověk a společnost
Vzdělávací obor Dějepis	Mezipředmětové vztahy Výchova k občanství, Zeměpis
Učivo dle RVP ZV MODERNÍ DOBA <ul style="list-style-type: none">Vznik Československa, jeho hospodářsko-politický vývoj, sociální a národnostní problémy Téma hodiny <ul style="list-style-type: none">Poslední přednacistický pogrom v českých zemích	Očekávané výstupy žáka <ul style="list-style-type: none">Žák na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv.¹⁸⁰
Uplatněná průřezová témata Osobnostní a sociální výchova <ul style="list-style-type: none">Průřezové téma vede žáka k uvědomování si hodnoty různosti lidí, názorů, přístupů k řešení problémů Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech <ul style="list-style-type: none">Průřezové téma pomáhá žákům rozvíjet a integrovat základní vědomosti potřebné pro	Časová dotace 45 min. – jedna vyučovací jednotka Předpokládaný počet žáků 20-25 žáků

¹⁷⁹ PETTY, Geoffrey. Moderní vyučování. 6., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 423-430. ISBN 978-80-262-0367-4.

¹⁸⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2016. s. 56. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

<p><i>porozumění sociálním a kulturním odlišnostem mezi národy</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Průřezové téma pomáhá žákům překonávat stereotypy a předsudky.</i> <p>Multikulturní výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Průřezové téma pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je.¹⁸¹</i> 	
<p>Výukové prostory</p> <p>Odborná učebna dějepisu</p>	<p>Potřebné pomůcky</p> <p>PC a dataprojektor</p> <p>Pracovní listy</p> <p>Edukační videa</p> <p>Psací potřeby</p>
<p>Organizační forma výuky, typ vyučovací jednotky</p> <p>Frontální výuka, smíšená vyučovací hodina</p>	
<p>Výukové metody</p> <p>Vyprávění</p> <ul style="list-style-type: none"> • Patří k metodám slovním, které nachází své funkční uplatnění po celou dobu edukačního procesu. Tato metoda má své charakteristické znaky, mezi něž lze zahrnout poutavost obsahu, dynamičnost podání a dramatičnost děje. Díky těmto vlastnostem se metoda často řadí k epickým žánrům. Tato metoda slouží nejen k přínosu nového poznání, ale také posiluje motivaci žáků, kteří představené příběhy mohou vnitřně prožívat.¹⁸² <p>Práce s textem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tato výuková metoda je založena především na zpracování textových informací, které slouží k osvojení nových poznatků, nebo k jejich prohloubení a rozšíření. Práci s textem lze také využít pro fixaci a upevňování nově získaných poznatků. Při práci s textem dominuje především žákovo učení a hlavním cílem je, aby žák textu a informacím v něm porozuměl. Důležité je si také uvědomit, že využití této metody 	

¹⁸¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* [online]. Praha: MŠMT, 2016. s. 126-132. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

¹⁸² MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody.* Brno: Paido, 2003. s. 54-57. ISBN 80-7315-039-5.

nemá vést pouze k osvojení metodické nebo technické dovednosti, ale také výrazně přispět k vytvoření pozitivního postoje ke knihám a čtení v obecné rovině.¹⁸³

Rozhovor

- Metoda rozhovoru je založena na verbální komunikaci, představující otázky a odpovědi dvou nebo více zainteresovaných osob. Ve výchovně-vzdělávacím procesu se jedná o dialog na dané téma mezi učitelem a žákem. Výukový rozhovor má svou vnitřní zaměřenost a jasně stanovený cíl, proto je chápán především jako prostředek aktivizace žáků. Ti jsou tak povzbuzeni k pozornosti a ke spolupráci. Je to také zpětnovazební nástroj pro učitele, který s jeho pomocí získává informace o aktuálním stavu vědomostí žáků.¹⁸⁴

Partnerská výuka

- Pod pojmem partnerská výuka se nejčastěji rozumí spolupráce žáků při učení v dvoučlenných jednotkách (dvojicích). Jedná se o krátkodobé společenství dvou žáků (nejčastěji spolužáků v lavici) v rámci frontální výuky, které je usměrňováno učitelem. Ten také žákům zadává úkoly, jejichž plnění je v souladu s celkovým vyučovacím postupem. Tento druh práce umožňuje žákům využít vzájemné pomoci při hledání řešení zadaných úkolů, čímž se narušuje stereotypnost frontální výuky, ale je neustále zachován její řád a organizace.¹⁸⁵

Samostatná práce žáků

- Jedná se o učební aktivitu, při které žáci získávají poznatky pomocí vlastního úsilí, které je relativně nezávislé na cizí pomoci nebo na vnějším vedení. Jedná se o aktivitu, při níž jsou žáci vedeni k samostatnému řešení problémů.¹⁸⁶

Myšlenková mapa

- Myšlenková mapa představuje aktivizační metodu, při které dochází ke strukturování hlavních myšlenek, klíčových slov a konstruování (zakreslování) do prostorových schémat s využitím obrázků, velikostí písma nebo barev. Cílem této metody je uplatnit již známé vědomosti a zkušenosti, ale také prohloubit stávající poznání a zpřesnit vztahy mezi pojmy. Žáci se naučí vybírat z textu hlavní

¹⁸³ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 64-68.

¹⁸⁴ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 69-75.

¹⁸⁵ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 149-151.

¹⁸⁶ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 152-158.

myšlenky, zaznamenat je do smysluplné struktury a využít tuto strukturu k vlastnímu tvořivému psaní, popř. reprodukci textu nebo dialogu.¹⁸⁷

Televizní výuka

- Metodu lze charakterizovat jako specifické využití forem a technik televizního (hl. video) média ve výchovně-vzdělávacím procesu, kde zprostředkovává žákům příslušné učivo, které je účelně upraveno do výukových struktur a forem. Jedná se tedy o způsob vizualizace učiva, která u žáků vyvolává aktivitu pozorovací, představovou a myšlenkovou. Kromě uvedených aktivit lze využít televizní výuku, jako nástroj k posílení motivace a zvýšení koncentrace pozornosti.¹⁸⁸

Orální historie

- Jedná se o metodu, která se zaměřuje na produkci a zpracování ústních pramenů v rámci výzkumu nejnovějších dějin. Jde tedy o analýzu svědectví o minulosti, která není starší více než dvě generace.¹⁸⁹
- Ve vyučovací hodině budou využity sekundární orálně-historické prameny, které se k žákovi dostávají zprostředkovaně, skrze komunikační bariéru, neboť se jedná o zvukové a audiovizuální nahrávky, popřípadě písemné záznamy z rozhovorů.¹⁹⁰

Výukové cíle

Kognitivní

- Žák bude schopen definovat vlastními slovy pojem pogrom.
- Žák bude schopen určit region, ve kterém se odehrál poslední přednacistický pogrom v českých zemích.
- Žák bude schopen popsat vlastními slovy události, které se roku 1918 v regionu odehrály.
- Žák bude schopen na základě dřívějších a nově získaných poznatků provést analýzu svědectví pamětníka.

Psychomotorické

- Žák bude schopen na základě zhlédnutí edukačního videa a práce s textem rozvíjet své digitální a čtenářské dovednosti.

¹⁸⁷ GOŠOVÁ, Věra. Myšlenková mapa. In: *wiki.rvp.cz* [online]. 25. 10. 2011. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/A/Aktivizuj%C3%ADc%C3%AD_%C3%BDukov%C3%A9_metody/My%C5%A1lenkov%C3%A1_mapa

¹⁸⁸ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 181-185.

¹⁸⁹ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. c. d., s. 87-91.

¹⁹⁰ BŮHMOVÁ, Lucie. Využití orální historie v hodinách dějepisu v primárním vzdělávání. In: KRÁKORA, Pavel a kol. *Soudobé dějiny a jejich reflexe ve výuce historie*. Praha: Epoque, 2011. s. 46-55. Erudica; sv. 20. ISBN 978-80-7425-130-6.

Afektivní <ul style="list-style-type: none"> Žák bude schopen zformulovat svůj vlastní názor týkající se problematiky antisemitismu.
Naplnění klíčových kompetencí
Kompetence komunikativní <ul style="list-style-type: none"> Žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, při prezentaci odpovědí na otázky z pracovních listů. Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů a jiných informačních a komunikačních prostředků, které jsou ve výuce použity.
Kompetence občanské <ul style="list-style-type: none"> Žák se učí respektovat přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení.
Kompetence k učení <ul style="list-style-type: none"> Žák je schopen operovat s obecně užívanými termíny, znaky a symboly a uvádět věci do souvislostí při tvorbě myšlenkové mapy.
Kompetence sociální a personální <ul style="list-style-type: none"> Žák účinně spolupracuje a pomáhá při realizaci partnerské výuky.
Kompetence k řešení problémů <ul style="list-style-type: none"> Žák dokáže vyhledat hlavní znaky antisemitismu při analýze edukačního videa (svědectví pamětníka).

SCÉNÁŘ HODINY				
Organizace vyučovací jednotky	Čas	Plánované aktivity učitele a žáků	Metody Formy	Pomůcky
Zahájení	0-5 min.	Pozdrav žáků a zápis do třídní knihy	frontální výuka	PC, data-projektor
Úvodní motivace		Seznámení žáků s cíli a průběhem hodiny (stanovení pravidel hodiny) Promítnutí motivačního videa Dějiny udatného českého národa –	televizní výuka	

		<p>Vznik Československa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Délka videa: 2 min. 50 s. • Video atraktivní formou popisuje závěr 1. světové války, rozpad Rakousko-Uherska, vznik Československé republiky a tři pilíře demokracie. <p>V závěru videa jsou zmíněny národnostní menšiny – <i>Československo si do svých základů zabudovalo časovanou bombu</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Cílem videa je připomenout učivo z předchozí hodiny a otevřít téma národnostních menšin v Československu, ke kterým patřili i Židé • Video dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10177109865-dejiny-udatneho-ceskeho-naroda/dily 		
<p>Poznámky: Učitel by si měl vyzkoušet předem, zda v učebně funguje technika a je zabezpečeno internetové připojení.</p>				
Opakování	5-10 min.	Učitel naváže na zhlédnuté video a s žáky vytvoří myšlenkovou mapu k videu, kterou si žáci překreslí do sešitu. Přitom se žáků doptává na učivo z předchozí hodiny (první světová válka a vznik ČSR).	rozhovor myšlenková mapa	tabule, psací potřeby

		Dále učitel klade doplňující otázky, které žáky směřují k protizidovské problematice v regionální historii (viz příloha č. 1.).	frontální výuka	
Poznámky: Učitel může žákům zadat, aby si zkusili myšlenkovou mapu vytvořit se svým sousedem v lavici, tedy po dvojicích, maximálně po trojicích.				
Hlavní motivace	10-20 min.	<p>Po zodpovězení otázek je žákům poprvé puštěno video se svědectvím pamětníka. Sdělte jim, že video uvidí dvakrát. Poprvé je úkolem každého žáka si poznamenat následující věci:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jedna věc, která mne ve vyprávění nejvíce překvapila • jedna věc, které jsem nerozuměl (a) • zmíněné pojmy, které neznám • období, o kterém pamětník hovoří <p>Po prvním zhlédnutí dejte žákům čas se nad úkolem zamyslet a potom je vyzvěte, ať se se třídou podělí o své postřehy. Zmíněné pojmy a nejasnosti vysvětlíte. Zeptejte se také žáků, kdy pamětník mluví o pocitech a kdy o faktech a jak toto lze rozlišit. Lze také zapsat návrhy, které se opakují na tabuli.</p> <p>Před druhým zhlédnutím jsou žákům do dvojic rozdány pracovní</p>	<p>orální historie</p> <p>samostatná práce žáků</p> <p>rozhovor</p> <p>partnerská výuka</p>	<p>edukační video</p> <p>psací potřeby, tabule</p> <p>Pracovní</p>

		<p>listy, které obsahují otázky vztahující se k videu (viz příloha č. 2).</p> <p>Poté, co si žáci otázky pozorně přečtou, jim učitel pomocí videa obsahujícího svědectví pamětníka opětovně představí holešovský pogrom z roku 1918.</p> <p>Video</p> <ul style="list-style-type: none"> • Délka videa: 4 min. • Svědectví: Kurt Gregor • Obsah • Ve videu pamětník vzpomíná na holešovské výtržnosti a na to, jak jimi byla zasažena jeho rodina. • Video je dostupné z: https://audiovideo.rvp.cz/video/3119/NASI-NEBO-CIZI-KURT-GREGOR.html <p>Žáci při druhém poslechu ve dvojicích doplňují své odpovědi do pracovního listu.</p>	<p>práce s textem,</p> <p>partnerská výuka</p>	listy
Poznámky: Učitel by se měl žáků zeptat, zda rozumí všem otázkám v zadání.				
Expozice nového učiva	20-30 min.	Po zhlédnutí videa rozdá učitel žákům příručku pro studenty ¹⁹¹ (viz příloha č. 3), ve které žáci	práce s textem, partnerská	Příručka pro studenty,

¹⁹¹ Příručka pro studenty byla vytvořena v rámci aktivity „Československo 1918 – poslední pogrom – osudové osmičky“, která je určena žákům 8-9. tříd ZŠ a žákům 3-4. tříd víceletých gymnázií. Podrobnější informace o aktivitě In: MAHDAL, Marcel. Československo 1918 – poslední pogrom – osudové osmičky. In: iwitness.usc.edu [online]. USC Shoah Foundation - The Institute for Visual History and Education. © 2007–2019. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://iwitness.usc.edu/sfi/Activity/Detail.aspx?activityID=3615&retainFilter=true>

		dohledávají další odpovědi na otázky. Po vyplnění následuje kontrola odpovědí, doplněná odborným výkladem, pro jehož vypracování lze použít pasáže z druhé kapitoly.	výuka vyprávění	psací potřeby
Poznámky: Výklad by měl být obohacen o zajímavosti, které žáky zaujmou a motivují k další práci.				
Aplikace, fixace učiva	30-40 min.	Po kontrole je žákům rozdán předtištěný zápis, ve kterém jsou vynechána slova (viz příloha č. 4). Ten si žáci vlepí do sešitu a vyplní prázdná pole.	práce s textem samostatná práce žáků	psací potřeby, lepidlo, pracovní sešit
Závěr	40-45 min.	Shrnutí probraného učiva je provedeno kontrolou správných odpovědí. Je zde také možnost zadat žákům domácí úkol: <ul style="list-style-type: none"> • Vymyslet nejméně 3 otázky, které by pamětníkovi rád položil (v kontextu toho, o čem mluví), kdyby měl tu možnost. Poděkování žákům za aktivitu a ukončení hodiny.		

5. Aplikace tématu práce ve společenských a dějepisných seminářích na gymnáziích

Termín seminář je užíván zejména na vysokých školách, kde představuje přibližně pro pět až dvacet studentů příležitost k důkladnějšímu zkoumání přesně vymezeného objektu zájmů (předmětu). Dnes podobnou možnost nabízejí i čtyřletá a víceletá gymnázia, která svým studentům umožňují seminární výuku realizovanou zpravidla ve třetím a čtvrtém, nebo v sedmém a osmém ročníku. V seminářích, jak již bylo výše řečeno, lze upotřebit velmi pestrou škálu vyučovacích metod. Proto je potřeba zmínit, že i když se někdy semináře mohou proměnit v přednášky vedené na odborná témata, nemělo by se to stát jejich jedinou náplní, neboť studenti pro formování svých vlastních názorů potřebují korigovanou praxi, pod kterou si lze představit pomalý proces učení vyžadující jejich vlastní aktivitu.¹⁹² Ta by se měla projevit i při naplňování cílového zaměření vzdělávací oblasti Člověk a společnost, pod kterou spadají vzdělávací obory Dějepis, Občanský a společenskovední základ a částečně i Geografie. Všechny tři obory se navzájem ovlivňují a doplňují, proto lze mnou navrhovanou vyučovací jednotku uplatnit při výuce každého z nich. Což potvrzují i jejich společné cíle, mezi kterými je vést žáka ke vnímání sounáležitosti s evropskou kulturou, pochopení civilizačního přínosu různých kultur v závislosti na širších společenských podmínkách, uplatňování tolerantních postojů vůči minoritním skupinám ve společnosti, odhalování rasistických, xenofobních, extremistických názorů a postojů v mezilidském styku.¹⁹³

Ročník 3. - 4. ročník gymnázia	Vzdělávací oblast Člověk a společnost
Vzdělávací obor Občanský a společenskovední základ	Mezipředmětové vztahy Dějepis, Geografie
Učivo dle RVP G ÚVOD DO FILOZOFIE A RELIGIONISTIKY <ul style="list-style-type: none">víra v lidském životě – podoby víry, znaky náboženské víry; náboženské systémy, církve; sekty Téma hodiny	Očekávané výstupy žáka <ul style="list-style-type: none"><i>Žák rozlišuje významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná</i>

¹⁹² PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. c. d., s. 264-267.

¹⁹³ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. Praha: MŠMT, 2007. s. 39. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>.

<ul style="list-style-type: none"> • Antisemitismus v regionální historii 	<i>projevy sektářského myšlení.¹⁹⁴</i>
<p>Uplatněná průřezová témata</p> <p>Osobnostní a sociální výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Průřezové téma má žákovi pomoci uvědomit si a respektovat přirozenost a hodnotu rozmanitosti projevů života, kultury a každého jednotlivého člověka.</i> <p>Multikulturní výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Průřezové téma má žákovi pomoci respektovat jedinečnost, důstojnost a neopakovatelnost života, chápat lidskou bytost jako nedílnou jednotu tělesné a duševní stránky osobnosti, ale i jako součást etnika.</i> • <i>Průřezové téma má žákovi pomoci chápat, respektovat a aktivně hájit myšlenku, že každý jedinec má odpovědnost za to, aby byla odstraněna diskriminace a předsudky vůči lidem různých etnických skupin, národností, barvy pleti, náboženství, sociálního původu, pohlaví a sexuální orientace.¹⁹⁵</i> 	<p>Časová dotace - seminář</p> <p>90 min. – dvě vyučovací hodiny</p> <p>Předpokládaný počet žáků</p> <p>5-20 studentů</p>
<p>Výukové prostory</p> <p>Odborná učebna společenských věd</p>	<p>Potřebné pomůcky</p> <p>PC a dataprojektor</p> <p>Pracovní listy</p> <p>Ukázky z dobového tisku</p> <p>PowerPointová prezentace</p> <p>Psací potřeby</p>
<p>Organizační forma výuky, typ vyučovací jednotky</p> <p>Frontální výuka, smíšená vyučovací hodina</p>	
<p>Výukové metody</p>	

¹⁹⁴ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia.* [online]. Praha: MŠMT, 2007. s. 42. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>.

¹⁹⁵ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia.* [online]. Praha: MŠMT, 2007. s. 66-74. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>.

Vyprávění, Práce s textem, Rozhovor, Samostatná práce žáků

- Viz návrh hodiny pro ZŠ

Práce s obrazem

- Z didaktického hlediska představuje (školní) obraz zobrazení nějakého konkrétního jevu, který je využit v edukačním procesu. Tento jev lze prezentovat v rozmanitých podobách a různých modifikacích, a to bez ohledu na jeho konkrétní realizační formu. Jedná se tedy o jakýsi pramen poznání, který žákům zprostředkovává vizuální sdělení. Jednou ze základních technik práce s obrazem je tzv. rozklad obrazu, který má ve výuce neocenitelný význam, neboť umožňuje plnohodnotnou komunikaci mezi žákem a zobrazovaným objektem poznání.¹⁹⁶

Diskuze

- Tato metoda plynule navazuje na metodu rozhovoru, která je popsána v předchozím návrhu výuky. Ovšem na rozdíl od rozhovoru ji lze vymezit jako formu komunikace mezi učitelem a žáky, při které si účastníci navzájem vyměňují názory na konkrétní dané téma. Obě strany přitom vycházejí ze svých znalostí, z nichž pro podporu svých tvrzení uvádějí argumenty, a tím společně hledají řešení daného problému. Je tedy pochopitelné, že diskusní metoda má řadu modifikací a řadu variant se vzájemně se odlišujícími cíli. Využívá se zejména v situacích, kdy se žáci učí vytvářet si vlastní názory, nebo kdy lze mít na jevy, problémy a fakta různé názory.¹⁹⁷

Didaktická hra

- Didaktická hra představuje analogii spontánní činnosti dětí, jež sleduje (pro žáky ne vždy zřejmým způsobem) didaktické cíle. Tato metoda se může uplatňovat v učebně, ale i v mimotřídním prostředí (např. tělocvična, hřiště, příroda). Každá z didaktických her se vyznačuje tím, že má svá pravidla a vyžaduje průběžné řízení se závěrečným vyhodnocením. Účastníky mohou být jednotlivci, ale i skupiny žáků, přičemž role učitele zahrnuje velmi pestrou škálu činností počínaje hlavním organizátorem a konče pozorovatelem. Tato metoda probouzí zájem žáků spolu s jejich angažovaností v různých činnostech, které podporují tvořivost, spolupráci, ale i soutěživost.¹⁹⁸

¹⁹⁶ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 82-85.

¹⁹⁷ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 108-112.

¹⁹⁸ PRŮCHA, Jan – MAREŠ, Jiří – WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 43. ISBN 80-7178-772-8.

Skupinová výuka

- Mezi charakteristické rysy této metody patří především spolupráce žáků při řešení obvykle náročnějšího úkolu. To ovšem vyžaduje dělbu práce žáků při hledání řešení, ale zároveň nesmí chybět ani sdílení názorů a zkušeností ve skupině. Pouze harmonie obou procesů vede k efektivní spolupráci. Tu lze tedy charakterizovat jako vzájemnou pomoc členů skupiny. Velmi podstatná je také odpovědnost jednotlivých žáků za výsledky společné práce, bez které by nebylo dosaženo stanoveného cíle. Jedná se tak o velmi komplexní výukovou metodu, která je založena na vzájemné kooperaci žáků mezi sebou při řešení úkolů, ale také na spolupráci s učitelem, který se nachází spíše v roli koordinátora.¹⁹⁹

Práce s písemnými prameny

- Písemné prameny představují texty, které vznikly v minulosti a jsou pro současnost zachovány buď v opisech, nebo v originále. Ve výuce dějepisu a společenských věd se nejčastěji vyskytují didaktizované písemné prameny, které jsou jazykově upraveny a většinou zkráceny. Vedle motivačního významu mohou tyto texty sloužit pro ilustraci a pro prohloubení vědomostí (např. při exkurzním vyučování v archivu nebo v muzeu). V motivační fázi vyučování by měly být voleny spíše krátké a nejlépe kontroverzní prameny, které žáky zaujmou. Při prezentaci nového učiva se spíše volí prameny delší, u kterých je vhodné provést důkladnou analýzu (určit formální znaky – autor, sdělení, adresát, místo, čas, druh textu a obsah – klíčové pojmy, struktura textu, hlavní myšlenky) a vlastní interpretaci (hodnocení a začlenění do historického kontextu).²⁰⁰

Výukové cíle

Kognitivní

- Žák bude schopen definovat vlastními slovy pojem antisemitismus, pogrom a rituální vražda.
- Žák bude schopen mezi sebou porovnat a rozlišit jednotlivé druhy antisemitismu.
- Žák bude schopen provést komplexní vyhodnocení protižidovských násilností, které se ve vybraném regionu do roku 1918 odehrály.
- Žák bude schopen identifikovat projevy antisemitismu v dobovém tisku.

Psychomotorické

¹⁹⁹ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 137-148.

²⁰⁰ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. c. d., s. 79-82.

- Žák bude schopen na základě zhlédnutí edukačního videa práce s textem a práce s obrazem, rozvíjet své digitální, čtenářské a grafické dovednosti.
- Žák bude schopen na vybraných karikaturách demonstrovat znaky diskriminace a antisemitismu.

Afektivní

- Žák bude schopen zformulovat vlastní názor týkající se problematiky antisemitismu a prezentovat jej v rámci třídní diskuze.
- Žák bude schopen spolupracovat v týmu.
- Žák bude schopen akceptovat názory jiných lidí.

Naplnění klíčových kompetencí

Kompetence komunikativní

- Žák se vyjadřuje v mluveném i psaném projevu jasně, srozumitelně a přiměřeně tomu, komu, co a jak chce sdělit, s jakým záměrem a v jaké situaci komunikuje (např. při práci ve skupině).
- Žák je citlivý k míře zkušeností a znalostí, ale také k možným pocitům partnerů v komunikaci (např. diskuzi se spolužáky).

Kompetence k učení

- Žák kriticky přistupuje ke zdrojům informací (historickým pramenům), ze kterých informace tvořivě zpracovává a využívá při svém studiu a praxi.

Kompetence sociální a personální

- Žák aktivně spolupracuje při stanovování a dosahování společných cílů ve skupinové výuce.

Kompetence k řešení problémů

- Žák kromě analytického a kritického myšlení využívá také tvořivosti s použitím představivosti a intuice (práce s karikaturami).

SCÉNÁŘ HODINY

Organizace vyučovací jednotky	Čas	Plánované aktivity učitele a žáků	Metody Formy	Pomůcky
zahájení	0-10 min.	Pozdrav žáků a zápis do třídní knihy. Žáci jsou také předem upozorněni, že si vytváří vlastní	Didaktická hra	Nastříhané papírky se slovy a s

		<p>středověkého pramene „Pašije pražských židů“²⁰¹ (viz příloha č. 7)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studenti mají za úkol si text ve skupině přečíst a představit jeho obsah dalším skupinám (interpretovat jej vlastními slovy) • Po představení všech úryvků mají studenti za úkol určit druh pramene, příčinu pogromu a zrekonstruovat jeho průběh (průběh pražského pogromu z roku 1389 pogromu je popsán v první kapitole diplomové práce). 	Práce s písemným pramenem rozhovor	pramenů
<p>Poznámky: Učitel by měl v průběhu rekonstrukce protižidovských násilností vystupovat v roli koordinátora.</p>				
<p>Fixace učiva,</p> <p>Motivace do následující hodiny</p>	<p>35-45 min.</p>	<p>Po úspěšné rekonstrukci učitel ještě celý průběh shrne a doplní o další protižidovsky orientované pověry.²⁰²</p> <p>Opět je výklad podpořen PowerPointovou prezentací (viz příloha č. 6)</p>	<p>vyprávění</p> <p>frontální výuka</p>	

²⁰¹ Pramen je dostupný In: HAVRÁNEK, Bohuslav, (ed.) – HRABÁK, Josef, (ed.) – HAVRÁNEK, Bohuslav, (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, c. d., s. 594-598.

²⁰² Pro inspiraci a doplnění informací je možné využít metodických materiálů z projektu „Naši nebo cizí“ (viz Metodické materiály. In: *nasinebocizi.cz* [online]. ©2017–2019 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nasinebocizi.cz/metodicke-materialy/>)

Poznámky: Učitel by měl svůj výklad obohatit o zajímavosti, které budou žáky motivovat k aktivitě v následující hodině.

Přestávka	10-20 min.			
Rekapitulace	0-10 min.	<p>K rychlé rekapitulaci může učitel použít následující otázky:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak byste vlastními slovy definovali antisemitismus? • Jak byste vlastními slovy definovali pogrom? • Kdy se odehrál nejkrvavější středověký pogrom v českých zemích? • Jaké znáte protižidovské pověry a obvinění? 	rozhovor	
Expozice nového učiva		<p>Po zodpovězení otázek učitel naváže na předchozí hodinu podrobnějším rozebráním pověry o rituální vraždě a uvede příklad z Holešova roku 1774 a 1899 (viz druhá kapitola). Vyprávění je opět podpořeno PowerPointovou prezentací, která obsahuje úryvek z dobového tisku (antisemitské noviny Žihadlo vydávané v Kroměříži). Učitel by také poukázal na spojitosti s Hilsneriádou.²⁰³</p>	vyprávění, frontální výuka	PowerPointová prezentace

²⁰³ Pro bližší seznámení s problematikou Hilsneriády lze využít metodické materiály z projektu „Naši nebo cizí“. In: *nasinebocizi.cz* [online]. ©2017–2019 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nasinebocizi.cz/metodicke-materialy/>

Poznámky: Výklad by měl být obohacen o zajímavosti, které žáky zaujmou a motivují k další práci.

<p>Aplikace, Fixace učiva</p>	<p>10-40 min.</p>	<p>Při další aplikaci učiva může učitel využít dvě možnosti výuky:</p> <p>První z nich je využití aktivity, která se nazývá „Antisemitismus v karikatuře“ (viz příloha č. 8), ve které jsou studenti opět rozděleni do skupin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cílem je vytvořit analýzu karikatur. • Následně uspořádat výstavu a vést s žáky diskuzi. • Po ukončení diskuze doplnit žákům informace o posledním přednacistickém pogromu v českých zemích (viz druhá kapitola). <p>Druhou možností je využít televizního pořadu „Stopy, fakta, tajemství“, který se v dílu „Pogrom“ věnuje prosincovému pogromu v Holešově 1918.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Délka videa: 28 min. • Video dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/1039403204 	<p>skupinová výuka</p> <p>práce s obrazem</p> <p>diskuze</p> <p>vyprávění</p> <p>televizní výuka</p>	<p>PC a dataprojektor</p> <p>Předtištěné karikatury psací potřeby</p> <p>edukační video</p>
--	-----------------------	--	--	---

		<p>1-stopy-fakta-tajemstvi/413235100201009-pogrom/</p> <p>Studenti si při zhlédnutí mají tvořit zápis a plnit úkoly:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Napsat tři věci, které mne v dokumentu nejvíce překvapily. • Zapsat si pojmy a fakta, která neznám nebo jim nerozumím. • Na základě videa vlastními slovy charakterizovat události v regionu z daného období. <p>Po ukončení dokumentu následuje prezentace výsledků práce studentů.</p>	<p>samostatná práce žáků</p>	<p>psací potřeby</p> <p>pracovní sešit</p>
<p>Poznámky: Učitel by měl v průběhu aktivit chodit po třídě a průběžně kontrolovat práci studentů, případně navést, když si nebudou vědět s prací rady.</p>				
<p>Závěr</p>	<p>40-45 min.</p>	<p>Shrnutí probraného učiva je provedeno pomocí aktivity „Jedna myšlenka“.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Učitel určí jednoho studenta, který má říct jednu myšlenku, kterou si ze semináře odnesl. • Následně pak student vybere dalšího spolužáka a ten provede totéž. • Celý postup se opakuje, 	<p>didaktická hra</p>	

		<p>dokud nejsou vystřídáni všichni studenti.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Důležité je studenty na začátku upozornit na to, že se myšlenky nesmějí opakovat. <p>Je zde také možnost zadat studentům referáty na téma regionálních dějin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Osudy Židů za nacistické okupace v Holešově. • Osudy Židů za nacistické okupace v Kroměříži. <p>Poděkování žákům za aktivitu a ukončení hodiny.</p>	Samostatná práce žáků	
--	--	---	-----------------------	--

6. Uplatnění tématu v mimotřídní výuce

Jak již bylo výše řečeno, výuka regionálních dějin bývá nejčastěji realizována v rámci mimotřídních vyučovacích forem, mezi kterými vyniká odborná exkurze a exkurzní vyučování. To probíhá stejně jako odborná exkurze v mimotřídních institucích (např. muzeum, archiv), nicméně se od ní liší v realizaci několika fází vyučovací hodiny (např. opakování, klasifikace, prezentace nového učiva). Z toho je patrné, že je náročnější na přípravu učitele, který při ní musí prokázat předchozí znalost expozice, navázat kontakt s pracovníky instituce a uskutečnit didaktickou přípravu. Ta v rámci odborné exkurze není nezbytnou nutností, neboť při ní převážně probíhá jen prezentace nového učiva. Tato forma tak umožňuje přímé pozorování jevů a předmětů historické skutečnosti (např. historické památky). Ovšem to neznamená, že by učitel před odbornou exkurzí neměl vykonat přípravy. Nejprve by měl žáky seznámit s cíli výuky a uvést je do historického kontextu. Toto prvotní seznámení je realizováno před samotnou exkurzí a jeho rozsah se liší podle toho, o jaký druh exkurze jde (exkurze tematická, souborně dějepisná, nebo komplexní vícepředmětová). S tím souvisí i vyhodnocení, které je uskutečněno po jejím ukončení v rámci běžné výuky. Cílem je zopakovat a shrnout získané poznatky žáků.²⁰⁴

Pro úspěšnou realizaci těchto forem výuky je nezbytným předpokladem spolupráce s místními (pokud se jedná o regionální dějiny) kulturními a historickými institucemi. Před jejich návštěvou je také potřeba provést didaktickou přípravu, která se sestává z:

- Organizačního plánování
 - V této fázi učitel zjišťuje informace o otevírací době, ceně vstupenek, o objednavce odborného výkladu, nebo o výběru příslušné části expozice (při návštěvě muzea je vhodné dobře zvolit jednu konkrétní expozici).
- Učitelovo osobní seznámení s expozicí
 - Jedná se o utvoření celkového přehledu o expozici, který je nezbytný pro tvorbu didaktické přípravy.
 - Jako výchozí materiál může učitel využít např. tištěného průvodce nebo katalogy.
- Příprava na exkurzi ve třídě
 - Jedná se o prvotní seznámení a předání informací o expozici, která je po realizaci této přípravy zasazena do historického kontextu.

²⁰⁴ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. c. d., s. 60-61.

- Metody práce v průběhu vlastní exkurze
 - Nejrozšířenější metodou je vyplňování dotazovacích archů během prohlídky (např. doplňování textu, nebo odpovědi na otázky). Nicméně zde hrozí příliš velké rozptýlení žákovy pozornosti více podněty (vyplňování dotazníků a soustředění se na prohlídku).
 - Je také vhodné využít výklad odborníka, který je žáky sledován zpravidla pozorněji.
- Shrnutí nejdůležitějších poznatků a vyhodnocení exkurze
 - Toto shrnutí je nejčastěji realizováno v následující vyučovací hodině.²⁰⁵

6.1. Vlastní návrh odborné exkurze

Při tvorbě vlastního návrhu exkurze jsem postupoval podle výše představené didaktické přípravy.

Ročník 7. - 9. třída ZŠ	Vzdělávací oblast Člověk a společnost
Vzdělávací obor Dějepis, Výchova k občanství	Mezipředmětové vztahy Zeměpis, Výtvarná výchova
Druh exkurze Exkurze tematická Téma exkurze Po stopách holešovských Židů	Očekávané výstupy žáka <ul style="list-style-type: none"> • <i>Žák zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje.</i> • <i>Žák zhodnotí nabídku kulturních institucí a cíleně z ní vybírá akce, které ho zajímají.</i>²⁰⁶

²⁰⁵ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. c. d., s. 172-173.

²⁰⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2016. s. 57. [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

<p>Uplatněná průřezová témata</p> <p>Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech</p> <ul style="list-style-type: none"> • Průřezové téma rozvíjí schopnost srovnávat projevy kultury v evropském a globálním kontextu, nacházet společné znaky a odlišnosti a hodnotit je v širších souvislostech. • Průřezové téma utváří pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti. <p>Multikulturní výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Průřezové téma poskytuje žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti. • Průřezové téma pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je.²⁰⁷ 	<p>Časová dotace</p> <p>1 den</p> <p>Předpokládaný počet žáků</p> <p>20-25 žáků</p> <p>Pedagogický dozor</p> <p>1-2 učitelé</p>
<p>Cílová destinace</p> <p>Holešov (Příční ulice, Holešov 76901)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šachova synagoga • Židovský hřbitov • Holešovský zámek – muzeum 	<p>Potřebné pomůcky</p> <p>Pracovní listy</p> <p>Psací potřeby</p>
<p>Organizační forma výuky, typ vyučovací jednotky</p> <p>Mimotřídní forma výuky – odborná exkurze</p>	
<p>Výukové cíle</p> <p>Kognitivní</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žáci se seznámí s historií židovských památek v Holešově, které jsou uznány za památkovou zónu. • Žáci získají základní znalosti o židovské kultuře a životě v dobách minulých. • Žáci si uvědomí důležitost významných židovských osobností Holešova. <p>Psychomotorické</p>	

²⁰⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* [online]. Praha: MŠMT, 2016. s. 126-132. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

<ul style="list-style-type: none"> • Žáci ve skupinách vypracují zadané úkoly a pracovní listy. • Žáci pořídí fotografie a audiovizuální záznamy dokumentující exkurzi a jejich práci. <p>Afektivní</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žáci v průběhu odborné exkurze uplatňují vhodné a kultivované chování. 	
<p>Naplnění klíčových kompetencí</p> <p>Kompetence komunikativní</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů a jiných informačních a komunikačních prostředků, které jsou při odborné exkurzi použity. <p>Kompetence občanské</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žák se učí respektovat, chránit a oceňovat naše tradice a kulturní i historické dědictví. • Žák se také aktivně zapojuje do kulturního dění v regionu. <p>Kompetence k učení</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žák samostatně pozoruje, experimentuje, zaznamenává a porovnává získané výsledky v průběhu odborné exkurze. • Žák je schopen operovat s obecně užívanými termíny, znaky a symboly a uvádět věci a události do souvislostí. <p>Kompetence sociální a personální</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žák se podílí na utváření příjemné atmosféry v týmu, čímž podporuje upevňování dobrých mezilidských vztahů. <p>Kompetence k řešení problémů</p> <ul style="list-style-type: none"> • Žák je schopen je obhájit, uvědomuje si zodpovědnost za svá rozhodnutí a výsledky svých činů zhodnotí, což se projeví při závěrečném shrnutí poznatků. 	
<p>Organizační plánování</p>	
<p>Otevírací doba</p>	<p>Duben a říjen: so-ne 9-12:00, 13-17:00</p> <p>Květen - září: út-ne 9-12:00, 13-17:00</p> <p>V měsících listopad až březen je možné provést pouze předem objednané skupiny, v ostatních případech je synagoga uzavřena.</p>
<p>Cena vstupenek</p>	<p>Prohlídky Šachovy synagogy + židovského hřbitova</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dospělí: 90 Kč

	<ul style="list-style-type: none"> • Děti, studenti, senioři, ZTP: 40 Kč • Rodinné vstupné (2 dospělí, max. 3 děti): 190 Kč • Děti do 6 let: zdarma <p>Je zde také možnost kombinované vstupenky do holešovských památek</p> <ul style="list-style-type: none"> • Za třemi holešovskými poklady: Zámek + Synagoga + Kovárna <ul style="list-style-type: none"> ○ Dospělí: 140 Kč ○ Děti, studenti, senioři, ZTP: 70 Kč • Ve znamení erbů a hvězdy Davidovy: Zámek + Synagoga <ul style="list-style-type: none"> ○ Dospělí: 120 Kč ○ Děti, studenti, senioři, ZTP: 60 Kč
Objednávka odborného výkladu	<p>Vratislav Brázdil – správce, průvodce</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tel.: +420 573 397 822, +420 603 796 411 • Email: synagoga@mks-holesov.cz
Výběr příslušné části expozice	<p>Muzeum pro školy</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pracovníci Městského muzea zabezpečují přípravu a průběh edukačních programů k některým vybraným tématům nebo aktuálním výstavám. • Pro výběr příslušné expozice nebo edukačního programu je třeba kontaktovat Mgr. Nikol Holubovou – správce muzea, kurátor sbírkových fondů, objednávky prohlídek: <ul style="list-style-type: none"> ○ Tel.: +420 737 771 390 (po-pá 8-16:00) ○ Email: muzeum@mks-holesov.cz
Učitelovo osobní seznámení s expozicí	
<p>Seznámení se s expozicí a památkami</p> <ul style="list-style-type: none"> • V roce 1955 bylo rozhodnuto o komplexní obnově synagogy, která se přeměnila k muzejním účelům. Nově byl tak vypracován projekt a roku 1964 byla na ženské galerii a ve školní místnosti realizována muzejní expozice. 	

- září 1964 byla Stará (Šachova) synagoga v Holešově zpřístupněna veřejnosti muzejní expozicí „Židé na Moravě“. Dále pak v letech 1993 – 1994 byla uskutečněna celková stavební oprava a roku 1994 byla budova vrácena Židovské obci Brno.
- Současná expozice, která nese název „Židé na Moravě“, je jen v málo pozměněné verzi umístěna v prostorách Staré synagogy od roku 1995.
- Bližší informace o židovských památkách v Holešově si může učitel zjistit na internetových stránkách města, kde je kromě stručné historie představena i fotogalerie.
 - Dostupné z: <https://www.holesov.info/synagoga>
- Dalším informačním zdrojem, který se židovským památkám v Holešově věnuje, jsou internetové stránky „Holešov jinýma očima“ vytvořené Marianem Gallem, které se historii a židovské kultuře věnují podrobněji.
 - Dostupné z: <http://holesov.jinak.cz/zide.php?zide=ctvrt&menu=2>
- Další stručné informace obsahují každoměsíční letáčky, které jsou k dostání v Informačním centru v Holešově.
- Z tištěných zdrojů je třeba uvést:
 - KLENOVSKÝ, Jaroslav – MARADA, Miroslav – OLŠINA, Miroslav – RICHTER, Jiří. *Židovské památky Holešova*. 3., upr. vyd. Holešov: Město Holešov, 2010. Knihovnička Holešovska. 88 s. ISBN 978-80-254-8959-8.
 - KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Moravy a Slezska = Jewish monuments in Moravia and Silesia*. 1. vyd. Brno: ERA, 2001. 218 s. Průvodce architekturou. ISBN 80-86517-08-X
 - *Malý průvodce po historii města Holešova - osobnosti. 1. část, Historikové, archeologové, archiváři, kronikáři: metodický průvodce pro školy*. Holešov: Městské kulturní středisko Holešov, Městská knihovna, 2007. 60 s. Knihovnička Holešovska. ISBN 978-80-254-1636-5.
 - *Malý průvodce po historii města Holešova - osobnosti. 2. část, Spisovatelé, překladatelé, knihkupci, tiskaři, učitelé: metodický průvodce pro školy*. Holešov: Městské kulturní středisko Holešov, Městská knihovna, 2008. 56 s. Knihovnička Holešovska. ISBN 978-80-254-4460-3.
 - *Malý průvodce po historii města Holešova - osobnosti. 3. část, Divadelníci, hudebníci, výtvarníci, architekti: metodický průvodce pro školy*. Holešov:

Město Holešov, 2011. 56 s. Knihovnička Holešovska; sv. 22. ISBN 978-80-260-0224-6.

- OLŠINA, Miroslav a kol. *Malé i velké holešovské osmičky: historická výročí města Holešova v letech 1848-1968: doprovodný tisk ke stejnojmenné výstavě, 25. 9. - 30. 12. 2018, zámek Holešov*. 1. vydání. Holešov: město Holešov ve spolupráci s Gymnáziem Ladislava Jaroše Holešov, 2018. 130 stran. Knihovnička Holešovska; 35. svazek. ISBN 978-80-270-4901-1.

Příprava na exkurzi ve třídě

Pro přípravu na exkurzi ve třídě lze využít navrženou hodinu pro ZŠ (viz s. 57-66), která by v závěru byla obohacena o krátké představení konkrétních židovských památek v Holešově. Toto představení lze podpořit fotogalerií z internetových stránek města Holešov.

Metody práce v průběhu vlastní exkurze

Výukové metody – obecné pojetí

Vyprávění, práce s textem, rozhovor, skupinová práce žáků

- Tyto metody byly představeny v návrzích výuky pro ZŠ a seminář na gymnáziu.

Výklad

- Ve vyučovacím procesu se nejčastěji jedná o výklad učitele, který představuje způsob prezentace didaktických informací. Hlavním cílem tohoto nástroje je vysvětlení učiva žákům. Proto musí obsahovat přiměřené parametry (např. obtížnost je přizpůsobena věku žáků), které zajišťují dosažení stanoveného cíle.²⁰⁸

Metody názorně demonstrační

- Tento druh metod vychází z didaktické zásady názornosti, která požaduje, aby se ve výuce uplatnilo předvádění jevů nebo alespoň jejich zobrazování, které umožňuje žákům zapojit více smyslů, jimiž přijímají a zpracovávají nové informace. Proces učení je tak mnohem efektivnější.²⁰⁹

Pozorování

- Pozorování nejčastěji doprovází jakoukoli demonstraci, ovšem může se uplatňovat i samostatně, neboť se jedná o sledování smyslově vnímatelných jevů (např. průběh dějů). Pozorování lze rozlišit standardizované, polostandardizované a volené (nestandardizované). Dále je důležité zmínit, že jej lze třídit na laboratorní a terénní, přímé a zprostředkované, nebo zúčastněné a nezúčastněné.²¹⁰

²⁰⁸ PRŮCHA, Jan – MAREŠ, Jiří – WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4 c. d., s. 280.

²⁰⁹ MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. c. d., s. 76-77.

²¹⁰ PRŮCHA, Jan – MAREŠ, Jiří – WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4 c. d., s. 174.

Výukové metody – konkrétní návrh realizace

Výklad / vyprávění

- Při odborné exkurzi je vhodné využít výklad a vyprávění odborníka (např. pan Vratislav Brázdil), které jsou pro žáky atraktivnější než výklad realizovaný učitelem, jenž je nezbytnou součástí běžných vyučovacích hodin.

Rozhovor

- Ten může průvodce nebo učitel využít pro aktivaci žáků, kteří jsou tak přizváni ke spolupráci a k dotazování se.

Práce s textem

- Jak již bylo výše řečeno nejběžněji používanou zpětnovazební metodou, je vyplňování dotazovacích archů během prohlídky.
- V případě Holešova je možné při prohlídce Šachovy synagogy využít návrh pracovního sešitu od Veroniky Válkové, která jej ve své bakalářské práci vytvořila přímo pro expozici umístěnou v Šachově synagoze.²¹¹
- Tento sešit lze doplnit pracovním listem (viz příloha č. 9), který se zaměřuje na aktivitu žáků v rámci prohlídky židovského hřbitova.

Pozorování

- Metodu práce s pracovním listem (sešitem) je vhodné v praxi zkombinovat s metodou přímého, terénního pozorování. Ovšem může se stát, že se příliš rozptýlí pozornost žáků. Žáci se tak soustředí více na doplňování informací, než na prohlídku exponátů.

Skupinová výuka

- Proto je vhodné vytvořit malé skupiny, ve kterých budou mít žáci jasně rozdělené role (zapisovatel, tazatel, fotograf, atd.). Každý žák se tak může soustředit na svůj úkol a přitom dostatečně vnímat prohlídku.

Shrnutí nejdůležitějších poznatků a vyhodnocení exkurze

Tato fáze se nejčastěji realizuje v následující vyučovací hodině, kdy probíhá kontrola dříve vyplněných pracovních listů (sešitů). Nabízí se zde i možnost nechat žáky ve skupinách vypracovat krátké powerpointové prezentace, které budou obsahovat nové poznatky a jejich vlastní fotografie, popřípadě videa. Každá skupina by tak představila jedno z probraných témat:

²¹¹ Pracovní sešit je dostupný In: VALKOVÁ, Veronika. *Židé v Holešově* [online]. Brno, 2007 [cit. 2019-03-18]. s. 51-57. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/vpf4i6/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Pavel Holman.

- Židovský hřbitov v Holešově
- Šachova synagoga
- Holešovský zámek – muzeum
- Rabín Šabtaj ben Me'ir ha-Kohen (zvaný Šach) a jeho tumba

Po prezentaci výstupů by učitel mohl doplnit shrnutí o otázky, jež budou rozvíjet žákovu introspekci a kritické myšlení.

- Jak hodnotíte soulad textových a obrazových prvků výstavy?
- Vyjmenujte tři exponáty, které na vás nejvíce zapůsobily. Zdůvodněte proč.
- Jak na vás působila výstava jako celek?²¹²

²¹² LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. c. d., s. 172-173.

7. Další možnosti využití tématu v edukační praxi

Jako další se logicky nabízí možnost zapojení archivu do výuky dějepisu a výchovy k občanství na základních a středních školách, neboť právě tato instituce představuje hlavní středisko regionálního historického a vlastivědného bádání. To se nejčastěji projevuje vydáváním periodických i neperiodických publikací, pořádáním přednášek a výstav pro laickou i odbornou veřejnost. Tento trend otevřenosti a přístupnosti lze pozorovat v posledních třech desetiletích, ovšem pořád zůstává poněkud stranou otevřenost vůči spolupráci se základními a středními školami. Nicméně i zde je možné sledovat snahy proměněné v realizaci různých vzdělávacích workshopů a seminářů pro děti a mládež. Jedná se ale spíše o výjimky než běžný typ spolupráce. Přitom paleta možností, kterou může tato instituce školám nabídnout, je značně široká a velmi pestrá. Příkladem může být již výše zmíněná exkurze, při které lze realizovat jednorázové a krátkodobé programy. V tomto případě by se mohlo jednat o ucelený program pro školy spočívající nejen v seznámení se s archivem a archiváliemi, ale také v práci s vybranými písemnostmi.²¹³

V rámci zkoumané problematiky se tak přímo nabízí spolupráce se Státním okresním archivem v Kroměříži, kde jsou uloženy archiválie z příslušného správního obvodu, pod který spadá jak Kroměříž, tak i Holešov. Žáci by se zde mohli seznámit se základními otázkami (např. Co je to archiv? Co v něm lze nalézt? V čem spočívá práce archiváře?), ale také s potřebnou praxí v podobě zkoumání písemností vztahujících se ke konkrétnímu městu či obci (např. Kronika města Holešova II.). Žáci se tak mohou seznámit s originálními dobovými zápisy a pokusit se o jejich čtení a vlastní interpretaci. Kromě toho se lze obeznámit i s obrazovým materiálem, který je v archivu k dispozici (např. fotografie, mapy, dobové pohlednice). Přínos pro školní výuku dějepisu by tak mohl spočívat v prohloubení znalostí o vlastní obci či městě, v zasazení regionálních dějin do historického kontextu, nebo v možnosti seznámit se s autentickými historickými dokumenty.

Druhým příkladem, tentokrát už dlouhodobější spolupráce, je realizace společných projektů. Nicméně je důležité si uvědomit, že projektová výuka klade zvýšené nároky na přípravu učitele a koordinaci žáků. Přesto je právě oblast regionálních dějin ideální pro její využití z mnoha důvodů. Jako příklad lze uvést možnost identifikace s lidmi, kteří ve městě (obci) dříve žili, nebo také uvědomění si vlivu „velkých dějin“, o kterých se učí ve škole, na

²¹³ MÄRC, Josef a kol. *Brána školního dějepisu otevřená: (možnosti výuky mimo školu)*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2012. Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae. Studia historica didactica; 4. s. 80-81. ISBN 978-80-7414-451-6.

„malé dějiny“, které se už spojují životními příběhy konkrétních lidí. Další předností je vyzkoušení si jednak týmové, ale i samostatné práce, za jejíž výsledky se učí žáci nést odpovědnost. Nejvhodnější pro žáky je vybrat takové období, ze kterého jsou prameny badatelsky nejpřístupnější a umožňují žákům i studentům vyzkoušet si základní vědecký výzkum. Tyto prameny jsou oproti starším historickým obdobím v českém jazyce, popřípadě v němčině, což poukazuje na mezipředmětovou vazbu. Je jich také nepřehledné množství (např. kroniky, regionální tisk, úřední záznamy) a jsou dobře čitelné. Ceněny jsou i rozhovory s pamětníky (orální historie), které sehrávají mnohdy klíčovou roli při zachování historické paměti daného místa, či kraje. Tento typ pramenů je také velmi často uložen v místech bydliště nebo v nedalekých městech.²¹⁴

Při práci s prameny se projevují mezipředmětové vztahy se společenskými vědami, zeměpisem, cizími jazyky a jazykem českým. Realizovaný projekt také posiluje roli školy v rámci daného města, či regionu. Především je pozitivně ovlivňován kulturně společenský rozvoj příslušného regionu. A v neposlední řadě je třeba zmínit i zanícení a posílení motivovanosti žáků, pokud se učitelé podaří je pro projekt nadchnout. Zdárným příkladem takové spolupráce byl projekt z roku 2013, který byl uskutečněn pod vedením pracovníků Muzea v Litovli. Ti spolupracovali s Gymnáziem Jana Opletala na společném projektu nesoucím název „Hřbitov – místo poznání aneb Významné osobnosti litovelského hřbitova nejen 20. století“. Jejich cílem bylo, aby žáci litovelského gymnázia zdokumentovali stav městského hřbitova před jeho kompletní revitalizací. Dokumentace spočívala ve vypracování fotodokumentace jednotlivých sekcí hřbitova a v dohledávání informací o opuštěných hrobech. Následně pak byly zpracovány životní osudy vybraných osobností, které jsou na hřbitově pohřbeny. Konkrétní podoba životopisných medailonů posloužila potřebám města a muzea, jako podklad k dalšímu genealogickému bádání nebo jako opora při komentovaných prohlídkách pro veřejnost.²¹⁵

Obdobný projekt by mohl být zrealizován v rámci dějepisného a společenskovedního semináře na gymnáziu ve spolupráci se společností OLAM – Společnost Judaica Holešov, která v Holešově každoročně pořádá Festival židovské kultury. Cílem projektu by mohlo být vytvoření fotodokumentace židovského hřbitova v Holešově a zpracování životopisných

²¹⁴ VALEŠ, Lukáš. Regionální dějiny jako součást výuky soudobých dějin. In: KRÁKORA, Pavel a kol. *Soudobé dějiny a jejich reflexe ve výuce historie*. Praha: Epoque, 2011. s. 65-67. Erudica; sv. 20. ISBN 978-80-7425-130-6.

²¹⁵ HAVLŮJOVÁ, Hana a kol. *Paměť a projektové vyučování v dějepise*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. s. 143-148. ISBN 978-80-87912-12-6.

medailonků významných židovských osobností. Tyto výstupy by následně mohly být prezentovány v rámci výstavy na zmiňovaném festivalu. Škola by ovšem vedle spolupráce se společností musela navázat kontakt i se Státním okresním archivem v Kroměříži, kde jsou uloženy potřebné archiválie a podklady ke zpracování. Zde lze také získat materiály potřebné pro vypracování dalšího možného projektu, který by nesl název „Po stopách židovských domů“. Jedná se o volné pokračování celostátního projektu „Zmizelí sousedé“. Autorkou projektu je Libuše Křenková, která představila jeho rámcovou podobu na kroměřížské konferenci „Židé a Morava“ v roce 2009. Hlavním cílem projektu je podpořit a oživit multikulturní vzdělávání ve školách. Jak autorka sama uvádí, každý dům má svou unikátní historii, jejíž zkoumání by bylo limitováno pouze množstvím dochovaných pramenů.²¹⁶ Při zkoumání správně zvolených domů mohou žáci nahlédnout nejen do dějin každodenního života židovské pospolitosti, ale také odhalí mnohdy velmi spletité a zajímavé osudy jejich obyvatel. Dle mého názoru je pro tento projekt vhodný nejen Holešov, ale i Kroměříž se svou dříve rozsáhlou židovskou čtvrtí a bohatou historií.

V seminářích je také možné využít i doplňkových akcí, kterými mohou být specializované přednášky k jednotlivým tématům. Ty mohou být realizovány přímo učitelem, nebo pozvaným vysokoškolským pedagogem či regionálním historikem. V rámci zkoumaného tématu by bylo nejvhodnější pozvat na besedu regionálního historika Petra Pálku, jenž se kromě editování sborníků z konference „Židé a Morava“ dlouhodobě věnuje výzkumu regionální historie židovského obyvatelstva a své výsledky také každoročně prezentuje na zmíněné konferenci. Mezi doplňkové akce lze také zařadit besedu s pamětníkem, což by bylo v rámci zkoumaného tématu velmi obtížné. Nicméně se nabízí i další možné zpestření ať už seminární, nebo běžné výuky v podobě práce s krásnou literaturou. V regionální židovské problematice vyniká kniha od Inny Rottové nazvaná „Den pěti světél: svědectví o posledním protižidovském pogromu na Moravě“. Autorka zde na základě historických pramenů velmi poutavě líčí prosincové události z roku 1918. Dále bych chtěl uvést příběh Maxe Grünfelda, který ve svých „Příbězích z kroměřížského ghetta“ popisuje každodenní život specifické židovské komunity. K přiblížení židovské kultury a životnímu stylu mohou také napomoci fotografie a hmotné prameny, které jsou ovšem hůře dostupné a jejich opatření a využití závisí pouze na iniciativě a aktivitě učitele.

²¹⁶ KŘENKOVÁ, Libuše. Celorepublikový projekt Příběhy židovských domů jako součást vzdělávání na ZŠ, víceletých gymnáziích a učňovských zařízeních (Volné pokračování projektu Zmizelí sousedé). In: In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2009*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2010. s. 246-250.

Závěr

První kapitola diplomové práce obsahuje podrobnou syntézu poznatků z obecných a národních dějin židovské komunity. Židé přicházeli do českého a moravského prostoru již v období raného středověku, ze kterého se nedochovalo příliš velké množství písemných pramenů. S postupem času se pramenná základna rozrůstala, což mi umožnilo mnohem podrobnější interpretaci událostí v jednotlivých historických obdobích. Kapitola je proto rozdělena do pěti samostatných podkapitol, které představují zásadní mezníky v dějinách českých a moravských Židů. Nejpodrobněji je zmapován historický vývoj Židů v průběhu 19. století, neboť právě při bližší analýze daného období je nejvíce patrná proměnlivost vztahů křesťanské a židovské pospolitosti v regionu. Následně je také představen ucelený souhrn historických událostí, které židovskou komunitu potkaly v období samostatného československého státu a následné nacistické okupace. Kapitola je ukončena přiblížením situace po druhé světové válce, která sama o sobě nabízí další možnosti podrobnějšího výzkumu.

Samotná komparace historického vývoje židovských obcí v Holešově a v Kroměříži je hlavní náplní druhé kapitoly. Jelikož se obě města nacházejí ve stejném regionu, lze v jejich dějinách nalézt vzájemné propojení. Při mé badatelské činnosti jsem se zaměřil především na proměnlivost vztahů mezi křesťany a Židy v obou městech. Specifickým společným jevem byl antisemitismus, který se napříč regionální historií proměňoval z křesťanského antijudaismu do jeho moderní podoby. Dobře viditelná je zejména intenzita protižidovských nálad v regionu, jejichž vyvrcholení představovaly poměrně časté pogromy. V závěru kapitoly je také uvedeno vlastní shrnutí autora, které si klade za cíl představit paralely historického vývoje a upozornit na možné důvody, proč ke konfliktům v regionu docházelo. Tím byl naplněn i jeden ze stanovených cílů práce: vytvořit ucelený a stručný přehled dějin obou židovských obcí, jenž by mohl posloužit učitelům, jako odrazový můstek pro výuku regionálních dějin. Přehled byl vytvořen na základě vlastní interpretace písemných pramenů a práce s odbornou regionální literaturou. Představené zdroje také umožňují realizaci dalších regionálních výzkumů. Jedním z příkladů by mohlo být nastínění komparace demografického vývoje obou obcí, zpracovat problematiku židovského školství v regionu případně detailně zmapovat a vytvořit biografii konkrétní významné židovské osobnosti (např. přeživší z období holocaustu).

Následující kapitoly jsou věnovány uplatnění tématu v edukační praxi. První z nich se zaměřuje na obecnou problematiku regionálních dějin a jak je lze využít v běžném edukačním

procesu. Kromě obecného představení je zde také obsažena krátká analýza rámcových vzdělávacích programů pro ZŠ a pro gymnázia, která poukazuje na minimální časovou dotaci vzdělávacích oborů v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Přesto by bylo žádoucí a vhodné zařazovat regionální dějiny do běžné školní i mimoškolní výuky. Z těchto důvodů obsahují čtvrtá a pátá kapitola detailní návrhy vyučovacích jednotek pro ZŠ a pro gymnázia. Pro lepší přehlednost se každá příprava skládá ze dvou samostatných tabulek. První z nich obsahuje obecné představení tématu a jeho vztah k odpovídajícímu RVP (klíčové kompetence, očekávané výstupy žáka a uplatnění průřezových témat a mezipředmětových vztahů). Dále jsou zde uvedeny cíle (kognitivní, afektivní, psychomotorické) každé vyučovací jednotky. Druhá tabulka poté představuje detailní scénář hodiny, včetně uplatnění výukových metod, forem a potřebných pomůcek. Scénář je doplněn o odkazy na pracovní listy, které jsou obsáhnuty v přílohách.

Specifický návrh výuky představuje předposlední kapitola věnující se plánování odborné exkurze. V jedné tabulce jsou obsaženy všechny potřebné kroky, které musí učitel podniknout, chce-li danou exkurzi uskutečnit. Je tedy už jen na učitelích, jakou formu a metodu výuky zvolí, proto poslední kapitola upozorňuje ještě na další možné využití tématu v edukační praxi. Jsou zde nastíněna konkrétní témata pro projektovou výuku, která se nejčastěji realizuje v rámci seminární výuky na gymnáziích. Dále je zde uvedena možnost besedy s regionálním historikem, která by u žáků vedla nejen k rozvoji kompetencí k učení, ale také k rozvoji kompetence komunikativní. Posledním doplněním je obohacení výuky o využití krásné literatury (beletrie). Celkově tak lze konstatovat, že byly naplněny všechny v úvodu stanovené cíle. Přesto si však téma zaslouží být v budoucnu ještě detailněji rozpracováno, ať už z didaktického nebo historického hlediska. Bylo by také zajímavé navrhované vyučovací jednotky ověřit v praxi a následně vyhodnotit jejich efektivitu a využitelnost. Tím by mohlo dojít alespoň k částečnému naplnění myšlenky, která prostupuje celou diplomovou prací.

Účelem lidstva je dosažení pravé lidskosti, humanity, jež se jeví ve vzdělanosti a mravnosti.

Tomáš Garrigue Masaryk

Seznam pramenů a literatury

Prameny

BOČEK, Antonín (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae pars I.* (= CDM), Olomouc, 1836. 356 s.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis regni Bohemiae pars. I.* (= CIM), Sbíрка pramenů práva městského království českého. Praha, 1886.

DVOŘÁK Hugo (red.). *Žihadlo. Obrana lidu československého.* Kroměříž, 1893. r. I.

CHYTIL, Josef (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae pars VI.* (= CDM), Brno, 1854. 460 s.

FRANKL-GRÜN, Adolf. *Geschichte der Juden in Kremsier mit Rücksicht auf die Nachbargemeinden I. Theil (1322-1849).* Breslau, 1896. 201 s.

FRANKL-GRÜN, Adolf. *Geschichte der Juden in Kremsier mit Rücksicht auf die Nachbargemeinden II. Theil (1848-1898).* Pressburg, 1898. 180 s.

FRIEDRICH, Gustav (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae pars I.* (= CDB), Praha, 1904-1907. 568 s.

HAVRÁNEK, Bohuslav, (ed.) – HRABÁK, Josef, (ed.) – HAVRÁNEK, Bohuslav, (ed.). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu.* 1. vyd. Praha: ČSAV, 1957. 851 s. Práce Čs. akademie věd. Sekce jazyka a literatury.

Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Ba-2, *Kronika města Holešova II.*

Literatura

BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš. *Regionální dějiny: pojetí, poslání, metodika.* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 119 s. ISBN 80-244-0865-1.

BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu.* Plzeň: Západočeská univerzita, 2013. 292 s. ISBN 978-80-261-0206-9.

FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí.* Kojetín: KATOS, 1996. Obrázky z historie Kroměřížska. s. 196. ISBN 80-85945-06-1.

FRANKL, Michal. *"Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2007. 403 s. ISBN 978-80-7185-882-9.

FRANKL, Michal – SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé - dějiny - paměť, svazek 02. 339 s. ISBN 978-80-7422-422-5.

FRANKOVÁ, Anita a kol. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí: [Španělská synagoga]*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. 79 s. ISBN 80-85608-96-0.

FREIMANN, J. Geschichte der Juden in Holleschau. In: GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart: Ein Sammelwerk*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929. s. 233-240.

HAVLŮJOVÁ, Hana a kol. *Paměť a projektové vyučování v dějepise*. Vyd. 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. 249 s. ISBN 978-80-87912-12-6.

KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Přeložila Klára MÍČKOVÁ. Litomyšl: Paseka, 2011. s. 399. ISBN 978-80-7432-174-0.

KIEVAL, J. Hillel. Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918. In: BERGEROVÁ, Natalia, (ed.). *Na křižovatce kultur: historie československých Židů*. Praha: Mladá fronta, 1992. 23-35 s. ISBN 80-204-0305-1.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Kroměříže*. 1. vyd. Kroměříž: PÁlková, 1996. 56 s.

KLENOVSKÝ, Jaroslav – MARADA, Miroslav – OLŠINA, Miroslav – RICHTER, Jiří. *Židovské památky Holešova*. 3., upr. vyd. Holešov: Město Holešov, 2010. Knihovnička Holešovska. 88 s. ISBN 978-80-254-8959-8.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Zlínského kraje*. Vyd. 1. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše ve spolupráci s Muzeem Kroměřížska, 2010. 134 s. Zlínský kraj, sv. 19. ISBN 9788086886350.

KREJČÍŘOVÁ, Helena. Židovská komunita v moderní české společnosti. In: VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách: Soubor přednášek na FF UK*. B.v. Praha: Karolinum, 1997. 17-27 s. ISBN 8071844234.

KVASNIČKA, Pavel – KRATOCHVÍL, Augustin, (ed.). *Vlastivěda moravská*. Brno: Nákladem Musejního spolku, 1929. 416 s.

KVASNIČKA, Pavel. Z minulosti Holešova. In: *Holešov: město a okres*. Praha; Brno; Bratislava: Národohospodářská propagace Československa, 1935. 138 s. Národohospodářská propagace Československa. Řada A, sv. 14.

LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena. *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Vyd. 1. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. 276 s. ISBN 978-80-7368-584-3.

Malý průvodce po historii města Holešova - osobnosti. 1. část, Historikové, archeologové, archiváři, kronikáři: metodický průvodce pro školy. Holešov: Městské kulturní středisko Holešov, Městská knihovna, 2007. 60 s. Knihovnička Holešovska. ISBN 978-80-254-1636-5.

MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. 219 s. ISBN 80-7315-039-5.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malého národa*. 4., (třetí knižní) vyd. Praha: Čin, 1947. Živá věda. 48 s.

MÄRC, Josef a kol. *Brána školního dějepisu otevřená: (možnosti výuky mimo školu)*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2012. 197 s. Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae. Studia historica didactica; 4. ISBN 978-80-7414-451-6.

MERCOVÁ, Markéta. *Paměť města Kroměříže: na tabulkách a pamětních deskách*. Kroměříž: Moravský zemský archiv Brno - Státní okresní archiv v Kroměříži, 2007. 140 s. ISBN 978-80-86931-28-9.

MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. Přeložila Klára MÍČKOVÁ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé - dějiny - paměť. 358 s. ISBN 978-80-7422-307-5.

NERUDA, Jan. *Pro strach židovský: Politická studie*. 2. vydání. Praha: Jaroslav Slavata, 1935. 30 s. Traktáty mladého Československa; Sv. 1 a, b.

NOSEK, Bedřich – KREJČOVÁ, Helena. *Židé v českých zemích: (10. až 20. století): [příloha k Atlasu univerzálních dějin židovského národa]*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 20 s. ISBN 80-7187-040-4

PÁNEK, Jaroslav a kol. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. 675 stran, 16 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-246-3994-9.

PAŘÍK, Arno. *Úvod do historie Židů v Čechách a Moravě*. B.v. Praha: Středisko pro výchovu k lidským právům, 1997. 88 s. Člověk a jeho práva, Sv. 11. ISBN 809023450X.

PAŘÍK, Arno. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě. In: FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. 5-24 s. ISBN 80-900895-1-8.

PEŘINKA, František Václav. *Dějiny města Kroměříže. Díl 1, Obsahující dobu po rok 1620*. Kroměříž: Obecní rada, 1913. vii, 544 s., [xiii] s. obr. příl.

PEŘINKA, František Václav. *Dějiny města Kroměříže. Díl 2. Část 1, Kroměříž za války třicetileté*. Kroměříž: Obecní rada města Kroměříže, 1940. 448 s.

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. 6., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2013. 562 s. ISBN 978-80-262-0367-4.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. 430 s. Judaika; Sv. 2. ISBN 80-900895-4-2.

PRŮCHA, Jan – MAREŠ, Jiří – WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

PUTÍK, Alexandr – SIXTOVÁ, Olga. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě: [Maiselova synagoga] I, Od počátků po emancipaci*. Praha: Židovské muzeum, 2005. 107 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-86889-00-9.

STROBACH, Vít. *Židé: národ, rasa, třída: sociální hnutí a "židovská otázka" v českých zemích 1861-1921*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Knižnice Dějin a současnosti. 307 s. ISBN 978-80-7422-377-8.

SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů: historie, náboženství, antisemitismus*. Vyd. 1. Praha: NS Svoboda, 2003. Vědět a znát. 132 s. ISBN 80-205-1036-2.

ŠEDINOVÁ, Jiřina. Židé v Čechách a na Moravě. In: PAVLÁT, Leo (ed.). *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, 2007. 35-54 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

Příspěvky ve sbornících

BÖHMOVÁ, Lucie. Využití orální historie v hodinách dějepisu v primárním vzdělávání. In: KRÁKORA, Pavel a kol. *Soudobé dějiny a jejich reflexe ve výuce historie*. Praha: Epoque, 2011. s. 46-55. Erudica; sv. 20. ISBN 978-80-7425-130-6.

BROD, Petr. Židé v poválečném Československu. In: VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách: Soubor přednášek na FF UK*. B.v. Praha: Karolinum, 1997. 147-162 s. ISBN 978-80-86889-59-7.

ČAPKA, František. K historii židovské obce v Holešově. In: *Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780-1918): XXVI. mikulovské sympozium: 24. - 25. října 2000 = Mährische Juden in der österreichisch-ungarischen Monarchie (1780-1918) : XXVI. Nikolsburger Symposium: 24. - 25. Oktober 2000*. Mikulov: V Brně: Státní okresní archiv Břeclav; Rakouský ústav pro východní a jihovýchodní Evropu, pobočka Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003. s. 287-294. ISBN 8072750178.

FÄRBER, František. K historii Židů v Kroměříži. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1994*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1995. s. 96-99.

KŘENKOVÁ, Libuše. Celorepublikový projekt Příběhy židovských domů jako součást vzdělávání na ZŠ, víceletých gymnáziích a učňovských zařízeních (Volné pokračování projektu Zmizelí sousedé). In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2009*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2010. s. 246-250.

LUKÁŠ, Antonín. Začátky holocaustu v Kroměříži. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2005*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2006. s. 161-171.

MARADA, Miroslav. Židovské obce na Moravě. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1994*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1995. s. 7-13.

PÁLKA, Petr. Židé v Holešově 1939-1943 a řešení bytové otázky ve městě. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2007*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2008. s. 175-193.

PÁLKA, Petr. Židé v Kroměříži 1938–1939. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2011*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2012. 251-268 s.

PÁLKA, Petr. O důsledcích moderních postojů kroměřížských Židů ve druhé polovině 19. století. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1997*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1998. s. 74-91.

PÁLKA, Petr. Konec Židovského města a vznik jednoho Holešova. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2009*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2010. s. 121-138.

PÁLKA, Petr. Žihadlo - boje antisemitského tisku v Kroměříži koncem 19. století. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2005*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2006. s. 125-142.

PÁLKA, Petr. Přechyby, přehmaty a pletichy kroměřížského Žihadla - antisemitských novin. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2006*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2007. s. 98-116.

PÁLKA, Petr. Postavení holešovských Židů v polovině 17. století a Rottalovo „Židovské privilegium“. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 1998*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1999. s. 60-68.

PAVLÁT, Leo. Persekuce Židů jako historický fakt. In: VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách: Soubor přednášek na FF UK*. B.v. Praha: Karolinum, 1997. 125-146. s. ISBN 978-80-86889-59-7.

PINKAVA, Jaroslav. Kroměříž po švédském vpádu. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1986. 5-7 s.

PUMPRLA, Stanislav. Zničení nové synagogy v Holešově. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1985. 23-25 s.

SVÁTEK, Josef. Pogromy v okrese Kroměříž. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1986. 8-16 s.

SVÁTEK, Josef. Pogromy v Holešově v letech 1774-1918. In: *Židovská ročenka*. Praha: [Ústřední církevní nakladatelství, 1954], 1979-1980. s. 36-44. ISSN 0514-3616.

VALEŠ, Lukáš. Regionální dějiny jako součást výuky soudobých dějin. In: KRÁKORA, Pavel a kol. *Soudobé dějiny a jejich reflexe ve výuce historie*. Praha: Epoque, 2011. s. 56-72. Erudica; sv. 20. ISBN 978-80-7425-130-6.

Bakalářské a diplomové práce

HRUŠKOVÁ, Andrea. *Případ krvavého obvinění v Holešově* [online]. Olomouc, 2013 [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/wd9n78/>>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. Tamás Visi, Ph.D., M.A.

MICHALICA, Tomáš. *Antisemitismus a pogromy na Moravě - Holešovská reflexe* [online]. Brno, 2017 [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/wy4yrb/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Slavomír Lesňák, PhD.

VALKOVÁ, Veronika. *Židé v Holešově* [online]. Brno, 2007 [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/vpf4i6/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Pavel Holman.

ZAMAZALOVÁ, Jana. *Osudy židů v Kojetíně a v Kroměříži od 14. do 18. století* [online]. Brno, 2008 [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/wok5ut/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Zbyněk Sviták, CSc.

Internetové zdroje

ČERNÁ, Monika. Využití regionálních témat ve výuce dějepisu. In: *rvp.cz* [online]. 04. 08. 2011 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/g/13175/VYUZITI-REGIONALNICH-TEMAT-VE-VYUCE-DEJEPISU.html/>

Doporučení Rady Evropy o výuce dějepisu v Evropě 21. století. In: *msmt.cz* [online]. 10. 03. 2003. [cit. 2019-03-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporučení-rady-evropy-o-vyuce-dejepisu-v-evrope-21-stoleti>

GOŠOVÁ, Věra. Myšlenková mapa. In: *wiki.rvp.cz* [online]. 25. 10. 2011. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z:

https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/A/Aktivizuj%C3%ADc%C3%AD_v%C3%BDukov%C3%A9_metody/My%C5%A1lenkov%C3%A1_mapa

Holocaust.cz [online]. ©2019. Poslední změna 26. 09. 2011. [cit. 2019-02-27]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/>

MAHDAL, Marcel. Československo 1918 – poslední pogrom – osudové osmičky. In: *iwitness.usc.edu* [online]. USC Shoah Foundation - The Institute for Visual History and Education. © 2007–2019. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z:

<https://iwitness.usc.edu/sfi/Activity/Detail.aspx?activityID=3615&retainFilter=true>

Metodické materiály. In: *nasinebocizi.cz* [online]. ©2017–2019 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nasinebocizi.cz/metodicke-materialy/>

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. [online]. Praha: MŠMT, 2007. 100 s. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2016. 164 s. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

Vývoj židovské obce v Holešově. In: *Holešov jinýma očima* [online]. ©2004–2018 [cit. 2019-03-07]. Dostupné z: <http://holesov.jinak.cz/>.

SEDLÁK, Petr. Obnovování a organizace židovských náboženských obcí v českých zemích po druhé světové válce. In: *fzo.cz* [online]. ©2010 [cit. 2019-02-14]. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/o-nas/historie/>.

ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Disponibilní hodiny musejí mít hlavu a patu. In: *ucitelskenoviny.cz* [online], 2003, č. 3. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2609>

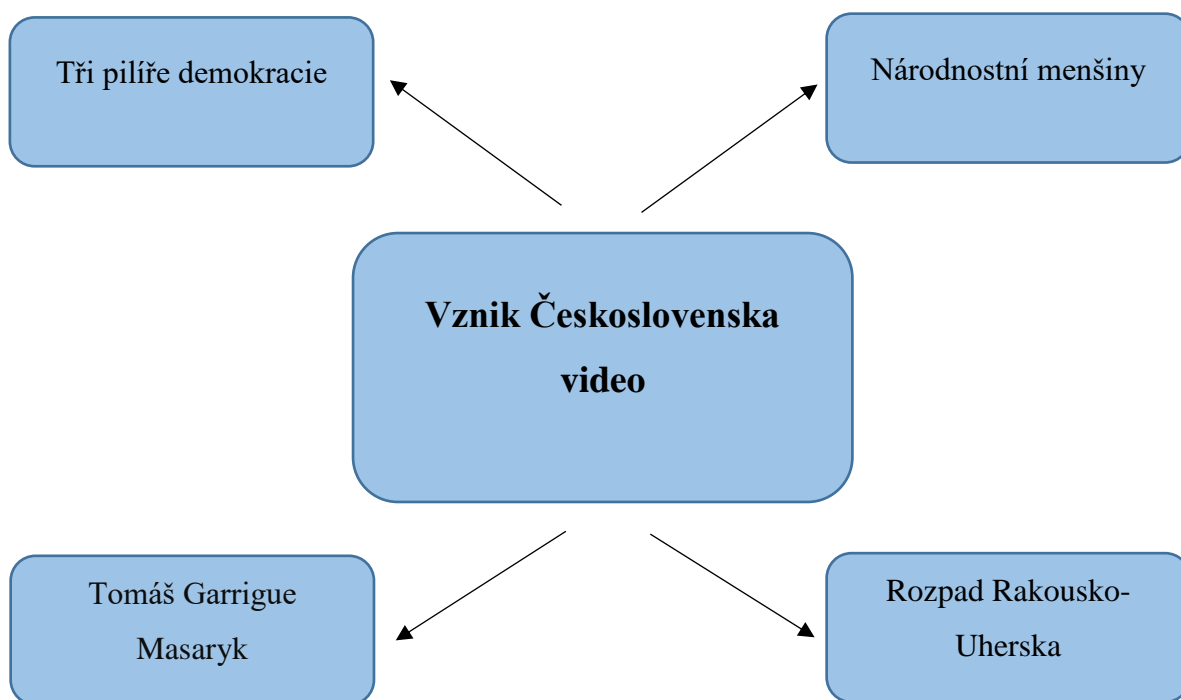
Vlastní

Fotografie v přílohách byly pořízeny 2. 9. 2018.

Seznam příloh

1. Návrh myšlenkové mapy k motivačnímu videu a doplňujících otázek
2. Doplňující otázky k edukačnímu videu (Kurt Gregor) a k příručce pro studenty
3. IWitness příručka pro studenty
4. Předtištěný zápis z hodiny – doplň chybějící slova do prázdných políček
5. Metodický postup při tvorbě a aplikaci aktivity „Slož si svou definici“
6. Power pointová prezentace – Antisemitismus v regionální historii
7. Pašije pražských židů – ukázky z pramene
8. Antisemitismus v karikatuře – metodický postup
9. Židovský hřbitov v Holešově – pracovní list

Návrh myšlenkové mapy k motivačnímu videu a doplňujících otázek

Doplňující otázky:

- 1) Znáte nějaké národnostní menšiny, které žily v tehdejším Československu?
Odpověď: německá, maďarská, ruská (velkoruská, ukrajinská, karpatoruská), židovská, polská
- 2) Které složky státní moci (tři pilíře demokracie) mají bránit jednotlivce i skupiny obyvatel proti násilné agresi, výtržnostem, krádeži a poškozování majetku?
Odpověď: moc zákonodárná, moc výkonná, moc soudní
- 3) Co je to pogrom? Znáte nějaké konkrétní příklady pogromů v minulosti u nás či ve světě?
Odpověď: Slovo pogrom pochází z ruštiny a může označovat obecně krvavé masové pronásledování, vraždění skupiny obyvatel jiného náboženského vyznání (nejčastěji Židů) nebo příslušníků jiné etnické skupiny. U nás lze uvést příklad prosincových bouří v Holešově 1918.

Doplňující otázky k videu (Kurt Gregor) a k příručce pro studenty

- 1) Kdo byl při pogromu v roce 1918 zavražděn a jaký měl příbuzenský vztah ke Kurtu Gregorovi?

Odpověď: Při pogromu byl zabit pamětníkův bratranec Heřman Grünbaum.

Zajímavost pro žáky: Oběti pogromu byly celkem dvě (viz druhá kapitola).

- 2) Jak charakterizoval pamětník období, kdy k pogromu došlo?

Odpověď: Hlavním důvodem bylo bezvládí ve chvíli, kdy se Československá republika teprve konstituovala.

- 3) Proč si zbídačené obyvatelstvo vylilo svůj vztek právě na domnělém „nepříteli“, kterého si našli v místní židovské menšině?

Odpověď: Příčinou mohla být nenávisť vůči všemu německému (německá příjmení).

Židé byli navíc obviňováni z válečného ožebračování a strádání křesťanské většiny.

Zajímavost pro žáky: Zkrácenou formou představit i předchozí pogromy v regionu a jejich příčiny.

- 4) Kdo se spolu s křesťanskými obyvateli města pogromu účastnil a co bylo hlavním cílem pogromistů?

Odpověď: Vojáci, vlastní obohacení

- 5) Jak vysokou částku činily celkové škody vzniklé při pogromu?

Odpověď: Celková škoda činila pět miliónů korun.

Zajímavost pro žáky: Tato částka byla přehnaná. Další vyšetřování určilo částku na 2,5 milionu. Odškodněno bylo nakonec 16 lidí ve výši 90 tisíc korun.

- 6) Jaká je dle textu v příručce hlavní myšlenka sionismu?

Odpověď: Představa, že Židé jsou národ a že nedojdou klidu, dokud nebudou mít svůj vlastní stát.

Československo 1918 – poslední pogrom – osudové osmičky

Příručka pro studenty:

- Historický kontext
- **Události posledního protižidovského pogromu v noci z 3. na 4. prosince 1918**
 - Na úplném konci I. sv. války byla vyhlášena Československá republika. Po rozpadu Rakouska-Uherska však panoval všeobecný neklid a mladý stát se teprve rodil. V Holešově, středně velkém hanáckém městě, se naplno projeví krizové důsledky právě ukončené války. Zbídačené obyvatelstvo si vylilo svůj vztek na domnělém „nepříteli“, kterého si našli v místní židovské menšině. Tradiční náboženský antisemitismus se mísil s nenávistí vůči všemu německému (podle nařízení Josefa II. museli Židé užívat pouze německá příjmení). Židé byli navíc obviňováni z válečného ožebračování a strádání křesťanské většiny. Tehdy běžné protižidovské nálady se však v Holešově proměnily v otevřené násilnosti a rabování. Skupiny ozbrojenců krátce před půlnocí vtrhly do židovské čtvrti. Stříleli z pušek do oken židovských domů, později do nich vnikali a terorizovali jejich vystrašené obyvatele. Pogromu se zúčastnili i vojáci. Hlavním cílem většiny účastníků této zákeřné akce bylo vlastní obohacení. Pogromisté nutili Židy k vydávání finanční hotovosti a nejrůznějších cenností. Terezie Kappová byla opakovaně znásilněna. Továrna Ludvíka Beera byla po vyrabování látek zapálena.
 - Později komise Ministerstva vnitra ve zprávě uvedla: „... bylo úplně vydrancováno 51 domů, 26 obchodů, čtyři hostince a palírny ... poškozena a vyloupena židovská modlitebna a v šesti obchodech byl založen požár. Celková škoda činila pět miliónů korun.“
 - 31. července 1919 vynesl soud rozsudky – třináct z patnácti obžalovaných bylo uznáno vinnými, každý v průměru odsouzen na dva roky vězení. Vůdce pogromistů Stanislav Hlušík dostal pět let. Vojáci, kteří se pogromu účastnili, byli vyšetřováni vojenskými vyšetřovateli a Vojenské zastupitelství v Olomouci nakonec obžalovalo celkem jednadvacet důstojníků, poddůstojníků a vojáků ze zločinů loupeže, krádeže a veřejného násilí. Rozsudky byly vyneseny 5. listopadu 1919. Josef Novák, vrah Heřmana Grünbauma, dostal deset let žaláře.
- **Stručný životopis Kurta Gregora**
 - Kurt Gregor se narodil v červnu 1918 v Holešově, jeho rodné příjmení bylo Grünbaum. Několik měsíců po jeho narození se v městečku odehrál krvavý protižidovský pogrom, útok na místní Židy, při kterém dav sousedů zavraždil Kurtova bratrance Heřmana. Nesmazatelné stopy po řádění pogromistů v rodném domě a vzpomínky rodičů na brutální chování respektovaných občanů města Holešova při rabování židovských příbytků byly součástí Kurtova dětství. Možná i proto se začal přiklánět k sionismu, představě, že Židé jsou národ, že nedojdou klidu, dokud nebudou mít svůj vlastní stát. V reakci na vzestup fašistických nálad v Československu se Kurt rozhodl emigrovat do Palestiny a napomoci budování židovského národního státu. V Palestině se po čase přihlásil do britské armády coby dobrovolník československé jednotky. Prošel výcvikem ve Velké Británii, bojoval u Dunkirku, domů se vrátil jako voják západní armády. Z celé jeho rozsáhlé rodiny přežila pouze jedna teta, které se s manželem podařilo uprchnout do Itálie, kde byla do konce války ukrývána za pomoci místních jeptišek. Rozhovor byl natočen 27. 3. 1997 v Praze.

Obr. 1: Příručka pro studenty (MAHDAL, Marcel. *Československo 1918 – poslední pogrom – osudové osmičky*. In: iwitness.usc.edu [online]. USC Shoah Foundation - The Institute for Visual History and Education. © 2007–2019. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <https://iwitness.usc.edu/sfi/Activity/Detail.aspx?activityID=3615&retainFilter=true>)

Předtištěný zápis z hodiny – doplň chybějící slova do prázdných políček

Po ukončení I. světové války došlo k rozpadu..... a na našem území byla vyhlášena Nicméně po tomto rozpadu panoval všeobecný neklid a mladý stát se musel vypořádat s následky první světové války. Zbídačené obyvatelstvo si ve středně velkém hanáckém městě vylilo svůj poválečný vztek na domnělého nepřítele, za kterého byli označeni Tato skupina obyvatel byla v průběhu války nejčastěji obviňována z a křesťanské většiny. Tato obvinění vyústila v protizidovské násilnosti, kterým se obecným pojmem říká Ten ve městě odstartoval v roku Zúčastnili se jej nejen křesťanští spoluobčané, ale také, kteří pogrom vyvolali. Výsledkem byla škoda na majetku ve výši několika milionu korun a lidské oběti. Pogrom vznikl v důsledku, které v regionu na počátku existence nového státu panovalo.

Vyber ze slov

Holešov, 1918, keřasení, bezvládí, Československá republika, pogrom, Rakousko-Uherska, Židé, ožebračování, prosinci, dvě, vojáci

Řešení – správné pořadí doplněných slov

Rakousko-Uherska, Československá republika, Holešov, Židé, keřasení, ožebračování, pogrom, prosinci, 1918, vojáci, dvě, bezvládí

Příloha č. 5

Metodický postup při tvorbě a aplikaci aktivity „Slož si svou definici“

Pomůcky – mísa na losování, tři krabičky, nastříhané papírky s čísly a předtištěnými slovy

Tvorba pomůcek:

- 1) Nejprve si učitel vytiskne definice pojmů (počtu skupin odpovídá počet definic), které jsou psány dostatečně velkým písmem (Times New Roman velikost 72).
- 2) Poté vytištěné definice rozstříhá na jednotlivá slova, která umístí do krabiček tak, aby se jednotlivé definice nepomíchaly.
- 3) Stejný postup provede s čísly (počet čísel odpovídá počtu skupin)
- 4) Číslo po vytisknutí a nastříhání vloží do losovací mísy.

Postup při aplikaci aktivity:

- 1) Nejprve učitel vyzve žáky, aby si vylosovali jedno číslo z mísy.
- 2) Následně se musí vytvořit skupiny žáků se stejnými čísly.
- 3) Poté dostane každá skupina krabičku s nastříhanými slovy, ze kterých musí co nejrychleji poskládat smysluplnou větu.
- 4) Poté, co ji mají sestavenou, ji jde zvolený mluvčí skupiny zapsat na tabuli.
- 5) Vyhrává družstvo, které je nejrychlejší a má celou větu bez chyby napsanou na tabuli.

Ukázka konkrétních pojmů a jejich definic

Antisemitismus je nepřátelství, nenávisť nebo předpojatost vůči Židům jako představitelům židovského náboženství, etnické skupiny nebo rasy a veškeré činy z toho vyplývající.

Pogrom může označovat obecně krvavé masové pronásledování, vraždění skupiny obyvatel jiného náboženského vyznání (nejčastěji Židů) nebo příslušníků jiné etnické skupiny.

Antisemitismus v regionální historii

Vypracoval: Bc. Tomáš Michalica

Definice antisemitismu

Definici antisemitismu existuje velmi mnoho. Například:

- Antisemitismus je nepřátelství, nenávisť nebo předpojatost vůči Židům jako představitelům židovského náboženství, etnické skupiny nebo rasy a veškeré činy z toho vyplývající.
- Antisemitismus je určitý způsob vnímání židů, který lze vyjádřit jako nenávisť vůči židům. Slovní a fyzické projevy antisemitismu jsou zaměřeny proti židovským nebo nežidovským osobám nebo jejich majetku, proti institucím židovské komunity a náboženským zařízením. Antisemitismus často obviňuje Židy ze spiknutí s cílem poškodit lidstvo a nezřídka na ně svádí vinu za to, že „se právě něco nedáří“. (Evropské centrum monitorování rasismu a xenofobie)
- Etymologie slova odkazuje ke všem semitským národům, termín se používá většinou jako označení nepřátelství vůči Židům. Antisemitismus může mít nejrůznější formy od xenofobie, přes osobní nenávisť až k násilné perzekuci.

Formy antisemitismu

- **Náboženský antisemitismus** (antijudaismus) - původní forma antisemitismu do začátku 19. stol. Jedná se o antisemitismus směřovaný především proti judaismu jako náboženství a jeho specifickým (slavení šabat, dodržování košer stravování, etc.).
- **Rasový antisemitismus** - inspirace v nových osvětských myšlenkách a teoriích o vývoji ras. Podstatné je přesvědčení o méněcennosti židovské rasy bez ohledu na náboženskou příslušnost.
- **Nový antisemitismus** - poprvé se termín objevuje v 60. letech 20. stol. po šestidenní válce. Jedná se o formu antisemitismu, jenž je spojována s levicovou, extrémní pravicovou a islamistickou politikou. Centrální myšlenkou je zpochybňování existence Státu Izrael, jeho demonizace, apod. Některými skupinami není tato forma považována za nový druh antisemitismu, pouze za nové projevy staré nenávisť.

Počátky antisemitismu

- Dá se říci, že antisemitismus je starý jako judaismus sám, s jeho projevy se setkáváme v antice stejně jako ve středověké křesťanské Evropě, v moderním světě 19. století i v současnosti.
- Ačkoliv se jeho příčiny a projevy lišily, vytvořily se určité vzorce a stereotypy, které jsou ve společnosti přítomné doposud.
- První projevy antisemitismu v antice

V tradičně polyteistické antické společnosti Židé vynikají monoteistickým charakterem náboženství a vlastními náboženskými tradicemi a zvyky.

Středověký antisemitismus

- Vyplýval **nevraživosti křesťanství vůči judaismu**:
 - Židé jsou kolektivně vnímáni jako vrazi Boha,
 - jsou obviňováni ze znesvěcování hostií,
 - z rituálních vražd, obvinění ze šíření nakažlivých nemocí prostřednictvím otravování studní a pramenů.
- Židé jsou znázorňováni jako zvířata: vepří či kozli, od 10. stol. je d'ábel zpodobňován jako kozel se židovskými rysy.

Pašije pražských židů

- Skupinová práce studentů
 - Práce s písemným pramenem
 - Příloha č. 7

Upalování Židů,
dřevoryt se Schedelovy Kroniky světa
(Norimberk, 1493)

Obvinění z rituální vraždy v Holešově

- Obvinění, že Židé z rituálních důvodů vraždí křesťany a odebírají jim krev, patří k nejdéle přežívajícím protizidovským pověrám. Původně patřila do arzenálu středověkých křesťanských protizidovských argumentů, jež měly dokazovat, že Židé symbolicky opakují umučení Ježíše Krista.
- První známé obvinění z židovské rituální vraždy se objevilo v anglickém Norwichi v roce 1144.
- V Holešově podobné obvinění vedlo roku 1774 k pogromu. Nicméně vyšetřování ukázalo, že vražda křesťanské dívky Josefy Trnečkové měla zcela odlišný motiv!

Znovuoživení této pověry v 19. století

- Oživení této nábožensky motivované legendy v 19. století pak nebylo způsobeno pouze přežíváním předsudků, ale působením moderních antisemitských politických hnutí.
- Tak se stalo, že i holešovské události, jež se odehrály v březnu 1774, zneužil v roce 1893 moravský antisemitský časopis „Žihadlo“, který otiskl článek, v němž smrt Josefy Trnečkové (Trnkové) označil jako rituální vraždu.

Žihadlo

Rituální vražda v Holešově.

Koncem minulého měsíce úmora způsobila velký rozruch zpráva, že židé Tandleři byli zatčeni a ku krajskému soudu do Uher. Ihradíště odvedeni. Městem počaly proskakovat pověsti, že stalo se tak pro nový pokus rituální vraždy. Pověsti ty tím více rozčílují mysl lidí, an ještě jest úplně v čerstvé paměti událost zblhší se roku minulého v listopadu. Poněvadž jest zde nápadné, že opět tentýž žid jest viněn z tohotéž zločinu, a protože bude dosti čtenářů, kteří nedočeli se tehdy o pokusu tom, podáváme zde zprávu tu tak, jak ji tehdy časopisy přinesly:

„K obchodníku s kožemi, židu Tandlerovi v Holešově, nastoupila do služby 16. t. m. 22-letá služka Staňková z Libosvár u Bystřice

Ukázky z talmudu.

„Archie jež listi (učení) mají podobu
človka jako žid, tak zlého jsou
rychle vše židovi.
Sichon žid, žid,
...“

Humoristická příloha práce s karikaturou

Antisemitismus 19. století v Holešově a v Kroměříži

- Teprve revoluční léta 1848 a 1849 odstartovaly novou kapitolu v dějinách obou židovských obcí.
- Díky značné otevřenosti a přizpůsobivosti kroměřížské židovské komunity, která jako první v monarchii strhla hradby oddělující ghetto od křesťanského města, se vztahy v Kroměříži výrazně zlepšily. Samozřejmě je nutné říci, že jedním z rozhodujících faktorů byla nepřerušovaná tradice ochrany od církevní vrchnosti.
- V Holešově díky existenci samostatné židovské politické obce, nebylo takové soužití možné. Svou roli zde sehrála i skutečnost, že samostatná židovská obec používala jako úřední jazyk němčinu, čímž představovala jakýsi německý ostrůvek, který byl postupně obkloповán mořem českých vlastenců.
- S posilováním nacionalistických tendencí se stupňovaly i protižidovské a protiněmecké projevy. Za ně se daly zamaškovat sociální problémy a nespokojenost novodobé společnosti, která si tak na základě znovuoživených středověkých obvinění našla svého viníka.
- Což se promítlo i do demonstrací v roce 1899, které si v Holešově vyžádaly tři lidské životy. Zde je na místě opět připomenout osobnost kroměřížského rabína Dr. Adolfa Frankl-Grüna, který díky svému obratnému a otevřenému jednání dokázal předejít realizaci antisemitských pogromů.

Poslední pogrom v roce 1918

- Doporučená literatura
 - FIŠER, Zdeněk. *Poslední pogrom: události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí*. Kojetín: KATOS, 1996. Obrázky z historie Kroměřížska. s. 196. ISBN 80-85945-06-1.
- Edukační video: Stopy, fakta, tajemství - Pogrom
 - Délka videa 27 min.
 - Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10394032041-stopy-fakta-tajemstvi/413235100201009-pogrom/>

Zdroje

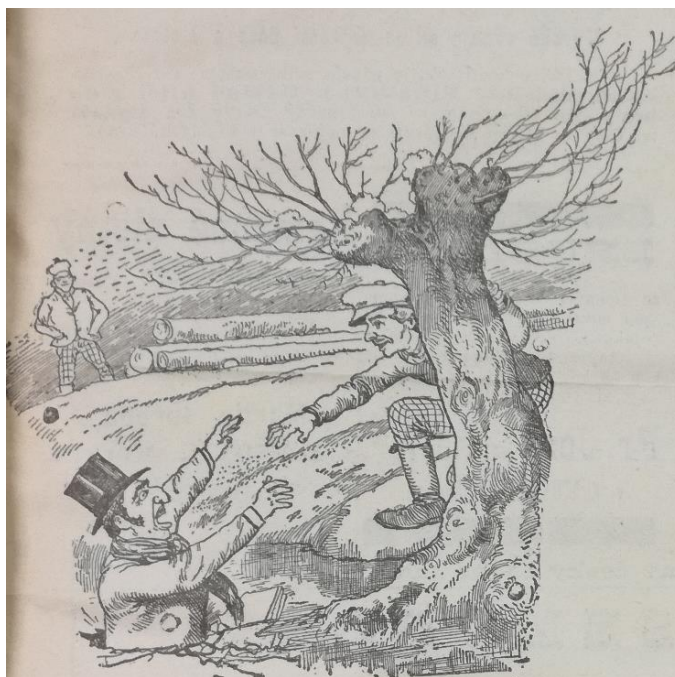
- BUDIL, Ivo T. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2013. 292 s. ISBN 978-80-261-0206-9.
- DVORÁK Hugo (red.). *Žihadlo. Obrana lidu československého*. Kroměříž, 1893. r. I.
- LUDVÍKOVÁ, Miroslava. Antisemitismus v dějinách. In: *moderni-dejiny.cz* [online]. Židé ve 20. století, Napříč stoletím, 12. 01. 2013. [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/antisemitismus-v-dejinach/>
- PÁLKA, Petr. *Žihadlo - boje antisemitského tisku v Kroměříži koncem 19. století*. In: PÁLKA, Petr. (ed.). *Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska, 2005*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2006. s. 125-142.
- SVÁTEK, Josef. Pogromy v okrese Kroměříž. In: *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1986. 8-16 s.
- SVÁTEK, Josef. Pogromy v Holešově v letech 1774-1918. In: *Židovská ročenka*. Praha: [Ústřední církevní nakladatelství, 1954], 1979-1980. s. 36-44. ISSN 0514-3616.

Antisemitismus v karikatuře – metodický postup

- 1) Žáci jsou rozděleni do skupin.
- 2) Každá skupina dostane od učitele kopii jedné karikatury (formát minimálně A3)
- 3) Žáci jsou následně vyzváni k analyzování obrazu uprostřed diagramu podle pokynů v jednotlivých jeho částech (vzor je dostupný z: <http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/Metodiky-karikatura-pracovnilist-2.pdf>)
- 4) Měli by postupovat od vnitřního k vnějšímu rámu.
- 5) Učitel by měl žáky povzbudit, aby zaznamenali písemně všechny detaily a všechny nápady (analýze může také pomoci, když žáci budou přímo do obrázku kreslit šipky, nebo symboly).
- 6) Cílem aktivity je zkoumat, jak karikatury působily na běžného čtenáře, které pocity u něj mohly a měly vzbuzovat – jak se s pomocí nich využívaly, posilovaly a vytvářely předsudky a stereotypy o Židech.
- 7) Po uplynutí stanoveného času (20 min.), zorganizuje učitel výstavu výsledků práce skupin a vede s nimi diskusi. Možné otázky:²¹⁷
 - I. Které ilustrace vás zaujaly a proč?
 - II. Stalo se, že jste si při analýze obrazů uvědomili něco, co vás předtím nikdy nenapadlo? Co to bylo?
 - III. Pomlouvačné a předsudečné obrazy by nefungovaly, kdyby jejich autoři nepočítali s interakcí diváka (čtenáře). Z jakých předpokladů vycházeli? Na které druhy lidského myšlení a prožívání (city) spoléhali?
 - IV. Kdo je podle vás pro společnost více nebezpečný – ten kdo karikatury tvoří/tiskne, nebo ten, kdo si je kupuje/čte? Proč?
 - V. Byly (jsou) předsudky potřeba? Potřebujeme je pro snadné pochopení složitého světa kolem nás?

²¹⁷ Otázky jsou použity z metodického materiálu „Nebezpečné obrázky“ In: *nasinebocizi.cz* [online]. ©2017–2019 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://www.nasinebocizi.cz/metodicke-materialy/nebezpecne-obrazky/>

Antisemitismus v karikatuře – Ukázka karikatur

„Phomoc ! Thonu !“ — „Pane Silberstern, takhle jich nedostanu. Vědí co : vytáhnou z kapsy svou velkou tobolku a podávají mě ji. Té bude na výpomoc akorát dost.“

»Šmuli, kam jdeš ?«
»Pořád za nosem.«
»To jsi tedy na moc křivých cestách.«

Obr. 3: Ukázka z karikatur (DVOŘÁK Hugo (red.). AJ VAJ. Obrázková příloha k „Naší Obraně. Kroměříž, 1897. r. III. č. 2. z 12. 1. 1897. s. 1-4.)

Židovský hřbitov v Holešově – pracovní list

- 1) Která budova je součástí židovského hřbitova v Holešově? (vytvoř její fotografii)
 - a. Šachova synagoga
 - b. **Obřadní síň**
 - c. Nová synagoga

- 2) Ze kterého století pochází židovský hřbitov?
 - a. 13. století
 - b. 14. století
 - c. **15. století**

- 3) Ve které části hřbitova se nachází tzv. rabínský pahorek či rabínský okrsek?
 - a. **Západní**
 - b. Východní
 - c. Severní

- 4) S jakou událostí jsou spojeny náhrobky na fotografii? (událost popiš vlastními slovy)

Popis události na s. 46-48.

Obr. 4: Náhrobky na židovském hřbitově v Holešově (archiv autora)

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Tomáš Michalica
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Komparace historického vývoje židovských obcí v Kroměříži a v Holešově s využitím tohoto tématu v edukační praxi
Název v angličtině:	Comparison of historical development of Jewish villages in Kroměříž and Holešov with using this topic in educational practice
Anotace práce:	Diplomová práce se zaměřuje na komparaci historického vývoje židovských obcí v Kroměříži a v Holešově, který je sledován od jejich založení až po ukončení nacistické okupace. Práce zahrnuje i vlastní návrhy na využití zkoumaného tématu v edukační praxi.
Klíčová slova:	antisemitismus, pogrom, Židé, židovská obec, vzdělávání
Anotace v angličtině:	The diploma thesis is focused on the comparison of historical development of Jewish villages in Kroměříž and Holešov that is monitored from their foundation to the end of Nazi occupation. The thesis involved its own suggestions how to use examined topic in educational practice.
Klíčová slova v angličtině:	Antisemitism, pogrom, Jewish, Jewish village, education
Přílohy vázané v práci:	<ol style="list-style-type: none">1. Návrh myšlenkové mapy k motivačnímu videu a doplňujících otázek2. Doplňující otázky k edukačnímu videu (svědectví Kurta Gregora) a k příručce pro studenty3. IWitness příručka pro studenty4. Předtištěný zápis z hodiny – doplň chybějící slova do prázdných políček

	<p>5. Metodický postup při tvorbě a aplikaci aktivity „Slož si svou definici“</p> <p>6. Power pointová prezentace – Antisemitismus v regionální historii</p> <p>7. Pašije pražských židů – ukázky z pramene</p> <p>8. Antisemitismus v karikatuře – metodický postup</p> <p>9. Židovský hřbitov v Holešově – pracovní list</p>
Rozsah práce:	117 stran
Jazyk práce:	čeština